

POLSKA AKADEMIA NAUK

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

SPRAWOZDANIE

z działalności naukowej

Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa

w 2006 roku

Warszawa, luty 2007

SPIS TREŚCI

I.	Ogólna charakterystyka działalności naukowej Instytutu	3
II.	Główne wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2006 roku	19
III.	Wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2006 roku	25
IV.	Projekty badawcze "granty"	47
V.	Współpraca z zagranicą	50
VI.	Seminaria ogólnoinstytutowe w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN – 2006 rok	56
VII.	Aneks - wykaz publikacji za 2006 rok	57

I. Ogólna charakterystyka działalności naukowej.

Rok 2006 był drugim rokiem realizacji programu badawczego „*Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian*” (2005-2008).

Przemiany wsi w pracach Instytutu były analizowane interdyscyplinarnie, co umożliwiło ich charakterystykę pod względem przemian struktur społecznych, gospodarczych, zróżnicowań przestrzennych dokonujących się zmian, jak i mechanizmów dostosowawczych do nowych warunków gospodarki na szczeblu społeczności lokalnych. Obok prowadzonych przez Instytut prac badawczych znaczącą rolę miał udział Instytutu, jego struktur i pracowników, w pełnieniu funkcji eksperckich we współpracy z władzami odpowiedzialnymi za politykę rozwoju wsi i rolnictwa.

W roku 2006 w szczególności uwaga skupiona została na:

- skuteczności i efektywności wspierania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich z funduszy publicznych (krajowych i unijnych);
- ekonomicznych skutkach procesu integracji rolnictwa polskiego z UE;
- ekonomiczno-instytucjonalnych oraz przestrzennych aspektach przemian polskiej wsi;
- zmianach zachodzących w kapitale ludzkim, społecznym i kulturowym polskiej wsi;
- aspiracjach młodego pokolenia polskiej wsi i możliwościach ich zaspokajania przez system edukacyjny, uwarunkowania społeczne i ekonomiczne;
- procesie kształtowania się nowych struktur społecznych i ekonomicznych na wsi, w szczególności: związanych z dywersyfikacją źródeł utrzymania, przemianami na osi awans – marginalizacja (w układzie grup struktury społecznej oraz w układzie przestrzennym: obszary rozwoju – peryferia);
- kształtowaniu się wsi wielofunkcyjnej i rolnictwa wielofunkcyjnego (pełniącego pozaprodukcyjne ważne społeczne funkcje związane ze środowiskiem naturalnym, bioróżnorodnością, utrzymywaniem zaludnienia regionów marginalnych itp.).

• W 2006 roku trwała w dalszym ciągu współpraca Instytutu z szeregiem placówek zagranicznych. Zakończony został projekt realizowany w ramach V Ramowego Projektu Unii Europejskiej: *European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture ENARPRI-- Europejska Sieć Instytucji Zajmujących się Polityką Rolnictwa i Obszarów Wiejskich*. Celem projektu było nawiązanie instytucjonalnej współpracy naukowej między 12 europejskimi placówkami naukowymi zajmującymi się rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich. Koordynatorem ze strony polskiej był prof. Jerzy Wilkin. Problematyka badawcza skoncentrowana była na współzależności między liberalizacją handlu a wielofunkcyjnością rolnictwa. W trakcie realizacji projektu odbyło się 7 konferencji. Rezultatem naukowym projektu jest przygotowywana do druku książka pt.: „Trade Agreements, Multifunctionality and UE Agriculture” CEPS Book. Ponadto poprzez internet upowszechniono 18 ENARPRI Working Papers i 7 ENARPRI – Conference Papers.

W 2006 roku IRWiR PAN rozpoczął realizację VI Ramowego Projektu Unii Europejskiej, pt. *Rozwój i zastosowanie zaawansowanych metod ilościowych do ewaluacji ex-ante i ex-post programów rozwoju obszarów wiejskich (ADVANCED-EVAL)*. Koordynatorem projektu jest Uniwersytet w Kilonii (Niemcy) a pozostałymi **partnerami są**: Uniwersytet w Bonn (Niemcy), Uniwersytet w Sussex (Wielka Brytania), Uniwersytet w Utrechcie (Holandia), Uniwersytet w Mainheim (Niemcy), Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Polska) oraz Instytut Badawczy Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Słowacja). **Wykonawcami** projektu z ramienia IRWiR PAN są doc. dr hab. L. Klank i dr K. Zawalińska.

W grudniu 2006 roku, podczas wizyty Dyrekcji Instytutu w Moskwie, została podpisana umowa o współpracy naukowej pomiędzy IRWiR PAN i Instytutem Ekonomiki Rosyjskiej Akademii Nauk.

6 października 2006 roku w Urzędzie Marszałkowskim w Opolu nastąpiło uroczyste podpisanie umowy między władzami województwa Opolskiego a IRWiR PAN o szeroko zakrojonej współpracy. Pierwszym zadaniem, jakie podjął IRWiR PAN w ramach tej współpracy, jest konsultacja naukowa organizacji i przebiegu VI Europejskiego Kongresu Odnowy Wsi w Kamieniu Śląskim,

który odbędzie się 23-26 maja 2007 roku. IRWiR PAN przygotowuje także publikację, w formie monografii, zawierającą referaty, podsumowanie dyskusji itp.

W 2005 roku powstało w IRWiR PAN Forum Młodych Naukowców „Juventus Ruralis”. Forum jest miejscem dyskusji o sprawach wsi z perspektywy młodego pokolenia. W listopadzie 2006 roku IRWiR PAN zorganizował konferencję „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich”, w której wzięło udział 55 młodych naukowców z całej Polski. Zgłoszono 43 referaty, z których 27, po recenzjach, zakwalifikowano do druku. Wsparcia finansowego w organizacji konferencji udzielił Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej.

IRWiR PAN jest współzałożycielem Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Rozwoju Regionalnego w Falentach. W Szkole studiuje ok. 250 studentów i w 2006 roku pierwsi studenci otrzymali stopnie licencjackie.

Komisja Badań na Rzecz Rozwoju Nauki ogłosiła zatwierdzone przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego wyniki rankingu grupy placówek naukowych z zakresu: nauki społeczne, ekonomiczne i prawne. Na 110 jednostek badawczych z całej Polski IRWiR PAN zajął drugie miejsce utrzymując kategorię I.

4 grudnia 2006 roku odbyły się w IRWiR PAN wybory do Rady Naukowej na kadencję 2007 – 2010. W skład Rady, poza samodzielnymi pracownikami naukowymi Instytutu, weszli: prof. dr hab. Ryszard Borowicz (Instytut Socjologii UMK w Toruniu), prof. dr hab. Mirosława Drozd – Piasecka (Instytut Archeologii i Etnologii PAN, z-ca Przewodniczącego Wydz. I PAN), prof. dr hab. Wojciech Józwiak (IERiGŻ-PIB), prof. dr hab. Bogdan Klepacki (SGGW), prof. dr hab. Andrzej Kowalski (IERiGŻ-PIB), doc. dr hab. Roman Kulikowski (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN), prof. dr hab. Józef Okuniewski (emeryt, b. dyrektor IRWiR PAN), doc. dr hab. Elżbieta Psyk – Piotrowska (Uniwersytet Łódzki), prof. dr hab. Henryk Runowski (SGGW), prof. dr hab. Józef Styk (UMCS Lublin). Z rekomendacji Przewodniczącego Wydziału I Nauk Społecznych PAN, w Radzie Naukowej uczestniczyć będą członkowie korespondencji PAN: prof. dr hab. Andrzej Hopfer, prof. dr hab. Franciszek Tomczak i prof. dr hab. Jerzy Wilkin.

- 14 listopada 2006 roku Prezydent RP Lech Kaczyński nadał *prof. dr hab. Włodzimierzowi Dzunowi* tytuł naukowy profesora nauk ekonomicznych.
- 28 listopada 2006 roku *dr Jarosław Domalewski* na podstawie obronionej, na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, rozprawy doktorskiej *”Szkoła wiejska – katalizator czy inhibitor zmian systemowych”* otrzymał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie socjologii.

W oparciu Zarządzenie Nr 3/2006 Dyrektora IRWiR PAN z dnia 20 listopada 2006 roku, działała Komisja, której celem był okresowy przegląd dorobku naukowego pracowników Instytutu w roku 2006. Podstawę oceny tego dorobku stanowił Regulamin przyjęty przez Radę Naukową 23 lutego 2000 roku i zatwierdzony przez Sekretarza Wydziału I PAN 12 stycznia 2001 roku.

Pracami Komisji kierował Przewodniczący Rady Naukowej prof. dr hab. Bogdan Klepacki. Wszystkie rozpatrywane sprawozdania z realizacji planu badań Instytutu oraz z aktywności w sferze badawczej dotyczącej tematów grantowych, działalności eksperckiej oraz uczestnictwa w życiu środowiska naukowego zostały ocenione pozytywnie, a efekty pracy niektórych osób oceniono bardzo wysoko. Pracownicy Instytutu zapoznali się z wynikami pracy Komisji dotyczącymi poszczególnych osób. Jedna osoba zgłosiła uwagi do opinii Komisji zawartej w ocenie Jej działalności naukowej w 2006 roku.

Struktura organizacyjna Instytutu

- **Zakład Ekonomii Wsi**
(kierownik: *prof. dr hab. Włodzimierz Dzun*)
- **Zakład Socjologii Wsi**
(kierownik: *doc. dr hab. Izabella Bukraba-Rylska*)
- **Zakład Integracji Europejskiej**
(kierownik: *prof. dr hab. Jerzy Wilkin*)
- **Zakład Socjologii Młodzieży i Edukacji**
(kierownik: *doc. dr hab. Krystyna Szafraniec*)

Upowszechnienie wyników badań:

Instytut Rozwoju Wsi Rolnictwa PAN jest ważnym zapleczem eksperckim dla wielu jednostek centralnych w Polsce. Pracownicy naukowcy IRWiR PAN wykorzystują z powodzeniem swoją wiedzę dla wielu praktycznych rozwiązań w kraju, uczestnicząc w różnego typu komitetach i radach programowych powoływanych przez organa rządowe i inne:

* **Prof. dr hab. M. Kłodziński** jest członkiem Krajowego Komitetu Sterującego do Spraw Programu SAPARD. Został także powołany do Rady Konsultacyjnej Programowania Rozwoju przy Ministrze Rolnictwa i Rozwoju Wsi, a także na stanowisko Prezesa Zarządu Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej. Jest również członkiem Rady Programowej „Agro-Info” (Program Funduszu Współpracy) oraz członkiem Zarządu Fundacji na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

* **Prof. dr hab. A. Rosner** jest członkiem Krajowego Komitetu Monitorującym Program SAPARD a także Krajowego Komitetu Monitorującego Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich.

* **Prof. dr hab. Krystian Heffner** jest ekspertem Urzędu Marszałkowskiego w Opolu (ZPORR 2004-2006) oraz członkiem Komisji H02 Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, prezesem Kuratorium Stowarzyszenia Instytutu Śląskiego w Opolu.

* **Prof. dr hab. A. Wiatrak** jest członkiem Rady Programowej Międzywydziałowego Studium Gospodarki Przestrzennej SGGW, a także członkiem i sekretarzem naukowym Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN. Pełni też funkcję przewodniczącego Rady Programowej Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.

W grudniu 2006 roku został Zastępcą Przewodniczącego Wydziału I Nauk Społecznych PAN.

* **dr Katarzyna Zawalińska** jest ekspertem współpracującym z Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych CASE.

* **Prof. dr hab. M. Wieruszewska** jest członkiem Komitetu Nauk Etnologicznych PAN.

* **Prof. dr hab. J. Wilkin** jest członkiem Rady Programowej „Agro-Info” (Program Funduszu Współpracy), a także Rady Programowej Fundacji na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa oraz Przewodniczącym Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN.

* **Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska** - brała udział w pracach Grupy Doradczej Biura ds. Unii Europejskiej przy Konferencji Episkopatu Polski oraz została konsultantem Rady ds. Społecznych Konferencji Episkopatu Polski.

* **Prof. dr hab. Jan Górecki** jest wiceprzewodniczącym Rady Fundacji „Rozwój SGGW” oraz członkiem Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN.

* **Doc. dr hab. Barbara Kutkowska** jest członkiem Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN, przewodniczącą Sekcji Sudeckiej Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN oraz przewodniczącą Rady Społecznej Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

* **Prof. dr hab. S. Musiał** jest wiceprzewodniczącym Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu SERiA.

* **Doc. dr hab. K. Szafraniec** jest wiceprzewodniczącą Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, członkiem Prezydium Zarządu Głównego PTS, członkiem Zarządu Głównego PTS oraz przewodniczącą Sekcji Socjologii Młodzieży i Edukacji PTS.

* **Dr R. Kamiński** pełni funkcję łącznika ds. funduszy strukturalnych dla organizacji pozarządowych woj. kujawsko-pomorskiego przy Przedstawicielstwie Polskich Organizacji Pozarządowych w Brukseli. Jest też członkiem Społecznej Rady Organizacji Pozarządowych woj. kujawsko-pomorskiego, a także Prezesem Zarządu Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich (FAOW), pełni funkcję przedstawiciela polskich organizacji wiejskich w Europejskiej Sieci PREPARE, jest przewodniczącym Rady Fundacji Idealna Gmina.

* **Mgr D. Klepacka** jest członkiem Rady Programowej Fundacji Heinricha Bölla.

* **Mgr Dorota Klepacka i dr Marta Błąd** są członkami Euroacademy Association oraz koordynatorami Internetowego Forum Młodych Naukowców „Juventus Ruralis”.

* **Dr Marta Błąd** jest ekspertem w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, z ramienia IRWiR PAN, do spraw oceny programów składanych przez Lokalne Grupy Działania w Programie LEADER+.

* **Prof. dr hab. Włodzimierz Dzun** jest członkiem Rady Konsultacyjnej przy Krajowej Radzie Spółdzielczej oraz członkiem Zespołu ds. Struktur Rolniczych i Obszarów Wiejskich Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Prace eksperckie wykonane przez pracowników naukowych IRWiR PAN w 2006 roku:

<i>Nazwa ekspertyzy</i>	<i>Wykonawca</i>	<i>Zleceniodawca</i>
1. Preparation of structural funds programming 2007-2013.	Dr Katarzyna Zawalińska H.Torma (Finlandia)	Komisja Europejska(DG EMPLOYMENT) Bruksela
2. Rozwój obszarów wiejskich a polityka spójności.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
3. Społeczne konsekwencje wdrażania systemu rent strukturalnych.	Prof. dr hab. Maria Halamska	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
4. Ocena ex-ante Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dr Ryszard Kamiński (współautorstwo)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
5 Ocena ex-ante Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dr Beata Pięcek (współautorstwo)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
6. Kilka uwag o Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Krajowym Programie Strategicznym na lata 2007-2013.	Dr Barbara Fedyszak- Radziejowska (w zespole IRWiR PAN)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
7. Prognoza oddziaływania na środowisko Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich.	Dr Barbara Perepeczko (współautorstwo)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
8. Ocena on-going „SPO – Restrukturyzacja i Modernizacja”.	Dr Beata Pięcek (współautorstwo)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
9. Ewaluacja bieżąca Programu Operacyjnego „Programu Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL dla Polski 2004-2006” raporty: metodologiczny i cząstkowy.	Dr Katarzyna Zawalińska (współautorstwo)	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Departament Zarządzania EFS
10. Obszary wiejskie w warunkach zmian strukturalnych.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
11.Ocena wstępnego projektu Strategii Rozwoju Kraju 2007-2015 pod kątem wpływu na rozwój lokalny i wiejski.	Dr Ryszard Kamiński	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
12. Ocena on-going „SPO – Restrukturyzacja i Modernizacja” i ZPORR.	Dr Beata Pięcek (współautorstwo)	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
13.Analiza sytuacji osób opuszczających zakłady karne na rynku pracy. Ocena programów unijnych EQUAL.	Mgr Sylwia Michalska	Centrum Analiz Społeczno- Ekonomicznych CASE
14.Młodzież polska –między apatią, partycypacją a buntem.	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	Komitet Socjologii PAN
15.Edukacja i społeczny potencjał młodości.	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa FDPA
16.Szanse obszarów wiejskich a kapitał edukacyjny wiejskiej młodzieży.	Doc. dr hab. Krystyna Szafraniec	Fundusz Współpracy
17.”Sytuacja młodzieży na wsi” – diagnoza sytuacji edukacyjnej młodzieży w Polsce.	Dr Jarosław Domalewski	Akademia Programu Równać Szanse
18.Czynniki pobudzające inwestowanie w województwie opolskim.	Prof. dr hab. Krystian Heffner z zespołem	Urząd Marszałkowski w Opolu
19.Ocena procesu aktualizacji „Strategii Rozwoju Województwa Opolskiego 2007-21013”.	Prof. dr hab. Krystian Heffner z zespołem	Urząd Marszałkowski w Opolu
20.Opinia nt. zmiany funkcji gospodarczych zamku i parku w Mosznej (pow. krapkowicki).	Prof. dr hab. Krystian Heffner z zespołem	Urząd Marszałkowski w Opolu

21.Zasadność dokonania zmian w planie zagospodarowania przestrzennego miejscowości Prószków.	Prof. dr hab. Krystian Heffner z zespołem	Urząd Marszałkowski w Opolu
22.W sprawie wykonania zadania publiczno-prawnego.	Doc. dr hab. Leszek Klank	Haskel S.A
23.Plan restrukturyzacji gospodarstwa klasztornego.	Doc. dr hab. Wiesław Musiał	Klasztor Benedyktynów w Tyńcu

W 2006 roku IRWiR PAN był organizatorem lub współorganizatorem 7 konferencji naukowych. Pracownicy naukowcy Instytutu wzięli udział w 143 konferencjach naukowych krajowych i 39 konferencjach międzynarodowych, przewodniczyli 21 sesjom konferencji krajowych i 9 konferencji międzynarodowych, uczestniczyli w 25 komitetach organizacyjnych konferencji krajowych i 7 komitetach organizacyjnych konferencji międzynarodowych.

Konferencje naukowe zorganizowane lub współorganizowane przez Instytut w 2006 roku: 7

Nazwa /tytuł konferencji	Współorganizatorzy	Rodzaj międzynarodowa/ krajowa	Liczba uczestników		
			ogółem	kraj	zagr.
1.Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej –wybrane kierunki badań IRWiR PAN.		krajowa	38	38	-
2.Rozwój i zastosowanie zaawansowanych metod ilościowych do ewaluacji ex-ante i ex-post Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich w UE (ADVANCED EVAL).	-University of Kiel - DE -University of Bonn -DE -University of Sussex-UK -University of Utrecht-NL -University of Manheim-DE -Research Institut of Agricultural and Food Economics- SK -IERiGŻ PIB-Polska	<u>międzynarodowa</u> w ramach VI Ramowego Programu Unii Europejskiej	58	50	8
3.Gospodarka regionalna ze szczególnym uwzględnieniem obszarów górskich.	-Akademia Rolnicza Kraków - Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN -Polskie Towarzystwo Rozwoju Ziemi Górskich	krajowa	200	200	
4.Gospodarka żywnościowa a zmiany we wspólnej polityce rolnej i rybackiej.	Wydział Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie	<u>międzynarodowa</u>	70	60	10
5.Zmiany w systemie płatności bezpośrednich w rolnictwie.	Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej-PIB	krajowa	60	60	-
6.Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich.	-Forum Młodych Naukowców Iuventus Ruralis -Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej	krajowa	52	51	1
7.Małe miasta i rynki pracy w obszarach metropolitalnych.	-Akademia Ekonomiczna-Katowice -Uniwersytet Łódzki -Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN	krajowa	80	80	-

- Na szczególną uwagę zasługuje, zorganizowana 18 maja 2006 roku w IRWiR PAN, międzynarodowa konferencja naukowa pt. ***Rozwój i zastosowanie zaawansowanych metod ilościowych do ewaluacji ex-ante i ex-post programów rozwoju obszarów wiejskich (ADVANCED-EVAL)***, jako wynik prac prowadzonych nad tym tematem w VI Programie Ramowym Unii Europejskiej.

Koordynatorem projektu jest Uniwersytet w Kilonii (Niemcy) a pozostałymi **partnerami** są: Uniwersytet w Bonn (Niemcy), Uniwersytet w Sussex (Wielka Brytania), Uniwersytet w Utrechcie (Holandia), Uniwersytet w Mainheim (Niemcy), Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Polska) oraz Instytut Badawczy Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Słowacja). **Wykonawcami** projektu z ramienia IRWiR PAN są: ***doc. dr hab. L. Klank i dr K. Zawalińska.***

Celem konferencji było przedyskutowanie różnych technik badawczych, które umożliwiłyby jak najmniej obciążoną błędami ewaluację wpływu projektów unijnych na rozwój obszarów wiejskich. Szczególną uwagę poświęcono wskaźnikom jakości życia, które stają się ważną częścią wskaźników oceny programów. W konferencji uczestniczyło 8 osób z zagranicy (Holandii, Niemiec, Słowacji i Wielkiej Brytanii) oraz 50 uczestników krajowych, w tym przedstawiciele świata nauki, urzędników z instytucji rolniczych, przedstawiciele firm ewaluacyjnych oraz doradców rolnych. W sumie wygłoszonych zostało 8 referatów krajowych i zagranicznych w 4 sesjach panelowych poświęconych: 1/. metodom ewaluacji ex-ante i ex-post programów adresowanych do obszarów wiejskich, 2/. wskaźnikom jakości życia na wsi, 3/. zagadnieniom teoretycznym i praktycznym związanym z badaniami nad sieciami społecznymi oraz 4/. zastosowaniu modeli agentowych do oceny polityki rozwoju obszarów wiejskich.

* Ważnym wydarzeniem stała się konferencja pt.: ***„Zmiany w systemie płatności bezpośrednich w rolnictwie po roku 2009”***, zorganizowana 24 października 2006 roku, wspólnie przez IERiGŻ-PIB i IRWiR PAN, Wyniki konferencji dostarczyły niezbędnych argumentów naszym negocjatorom z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi w dyskusji nad przyszłym kształtem Wspólnej Polityki Rolnej. Przygotowując się do tej konferencji IRWiR PAN przeprowadził specjalne badania terenowe, sondujące opinie rolników o wspólnej polityce rolnej, których autorką była dr Barbara Fedyszak-Radziejowska.

* 21 listopada 2006 roku Forum Młodych Naukowców „IUVENTUS RURALIS” działające przy IRWiR PAN, przy wsparciu Europejskiego Funduszu Europejskiego, zorganizowało konferencję pt.: ***„Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich”***.

W konferencji wzięło udział 50 osób. Zaprezentowano 27 referatów, w których przedstawiano problematykę będącą przedmiotem rozpraw doktorskich, a zwłaszcza wyniki badań własnych. Autorami byli doktoranci z 11 ośrodków naukowych z całej Polski.

W przygotowaniu jest publikacja z tej konferencji. Stronę redakcyjno-organizacyjną konferencji reprezentowały: dr Marta Błąd i mgr Dorota Klepacka-Kołodziejska.

* W dniach 23-24 listopada 2006 roku IRWiR PAN był jednym ze współorganizatorów konferencji pt.: ***„Małe miasta i rynki pracy w obszarach metropolitalnych”***, która odbyła się w Katowicach, na Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego. W Radzie Programowej konferencji z IRWiR PAN uczestniczyli: prof. dr hab. M. Kłodziński i prof. dr hab. K. Heffner.

Referaty wygłosili: prof. K. Heffner: Lokalny rynek pracy a rozwój małego ośrodka miejskiego, oraz mgr A. Czarnecki: Rola małych miast w strukturze rynków pracy ludności wiejskiej (na przykładzie dojazdów do pracy).

Wykłady i referaty wygłoszone na ważnych konferencjach w kraju i za granicą: 94

<i>Tytuł</i>	<i>Imię</i>	<i>Nazwisko</i>	<i>Temat</i>	<i>Nazwa zjazdu lub konferencji</i>	<i>Kraj</i>
Prof.	Jerzy	Wilkin	The Pressures on European Agriculture: Reflections on Present and Future Trends.	Agriculture in Europe: What's the Future	Anglia

Prof.	Jerzy	Wilkin	Multifunctionality of Polish Agriculture in European and Global Context.	Rural Futures Conference	Anglia
Prof.	Marek	Kłodziński	Stimulation of Socio-economic Rural Development in Poland.	Agricultural Transition and Rural Development after 1989 (Experience of Different Countries)	Węgry
Mgr	Sylwia	Michalska	New Material Status and New Aspirations. Changes in Rural Societies after 1989.	Agricultural Transition and Rural Development after 1989 (Experience of Different Countries)	Węgry
Doc.	Leszek	Klank	Polish Agrarian Policy during a Transformation Process and its Macroeconomic Preconditions.	Agricultural Transition and Rural Development after 1989 (Experience of Different Countries)	Węgry
Prof.	Krystian	Heffner	Small Towns as Centres of Economic Growth in Rural Areas.	Agricultural Transition and Rural Development after 1989 (Experience of Different Countries)	Węgry
Doc.	Leszek	Klank	Poland's Experience in the Utilization of EU Funds.	CAP and Euro-regions Development Policies in EU 25/27	Rumunia
Prof.	Maria	Halamska	Les agriculteurs – la PAC – le development (L'exemple de la Pologne et la possibilité de l'application des conclusions dans les autres pays de l'Europe centre-orientale).	Quel cadre pour les politiques agricoles, demain, en Europe et dans les pays en developpement?	Francja
Prof.	Maria	Halamska	La differentiation de la campagne polonaise.	Wykład dla Ecole Regionale d'Administration Publique z Lyonu	Polska Ambasada Francji
Prof.	Maria	Halamska	Le rural polonaise.	Wykład dla Credit Agricole z Depart. Anjou et Maine	Polska Ambasada Francji
Prof.	Jerzy	Wilkin	Czy możliwy jest świat bez nędzy ? Systemowo-instytucjonalne uwarunkowania biedy i głodu.	Seminarium org. przez: Uniwersytet Jagielloński, Instytut Socjologii i PTS	Polska
Prof.	Andrzej	Rosner	Zróźnicowanie przestrzenne struktur funkcji obszarów wiejskich.	Wieś i rolnictwo w procesie przemian	Polska
Prof.	Andrzej	Rosner	Funkcjonowanie władz lokalnych w gminach o różnym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego.	Szanse rozwoju regionów – aspekty społeczne, ekonomiczne i ekologiczne	Polska
Dr	Marta	Błąd	Dywersyfikacja ekonomiczna wsi.	Raport o stanie wsi „Polska wieś 2006”	Polska

Prof.	Krystian	Heffner	Śląsk Opolski – główne problemy konkurencyjności regionalnej.	Seminarium org. przez Wyższą Szkołę Zarządzania i Administracji w Opolu	Polska
Prof.	Jan	Górecki	Rola kapitału społecznego w przedsiębiorstwie w warunkach konkurencji.	Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji.	Polska
Prof.	Marek	Kłodziński	Polityka rozwoju obszarów wiejskich.	Gospodarka regionalna ze szczególnym uwzględnieniem regionów górskich	Polska
Doc.	Barbara	Kutkowska	Wspieranie rolnictwa na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania na Dolnym Śląsku ze szczególnym uwzględnieniem terenów sudeckich.	Gospodarka regionalna ze szczególnym uwzględnieniem regionów górskich	Polska
Prof.	Marek	Kłodziński	Od polityki rolnej do polityki rozwoju obszarów wiejskich.	Rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich w nowej perspektywie finansowej	Polska
Prof.	Marek	Kłodziński	Zróżnicowanie regionalne w Polsce.	Forum Ekonomiczne – Krynica	Polska
Doc. Dr	Leszek Katarzyna	Klank Zawalińska	Jakość życia na obszarach wiejskich w Polsce.	Rozwój i zastosowanie zaawansowanych metod ilościowych do ewaluacji ex-ante i ex-post Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich w UE	Polska
Dr	Katarzyna	Zawalińska	Proces integracji z UE w aspekcie rolnictwa tradycyjnego i ekologicznego. Konkurencyjność polskiego rolnictwa w UE.	Młodzież – Rolnictwo – Unia – Europejska	Polska
Doc.	Leszek	Klank	Doświadczenia Polski w wykorzystaniu funduszy UE.	Seminarium org. przez OLYMPUS, Szkołę Wyższą im. R. Kudlińskiego	Polska
Doc.	Leszek	Klank	Finanse samorządów w 2005 r. – stan, wykorzystanie i możliwości rozwoju	Samorząd Terytorialny	Polska
Prof.	Maria	Halamska	Rozwój wiejski: problemy konceptualizacji i operacjonalizacji.	Polska wieś i rolnictwo w UE – wybrane kierunki badań IRWiR PAN	Polska

Prof.	Krystian	Heffner	Lokalne centra rozwoju – poszukiwanie nowych funkcji małych miast.	Polska wieś i rolnictwo w UE – wybrane kierunki badań IRWiR PAN	Polska
Prof.	Andrzej	Rosner	Zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich.	Polska wieś i rolnictwo w UE – wybrane kierunki badań IRWiR PAN	Polska
Prof.	Jerzy	Wilkin	Nowe podstawy polityki UE wobec rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich.	Polska wieś i rolnictwo w UE – wybrane kierunki badań IRWiR PAN	Polska
Doc.	Krystyna	Szafraniec	Z badań nad bezradnością i roszczeniowością polskiej wsi.	Polska wieś i rolnictwo w UE – wybrane kierunki badań IRWiR PAN	Polska
Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Unia Europejska na polskiej wsi. Rozważania nad kapitałem społecznym i postawami jej mieszkańców.	Polska wieś i rolnictwo w UE – wybrane kierunki badań IRWiR PAN	Polska
Dr	Jarosław	Domalewski	Awans młodzieży wiejskiej poprzez wykształcenie. Z perspektywy zmian w systemie edukacji.	Polska wieś i rolnictwo w UE – wybrane kierunki badań IRWiR PAN	Polska
Doc.	Krystyna	Szafraniec	Potencjał młodzieżowego buntu – inna czy taka sama rola w rozładowywaniu napięć systemu?	Młodzież i edukacja w procesie społecznych przemian	Polska
Doc.	Krystyna	Szafraniec	Młodzież i edukacja na wsi. Efekt „winy w dół”.	Sesja Jubileuszowa z okazji 15-lecia Ośrodka Badań Młodzieży Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych UW	Polska
Doc.	Krystyna	Szafraniec	Uczestnicy Sierpnia i Grudnia – niepublikowane symulacje zachowań politycznych z początku lat 80-tych.	Seminarium PTS: Czerwiec – Październik ´ 56. Poznański początek	Polska
Doc.	Krystyna	Szafraniec	Orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna.	Młodzież na rynku pracy: nadzieje i rozczarowania	Polska
Doc.	Krystyna	Szafraniec	Nowe zadania socjologii wsi w procesie rozwoju obszarów wiejskich Europy.	Nowa Socjologia wsi w Polsce i Niemczech. Neue Landsoziologie in Polen und Deutschland.	Polska
Prof.	Maria	Wieruszewska	Potrzeba nowej socjologii. Przesłanki zaistnienia i szanse spełnienia.	Nowa Socjologia wsi w Polsce i Niemczech. Neue Landsoziologie in Polen und Deutschland.	Polska

Doc.	Izabella	Bukraba-Rylska	Socjologii wsi wizja liryczna.	Nowa Socjologia wsi w Polsce i Niemczech. Neue Landsoziologie in Polen und Deutschland.	Polska
Doc.	Izabella	Bukraba-Rylska	Tradycje polskich migracji zarobkowych.	Współczesne migracje	Polska
Prof.	Maria	Halamska	Polska: nowe wymiary relacji wieś-miasto?	Nowa Socjologia wsi w Polsce i Niemczech. Neue Landsoziologie in Polen und Deutschland.	Polska
Prof.	Maria	Halamska	Czy rolnicy hamują rozwój Polski?	Symposium Sekcji Polskiej RSA	Polska
Prof.	Maria	Halamska	Endo-egzogenne źródła solidarnościowego ruchu chłopskiego.	Rzeczywiste osiągnięcia i niewykorzystane szanse. NSZZ RI „S” po 25 latach.	Polska
Doc.	Krystyna	Szafraniec	Szanse obszarów wiejskich a kapitał edukacyjny wiejskiej młodzieży.	Polska wieś od nowa – szanse obszarów wiejskich w perspektywie 2007-2013	Polska
Dr	Beata	Pięćek	Infrastruktura wsi – w drodze do przyszłości.	Polska wieś od nowa – szanse obszarów wiejskich w perspektywie 2007-2013	Polska
Prof. Dr	Jerzy Ryszard	Wilkin Kamiński	Jakich instytucji potrzebuje polska wieś by móc wykorzystać swoje szanse.	Polska wieś od nowa - szanse obszarów wiejskich w perspektywie 2007-2013	Polska
Dr	Ryszard	Kamiński	Perspektywy rozwoju wiejskich inicjatyw oświatowych w latach 2007-2013.	XIII Forum Inicjatyw Oświatowych	Polska
Dr	Ryszard	Kamiński	Odnowa wsi. Dobre praktyki – nowe inicjatywy.	Konferencja w ramach „Polagra-Farm 2006”	Polska
Dr	Jarosław	Domalewski	Przyszłość wsi polskiej z perspektywy dążeń życiowych młodzieży.	Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. Konferencja młodych naukowców	Polska
Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Polska wieś w Unii Europejskiej.	Studium Generale Europa	Polska
Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Proces demarginalizacji polskiej wsi.	Podstawy życia obywatelskiego wsi	Polska

Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Kapitał społeczny polskiej wsi.	V Ogólnopolskie Sympozjum Organizacji Działających na Obszarach Wiejskich	Polska
Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Przyszłość doradztwa rolniczego w Polsce – zmiana czy doskonalenie dotychczasowych rozwiązań. Analiza instytucjonalna.	Ocena funkcjonowania doradztwa rolniczego w Polsce oraz kierunki jego rozwoju w świetle przepisów UE.	Polska
Dr.	Barbara	Fedyszak – Radziejowska	Kapitał społeczny i symboliczny polskiej wsi – od „separacji” do społeczeństwa obywatelskiego.	Kapitał społeczny i partycypacja obywatelska a rozwój gospodarczy. Teoria i badania.	Polska
Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Kilka słów o sytuacji społeczno-ekonomicznej jej mieszkańców.	Wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży z obszarów wiejskich – Program Równać Szanse”	Polska
Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Wspólna polityka rolna w opiniach polskich rolników.	Zmiany w systemie płatności bezpośrednich w rolnictwie po roku 2009?	Polska
Dr	Barbara	Fedyszak-Radziejowska	Uprawianie ekologii ludzkiej proponuję zacząć od wsi i rolnictwa.	Solidarna Gospodarka Rynkowa	Polska
Dr	Ryszard	Kamiński	Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich w praktyce.	Rozwój obszarów wiejskich	Polska
Dr	Barbara	Perepeczko	Nowe i stare walory przestrzeni wiejskiej w świadomości mieszkańców wsi i w praktyce.	Przemiany przestrzeni wiejskiej w Polsce i Słowacji w okresie transformacji	Polska
Dr	Barbara	Perepeczko	Zmiany ilościowe i jakościowe w rolnictwie a lokalny kapitał społeczny.	Kapitał społeczny i partycypacja obywatelska a rozwój gospodarczy	Polska
Prof.	Włodzimierz	Dzun	Duże gospodarstwa rolne w Polsce w ujęciu regionalnym na tle krajów UE.	Konkurencyjność regionu. Grona przemysłowe w regionie	Polska
Prof.	Włodzimierz	Dzun	Sytuacja dochodowa rolników oraz sytuacja gospodarstw rolniczych po akcesji do UE.	Gospodarka żywnościowa a zmiany we wspólnej polityce rolnej i rybackiej	Polska

Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Rola doradztwa rolniczego w świetle wymogów unijnych.	Gospodarka żywnościowa a zmiany we wspólnej polityce rolnej i rybackiej	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Wieś i rolnictwo Karpat Polskich.	Posiedzenie Urzędu Marszałkowskiego w Krakowie	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Kreacja przemian w rolnictwie na obszarach wiejskich Karpat.	Posiedzenie Polskiego Towarzystwa Rozwoju Ziemi Górskich	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Polskie gospodarstwo rolne – produkcja, wyniki ekonomiczne, problemy rozwoju.	Seminarium polsko-francuskim	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Przedsiębiorczość ludności wiejskiej stref hipsometrycznych Karpat Polskich.	Gospodarka regionalna ze szczególnym uwzględnieniem regionów górskich	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Koszty i opłacalność produkcji owczarskiej w analizie statystycznej i scenariuszowej.	Wypas wspólnotowy i zdrowie zwierząt – VIII Szkoła Owczarska	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Wpływ lokalizacji na rozwój przedsiębiorczości w gminach wiejskich Karpat Polskich.	Rozwój lokalny – tworzenie warunków racjonalnego wykorzystania potencjału produkcyjnego	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Wspieranie przedsiębiorczości przez władze publiczne.	Warsztaty Naukowe Współczesnego Zarządzania	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Przedsiębiorczość pozarolnicza w wybranych subregionach Karpat Polskich.	Konkurencja w agrobiznesie – jej uwarunkowania i następstwa	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Problemy rozwoju rolnictwa na obszarach górskich.	Regionalne zróżnicowanie produkcji rolniczej w Polsce	Polska
Doc.	Wiesław	Musiał	Projekcja zmian w produkcji owczarskiej w górach dla zróżnicowanych scenariuszy polityki rolnej.	Procesy wdrażania zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich.	Polska
Prof.	Krzysztof	Heffner	Lokalny rynek pracy a rozwój małego ośrodka miejskiego.	Małe miasta i rynki pracy w obszarach metropolitalnych	Polska
Mgr	Adam	Czarnecki	Rola powiązań obszarów wiejskich z małymi miastami na przykładzie migracji wahadłowych.	Małe miasta i rynki pracy w obszarach metropolitalnych	Polska

Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Partnerstwo przedsiębiorstw jako narzędzie zarządzania przedsiębiorstwem i regionem.	Przedsiębiorstwo i region w procesie transformacji	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Przyszłość doradztwa rolniczego.	Przyszłość doradztwa rolniczego	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Sektor publiczny jako system.	Zagadnienia współczesnego zarządzania	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Strategie konkurencji przedsiębiorstw.	Konkurencyjność przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Zarządzanie w jednostkach sektora publicznego i jego uwarunkowania.	Zarządzanie w sektorze publicznym	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Strategia rozwoju lokalnego jako narzędzie rozwoju agrobiznesu i jego konkurencyjności.	Konkurencja w agrobiznesie – jej uwarunkowania i następstwa	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Przedsiębiorczość zespołowa jako narzędzie rozwoju lokalnego.	Przedsiębiorczość i innowacyjność. Wyzwania współczesności	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Grupy producentów rolnych – istota działania i zarządzania nimi.	Rynek rolny i żywnościowy w otoczeniu krajowym i międzynarodowym	Polska
Prof.	Andrzej Piotr	Wiatrak	Kreowanie przedsiębiorczości poprzez strategie rozwoju lokalnego.	Uwarunkowania przedsiębiorczości – aspekty ekonomiczne i antropologiczne	Polska
Doc.	Barbara	Kutkowska	Produkt turystyki wiejskiej Dolnego Śląska na konkurencyjnym rynku turystycznym okolic Wrocławia.	Konkurencja w agrobiznesie – jej uwarunkowania i następstwa	Polska
Doc.	Barbara	Kutkowska	Ocena skuteczności wspierania gospodarstw rolniczych położonych na terenach o niekorzystnych warunkach (ONW) na Dolnym Śląsku.	Regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce	Polska
Doc.	Barbara	Kutkowska	Możliwości zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku.	Procesy wdrażania zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich	Polska
Doc.	Barbara	Kutkowska	Przemiany społeczno-ekonomiczne w rolnictwie Dolnego Śląska.	Aktualne problemy rolnictwa i gospodarki żywnościowej.	Polska
Doc.	Barbara	Kutkowska	Równoważony rozwój Kotliny Kłodzkiej.	Plenarne posiedzenie Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich	Polska

Doc.	Barbara	Kutkowska	Perspektywy rozwoju obszarów wiejskich Polski południowo-zachodniej.	Konferencja Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN	Polska
Dr	Artur	Bołtromiuk	Rolnictwo ekologiczne.	Wykład w Fundacji im. Heinricha Bölla	Polska
Mgr	Krzysztof	Wasielewski	Segmentacja społeczno-środowiskowa na wyjściu ze szkoły średniej.	Młodzież i edukacja w procesie społecznych przemian	Polska
Prof.	Jerzy	Wilkin	Rozwój wsi i rolnictwa, jako wyzwanie intelektualne.	Rozwój obszarów wiejskich – wyzwanie dla społeczeństw europejskich	Polska
Prof.	Jerzy	Wilkin	Co wniosła transformacja postsocjalistyczna do teorii ekonomii.	Wkład transformacji do teorii ekonomii	Polska
Prof.	Jerzy	Wilkin	Potrzeby polskiego rolnictwa w kontekście rozwoju obszarów wiejskich w nowym okresie programowania.	Doświadczenia z wdrażania działań rozwoju obszarów wiejskich w latach 2000-2006	Polska

Wykłady i referaty wygłoszone w 2006 roku przez pracowników naukowych na zaproszenie instytucji naukowych za granicą (nie będące referatami czy wykładami w trakcie konferencji ani działalnością dydaktyczną) 9

<i>Tytuł</i>	<i>Imię</i>	<i>Nazwisko</i>	<i>Temat</i>	<i>Nazwa instytucji zapraszającej</i>	<i>Kraj</i>
Prof.	Jerzy	Wilkin	Polish Agriculture and Countryside in the European Integration.	Rural Development Institute Chinese Academy of Social Sciences	Chiny
Mgr	Dorota	Klepacka	Less Favoured Areas Support in the EU and its Implications for Poland.	Katholieke Universiteit Leuven	Belgia
Mgr	Sylwia		Les paysans polonais vers la mondialisation.	Paris X-Nanterre, Laboratoire Dynamique Sociale et Recomposition des Espaces (LADYS)	Francja
Prof.	Krzysztof	Heffner	Polish Regional Policy after Accession to EU.	University of Gaziantep	Turcja
Dr	Ryszard	Kamiński	What is a Local Group? How LAG has to Identify the Needs to Design a Territorial Development Strategy?	Leader in the New Member States – Rural Development through Leader	Węgry
Dr	Ryszard	Kamiński	Community Schools in Poland, Experience and Challenges, Answer of Civic Society to the State Burocracy.	European Week of Rural Education	Czechy
Dr	Ryszard	Kamiński	Youth Entrepreneurship in Transition Economies – Problems and Challenges.	Youth Entrepreneurship and Local Development in Eastern Europe	Włochy

Doc.	Wiesław	Musiał	Die ländlichen Räume Polen vor und nach den EU-Beitritt.	Instytut Ekonomiki Rolnictwa Ministerstw Rolnictwa i Leśnictwa	Austria
Prof.	Włodzimierz	Dzun	Problemy rozwoju wsi i rolnictwa po wstąpieniu Polski do UE.	Instytut Ekonomiki Rosyjskiej Akademii Nauk	Rosja

Pracownicy naukowcy IRWiR PAN w 2006 roku ogłosili:

94 wykłady i referaty na konferencjach naukowych w kraju i za granicą,

9 wykładów i referatów na zaproszenie instytucji naukowych za granicą
(łącznie 103 wykłady i referaty)

Nagrody i wyróżnienia uzyskane przez pracowników IRWiR PAN w 2006 roku.

Nazwa / rodzaj nagrody	za co przyznane	Przez kogo	Komu
Nagroda JM Rektora Uniwersytetu Warszawskiego	Za książkę „Democratie et gouvernement local en Pologne”	Rektora Uniwersytetu Warszawskiego	Prof. dr hab. Marii Halamskiej i Marie-Claude Maurel (Francja)
Nagroda I stopnia JM Rektora Akademii Ekonomicznej w Katowicach	Za działalność naukową i organizacyjną	Rektora AE w Katowicach	Prof. dr hab. Krystianowi Heffnerowi
Nagroda JM Rektora Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu	Za osiągnięcia w dziedzinie badań naukowych	Rektor Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu	Doc. dr hab. Barbarze Kutkowskiej
Nagroda JM Rektora Uniwersytetu Warszawskiego	Za osiągnięcia naukowe	Rektora Uniwersytetu Warszawskiego	Prof. dr hab. Andrzejowi P. Wiatrakowi
Stypendium Dekabana-Liddle for Senior Researchers	Na badania naukowe	Fundacja Dekabana – Liddle University of Glasgow i Uniwersytet Warszawski	Dr Katarzynie Zawalińskiej
Stypendium Post Doktorskie	Na pisanie habilitacji	Ruralia Institute, University of Helsinki	Dr Katarzynie Zawalińskiej
Stypendium Rządu Flamandzkiego	Na badania naukowe do pracy doktorskiej	Rząd Flamandzki i Uniwersytet w Leuven (Belgia)	Mgr Dorocie Klepackiej

* W 2006 roku pracownicy naukowcy IRWiR PAN opublikowali łącznie 121 pozycji, w tym: 9 książek (w tym: 3 autorskie i 6 pod redakcją naukową), **54** rozdziały w książkach, **23** artykuły w czasopiśmie recenzowanych o zasięgu międzynarodowym, **16** artykułów w naukowych czasopiśmie krajowych, **19** w innych czasopiśmie krajowych popularno-naukowych /wykaz publikacji pracowników naukowych zamieszczony jest w Aneksie/.

* Instytut kontynuował działalność wydawniczą publikując *kwartalnik „Więś i Rolnictwo”* (w 2006 roku wydano 4 numery).

- W 2006 roku kontynuowano wydawanie *serii książkowej „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”*. Opublikowano w niej następujące książki: **6**

<i>Autor</i>	<i>Tytuł</i>	<i>Miejsce wydania</i>	<i>Wydawnictwo</i>	<i>Rok wydania</i>
1. Marek Kłodziński	Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast.	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2006
2. Leszek Klank	Sukcesja gospodarstw rolnych w Polsce.	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2006
3. Zbiorowa, red. naukowa Krystyna Szafraniec	Jednostkowe i społeczne zasoby wsi.	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2006
4. Zbiorowa, red. naukowa Krystyna Szafraniec	Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja.	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2006
5. Zbiorowa, red. naukowa: Jerzy Wilkin, Marta Bład, Dorota Klepacka	Polska strategia w procesie kształtowania polityki Unii Europejskiej wobec obszarów wiejskich i rolnictwa.	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2006
6. Stanisław Paszkowski	Renty strukturalne w rolnictwie.	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2006

Poza serią w 2006 roku ukazały się następujące książki pracowników IRWiR PAN:

1. Tadeusz Hunek (red. naukowa) „Perspektywy Rolniczej Polski w Unii Europejskiej –25” IRWiR PAN, 2006, wyd. „Wieś Jutra”;
2. Izabella Bukraba-Rylska „Socjologa widzenie spraw różnych. Felietony w prasie Polonii Kanadyjskiej „Nowy Kurier” z lat 2005-2006, Warszawa, 2006;
3. Artur Bołtromiuk (red. naukowa): Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej. Centralna część krainy Żubra”, wyd. Lokalna Grupa Działania – Puszcza Białowieska, Hajnówka, 2006;
4. Jerzy Wilkin, Iwona Nurzyńska (red. naukowa) – „Polska wieś 2006. Raport o stanie wsi”, wyd. Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa FDPA, Warszawa, 2006.

- W IRWiR PAN w 2006 roku rozpoczęte zostały prace nad uruchomieniem nowej serii wydawniczej „Studia i Monografie”, przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego jest prof. Andrzej. P. Wiatrak a sekretarzem red. Marcin Makowiecki. W 2006 roku wpłynęła już do redakcji monografia nt.: „Zatrudnienie w gospodarstwach rolnych w latach 2002-2005” autorstwa prof. Izasława Frenkla.

II. Główne wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2006 roku.

W roku 2006 realizowany był kolejny etap programu badawczego Instytutu zatytułowany: *"Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian"*. Prace badawcze prowadzone były w czterech blokach tematycznych: (1) skuteczność i efektywność wspierania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich z funduszy publicznych (krajowych i unijnych), (2) ekonomiczno-instytucjonalne i przestrzenne aspekty integracji polskiej wsi, (3) kapitał ludzki, społeczny i kulturowy polskiej wsi w zjednoczonej Europie, (4) Polska wieś w UE - zmiany w oświacie i ambiwalencje młodego pokolenia. W każdym z nich kontynuacja prac przewidziana jest również na rok 2007, z tego względu prezentowane merytoryczne wyniki nie mają charakteru ostatecznego, ale stanowią wnioski z kolejnego etapu dociekań.

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. kraj nasz mógł wykorzystywać środki na wspieranie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich z trzech źródeł: krajowych funduszy, przedakcesyjnych (SAPARD) i programów unijnych dostępnych dla członków UE.

Duże rozmiary środków, bogata gama dostępnych instrumentów i złożoność procedur dostępu do środków unijnych rodzi potrzebę wypracowania sposobów harmonizacji wsparcia unijnego i krajowego. Od skuteczności tej harmonizacji zależy efektywność wykorzystania dużych (i rosnących) środków służących modernizacji polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich. Harmonizacja ta musi przebiegać na czterech płaszczyznach: krajowej, regionalnej, lokalnej i w ramach gospodarstw rolnych. W budowaniu tych strategii z trudem przełamuje się barierę „resortowości” i rozpatrywanie poszczególnych problemów społeczno-ekonomicznych w oderwaniu od siebie i bez należytej kompleksowości.

Gospodarstwa rolne w Polsce mogą obecnie korzystać z wielu (niekiedy kilkunastu) instrumentów wsparcia. Rodzi to potrzebę harmonizacji tych instrumentów w celu zapewnienia wysokiej efektywności ich wykorzystania. Wiele gospodarstw jest przeinwestowanych, bądź źle zainwestowanych.

Sprawą ważną staje się problem oceny funkcjonowania programów związanych z finansowaniem rozwoju wsi i rolnictwa. Główną metodą ilościową, używaną w Polsce do badania skuteczności programów, jest kontrola osiągnięcia założonych wskaźników. Nie zawsze istnieje możliwość dokonania oceny na ile działania programu są przyczyną sprawczą osiągania ich; często powstają wątpliwości, że jest to wynik splotu czynników, wśród których działania związane z danym programem, są jedną z wielu przyczyn.

W ostatnich latach, wraz z rosnącą krytyką polityki WPR, wyraźnie wyłania się coraz większa potrzeba i tendencja tworzenia bardziej zaawansowanych metod pomiaru rozwoju obszarów wiejskich np. za pomocą modeli całej gospodarki. W Polsce odczuwa się deficyt takich modeli, jednym z najbardziej znanych jest HERMIN (model makroekonometryczny), ale brak regionalnych Modeli Równowagi Ogólnej, modeli SAM itp. modeli znanych w zachodniej Europie.

Szczegółowo analizowano funkcjonowanie trzech instrumentów polityki rolnej: wsparcie dla gospodarstw działających w niekorzystnych warunkach (ONW), specjalne uregulowania dla produktów regionalnych oraz wykorzystanie środowiskowych instrumentów wspólnej polityki rolnej.

Okazuje się, iż duże gospodarstwa są nadkompensowane dopłatami ONW. Zanotowano związek między wysokością dopłat, a wartością inwestycji w poszczególnych grupach według wielkości gospodarstw ONW i w układzie regionalnym. Może to wskazywać na wykorzystywanie dopłat na inwestycje, bądź jest to związane z faktem, iż najwyższe dopłaty otrzymują gospodarstwa największe, którym większa siła ekonomiczna pozwala więcej inwestować.

Obecnie w Komisji Europejskiej znajduje się 15 wniosków dotyczących polskich produktów, w tym dwa: oscypek i bryndza podhalańska przeszły już pozytywnie weryfikację. Organizacją wspierającą rozwój rynku tych produktów jest (powstała w 2004 r.) Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego. Stanowi ona zrzeszenie producentów, zaś jej działania dotyczą promocji tych produktów, wprowadzenia do obrotu gospodarczego oraz wsparcia dla sprzedaży bezpośredniej. Wsparcie tworzenia w Polsce rynku produktów regionalnych i lokalnych o potwierdzonej jakości realizuje również Program Rozwoju Rynku Produktów Regionalnych i Lokalnych „Agro-Smak 2”. W

jego ramach udzielana jest pomoc finansowa dla podmiotów prowadzących działania związane z wytwarzaniem, zapewnianiem jakości i certyfikacją żywności wysokiej jakości.

Realizacja programów rolno-środowiskowych w Polsce stanowi istotny przejaw uwzględniania problematyki środowiskowej w modernizacji krajowej gospodarki rolnej zgodnie z kierunkiem reform II filaru CAP. Programy te znajdują coraz więcej zwolenników nie tylko wśród ekologów, polityków, konsumentów żywności, ale również wśród rolników. W relacji do liczby gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha UR – najwięcej wniosków o tego rodzaju płatności złożyli rolnicy województw: zachodniopomorskiego (4,2%), pomorskiego (3,8%) i lubuskiego (3,2%). Z kolei najmniejsze zainteresowanie, programy rolno-środowiskowe wzbudziły w województwie śląskim (0,3% ogółu gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha UR).

Największą popularnością w 2005 r. cieszył się pakiet K01 „ochrona gleb i wód”. Atrakcyjnymi dla polskich rolników okazały się także działania objęte pakietami: S02 – „rolnictwo ekologiczne”. Znacznie mniejszym zainteresowaniem cieszyły się pozostałe pakiety („rolnictwo zrównoważone”, „utrzymanie ekstensywnych pastwisk”, „ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich” i „strefy buforowe”).

W ramach PROW na lata 2007-2013 na finansowanie działań rolno-środowiskowych przewidziano 1754 mln euro, co stanowi 11,5% budżetu PROW. Przy takim poziomie finansowania należy się spodziewać, iż udział gospodarstw realizujących programy rolno-środowiskowe w Polsce w perspektywie 2010 r. nie przekroczy 9%.

W okresie transformacji systemowej i dostosowywania się do wejścia Polski do UE miał miejsce przyspieszony proces „homologacji” rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich do dominujących w tym zakresie trendów światowych. Wejście Polski do UE przyspieszyło ten proces. Wyraźnie widoczny jest proces dezagraryzacji wsi, a więc przesuwania się dynamiki rozwoju z rolnictwa na pozarolnicze sfery aktywności gospodarczej. Wciąż jednak marginalizacja społeczna rejonów wiejskich jest duża i występuje w największym zakresie tam, gdzie dominuje słabe rolnictwo.

Polityka rozwoju obszarów wiejskich powinna w coraz większym stopniu opierać się na dywersyfikacji gospodarczej nakierowanej na tworzenie zrównoważonego systemu społeczno-gospodarczego, gwarantującego trwałość rozwoju tych obszarów w aspekcie ekonomicznym, społecznym i środowiskowym. W tym kontekście trwały i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich wymaga także zdecydowanego przyspieszenia restrukturyzacji i modernizacji oraz komercjalizacji naszego rolnictwa.

Tylko gospodarstwa potrafiące konkurować ceną (wynikającą z obniżki kosztów produkcji) i jakością produktów będą zdolne do utrzymania się na unijnym rynku rolnym. Prowadzić to będzie w dalszej perspektywie do generowania sektora rolnego w pełni koherentnego z modelem dominującym w UE. Jednak w bliskiej perspektywie z jednej strony, w związku z brakiem możliwości szybkiego wykreowania efektywnego sektora dynamicznych gospodarstw wysoko towarowych, a z drugiej strony, z brakiem możliwości szybkiego powstania odpowiedniej ilości miejsc pracy dla osób tracących pracę w rolnictwie, w sektorze pozarolniczym charakterystyczną cechą polskiego rolnictwa będzie jego dualny rozwój. Obok sektora gospodarstw silnych ekonomicznie, zaspokajających zdecydowaną większość popytu na produkty rolne, utrzymywać się będzie duży liczebnie sektor gospodarstw słabych, niskotowarowych, strukturalnie rozdrobnionych.

W najbliższych latach gospodarzkę rodzinną w rolnictwie polskim czeka bardzo głęboka restrukturyzacja związana z przechodzeniem od gospodarstw chłopskich do towarowych farm rodzinnych. Mimo specyfiki polskiego rolnictwa i zmian we WPR UE, proces ten jest nieuchronny, bowiem uwarunkowany jest przymusem ekonomicznym i technologicznym. W rolnictwie krajów UE, mimo już wysokiego poziomu koncentracji i specjalizacji w rolnictwie, widoczny jest proces ciągłego zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych ogółem przy jednoczesnym wzroście liczby gospodarstw rolnych większych obszarowo i ekonomicznie. W Polsce udział użytków rolnych w gospodarstwach dużych obszarowo (powyżej 30 ha) wynosi 33%, a w gospodarstwach dużych ekonomicznie (powyżej 40ESU) tylko 18,5% ogółu UR będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych w naszym kraju. Przy tym, większość z tych gospodarstw nie powstała w drodze restrukturyzacji gospodarki chłopskiej, są to w większości tak zwane gospodarstwa popegeerowskie, oparte na dzierżawie, lub zakupie ziemi i majątku trwałego, oraz wykupie majątku ruchomego z zasobu WRSP.

Utrzymanie konkurencyjności naszych dużych ekonomicznie gospodarstw wymagało znacznych nakładów inwestycyjnych. Muszą one owocować racjonalizacją zatrudnienia, wydajności

pracy oraz wzrostem wydajności roślin i zwierząt, a także zmianami w strukturze produkcji. Przy tym będą one musiały być realizowane w warunkach konieczności wzrostu nakładów także na ochronę środowiska i poprawę dobrostanu zwierząt.

Według spisu z 2005 r. ogólna liczba gospodarstw indywidualnych wynosiła 2729 tys., czyli była o 200 tys. (6,8%) mniejsza niż w 2002 r. Spadek objął gospodarstwa do 20 ha użytków rolnych, w pozostałych grupach obszarowych liczba gospodarstw wzrosła. W rezultacie przeciętna powierzchnia gospodarstw rolnych powyżej 1 ha UR wzrosła z 7,41 do 7,65 ha UR. W odróżnieniu od zmniejszenia się ogólnej liczby gospodarstw indywidualnych, liczba gospodarstw prowadzących działalność rolniczą wzrosła z 2174,0 tys. w 2002 r. do 2472,8 w 2005 r., tj. o 13,75. Towarzyszyła temu intensyfikacja wykorzystania gruntów rolnych. Powierzchnia pod zasiewami wzrosła z 65,0% do 71,2% użytków rolnych, powierzchnia odłogów i ugorów zmalała z 12,3% do 5,1%, a sadów wzrosła z 1,8% do 2,1%.

W latach 2002-2005 r. liczba pracujących w swoim gospodarstwie rolnym (wyłącznie, głównie i dodatkowo) zwiększyła się z 4261 tys. do 4943 tys. (o 16%). Główną przyczynę wzrostu liczby pracujących w gospodarstwie wykazaną w danych spisowych upatrujemy w zwiększeniu się liczby gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą. Z ogólnej liczby osób, które wykazały pracę w gospodarstwie ok. 34% pracowało także poza gospodarstwem, w tym dla znacznej większości z nich była to praca główna.

W porównaniu z 2002 rokiem populacja pracujących w gospodarstwie w 2005 roku była bardziej sfeminizowana i bardziej starsza. Zmiany te wystąpiły we wszystkich grupach obszarowych. Lata 2002-2005 przyniosły także poprawę poziomu wykształcenia pracujących w gospodarstwie rolnym.

W oparciu o dane o czasie pracy przeprowadzono ocenę stopnia niepełnego zatrudnienia w gospodarstwach rolnych. W 2005 r. czas pracy ponad 62% pracujących w gospodarstwie wynosił co najwyżej 1/2 czasu jednostki pełnozatrudnionej, w tym dla 44% wynosił on co najwyżej 1/4 takiej jednostki. Nawet wśród użytkowników gospodarstw w wieku produkcyjnym pracujących wyłącznie w gospodarstwie ok. 35% pracowało co najwyżej na 1/2 pełnego „etatu”, w tym 25% co najwyżej na jego 1/4.

Zakładając, że struktura gospodarstw indywidualnych w Polsce byłaby taka jak w 2005 r. średnio w 15 starych krajach UE to, przy innych warunkach niezmiennych, liczba pracujących wyłącznie i głównie w swoim gospodarstwie rolnym zmniejszyłaby się z obecnych (według spisu 2005) 3596 tys. do 1099 tys., a w przeliczeniu na jednostki pełnozatrudnione odpowiednio z 1786 tys. do 625 tys. Szacunek ten pokazuje potencjalne możliwości zmniejszenia zatrudnienia rolniczego w Polsce.

Szereg prowadzonych analiz dotyczyło zmian w przestrzennym zróżnicowaniu społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich, roli czynników związanych z położeniem i wyposażeniem oraz procesów rozwoju wybranych gmin.

Analiza zróżnicowanej dynamiki rozwoju infrastruktury wiejskiej w latach 1990-2005 wskazuje, że intensyfikacja tego procesu występowała w okresach działania różnych programów wspierających rozwój obszarów wiejskich (zwłaszcza w okresach kumulacji kilku z nich), i tak np. „skokowy” przyrost przyłączy wodociągowych w roku 1997 to efekt działania programu ASAL – 300 (pożyczki Banku Światowego), drugi analogiczny jeżeli chodzi o skalę przyrostu przypada na 2003 rok i jest efektem działania SAPARD i kończącego się w tym czasie PAOW (II pożyczka Banku Światowego). Tego typu zależności potwierdzają znaczącą rolę zewnętrznych źródeł finansowania rozwoju obszarów wiejskich.

Analiza realizowanych, jak i planowanych przez samorzady lokalne inwestycji, ujawnia główne priorytety rozwojowe gmin. Podstawowy kierunek działań władz lokalnych, bez względu na rodzaj gminy i jej położenie w kraju, to infrastruktura komunalna, przede wszystkim drogi, kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, wodociągi (50% realizowanych inwestycji). Drugą ważną dziedziną jest rozwój infrastruktury społecznej, wśród jej elementów najważniejsze znaczenie ma infrastruktura edukacyjna (budowa i modernizacja obiektów szkolnych); stanowią one 24% realizowanych inwestycji.

Działania zaprojektowane w ramach Programów Operacyjnych (finansowanych z funduszy strukturalnych UE), wspierających rozwój obszarów wiejskich, trafnie odpowiadają na problemy i

potrzeby obszarów, do których są adresowane, aczkolwiek ich zakres okazuje się być zbyt szeroki w stosunku do finansowych możliwości inwestycyjnych beneficjentów.

Pod wpływem procesów integracyjnych (CAP, otwarcie europejskich rynków pracy, programy kohezyjne, Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006, NPR 2007-2013 i in.) na wsi dokonują się zmiany w relacjach przestrzennych jej mieszkańców oraz podmiotów gospodarczych. Napływ środków europejskich wzmacnia silne, rynkowe gospodarstwa rolne, w których inwestuje się środki w przedsięwzięcia infrastrukturalne i produkcyjne sprawiając, że w wielu miejscowościach wiejskich coraz wyraźniej zaznacza się farmerski typ zabudowy. W wielu, często peryferyjnych obszarach wiejskich, skutkuje to zmianą charakteru zabudowy części, a nawet całych wsi.

Zachodzą także zmiany w strukturze przestrzennej wsi o charakterze urbanizacyjnym, w zakresie funkcjonalnym i sferze intensywności wykorzystania możliwości rozwojowych obszarów wiejskich. Szczególna presja w tym względzie obejmuje obszary podmiejskie praktycznie wszystkich miast liczących powyżej 50 tys. mieszkańców, ale w szczególności strefy wiejskie obszarów metropolitalnych (Warszawy, Krakowa, Wrocławia, Łodzi, Poznania, Gdańska i Katowic). Dominuje tu funkcja mieszkaniowa (często rezydencjonalna), nie związana zupełnie z tradycyjnymi strukturami wsi. W rezultacie obszary wiejskie wokół dużych i średnich miast charakteryzują się rosnącą dezagrarnizacją struktury gospodarczej (mierzoną np. poprzez struktury zatrudnienia, struktury podmiotów gospodarczych według sekcji itp.), bardziej korzystną strukturą demograficzną, strukturą wykształcenia oraz wskaźnikami skolaryzacji.

Obszary podmiejskie, o których mowa, powstają wokół wszystkich miast wojewódzkich, choć stopień zaawansowania procesu jest różny. Największy zasięg i najgłębsze przemiany zaszły wokół Warszawy i Poznania, nieco słabsze przeobrażenia występują wokół Łodzi, Krakowa, Wrocławia i Szczecina.

Badania prowadzone w wybranych gminach potwierdziły ogromną rolę władz lokalnych w procesie aktywizacji społeczno-gospodarczej gmin; jednak obecnie, przy coraz większej liczbie zadań, bez znacznie większej grupy osób zaangażowanych na rzecz społeczności gminnej, trudno jest myśleć o osiągnięciu sukcesu. Realizacja procesu aktywizacji społeczności wiejskiej następuje najczęściej w ramach organizacji pozarządowych, które zaczynają odgrywać coraz większą rolę na wsi. Jedną z mało dostrzeganych szans na rozwój gmin wiejskich jest proces rewitalizacji, jakiemu powinny zostać poddane małe miasteczka. Wzrost gospodarczy, jaki obecnie dokonuje się niemal wyłącznie wokół kilku największych aglomeracji miejskich, powinien być stopniowo przenoszony na tereny małych miast.

Przedmiotem szczegółowych analiz był region górski Karpat. Subregionalnej depopulacji Karpat towarzyszy zjawisko dezagrarnizacji, polegające na zmniejszaniu ekonomicznego znaczenia produkcji rolnej i zaniechaniu produkcji przez gospodarstwa, które uprzednio utrzymywały swoje rodziny z rolnictwa. Narastają procesy odłogowania i ugorowania ziemi, rezygnacji z chowu inwentarza. W mezoregionie zachodnim Karpat tj. w Beskidzie Śląskim i Żywieckim następuje proces porzucania rolniczego użytkowania ziemi, zmniejszanie dochodów z rolnictwa i spadek ogólnego zainteresowania produkcją rolną. Wynika to głównie z relatywnie dużych możliwości pozyskiwania przez ludność miejscową dochodów pozarolniczych. W mezoregionie Podhala następuje lokalne nasilenie porzucania produkcji rolnej, a także i gospodarstw, z powodu powszechnej migracji ludności czynnej zawodowo, a nawet całych rodzin. W Beskidzie Sądeckim dezagrarnizację najsilniej można powiązać z poszukiwaniem przez ludność miejscową lepszych warunków do codziennego życia, łatwiejszą dostępnością komunikacyjną, zmniejszeniem oddalenia od szkół, sklepów itp. Stąd też następuje opuszczanie – zwłaszcza przez wyprowadzające się z domu rodzinnego młode małżeństwa – domów i zagród rozproszonych w terenie i położonych poza zwartą zabudową wiejską. W konsekwencji mikromigracji następuje zaniechanie rolniczego użytkowania ziemi oddalonej od wsi. W Beskidzie Niskim i w Bieszczadach dezagrarnizacja wiąże się z depopulacją mezoregionów, znaczącym udziałem dużych areałów ziemi po byłych PGR-ach oraz ze skomplikowanym przebiegiem procesów jej prywatyzacji i zagospodarowania. Mała przydatność rolnicza ziemi, spowodowała narastanie tendencji recesywnych w zakresie rolniczego użytkowania ziemi. Znaczące areały wielko powierzchniowych użytków rolnych zostały tu zakupione przez inwestorów zewnętrznych, często nie związanych z rolnictwem, którzy ziemię traktują jako lokatę kapitału, oczekując na dyskontowanie korzyści w nieokreślonej przyszłości.

Bez wątpienia decentralizacja zarządzania oświatą ma szereg pozytywów. Samorząd posiada większą niż kuratorium zdolność diagnozy problemów, z jakimi zmagają się działające na jego terenie placówki oświatowe. Jednak problem w tym, że w Polsce proces ten zachodził w warunkach biedy i niewystarczającego poziomu finansowania oświaty. Rodzi to szereg napięć, konfliktów z jakimi musi się zmierzyć lokalna władza. Obecne są one przede wszystkim na wsi, gdzie trudna sytuacja ekonomiczna utrudnia czy wręcz uniemożliwia realizację ustawowych zadań gminy. Samorządy, nie dysponując wystarczającymi środkami na prowadzenie przedszkoli i szkół, podejmują działania zmierzające do ograniczenia kosztów ich utrzymania. Sprzyja temu niż demograficzny, choć jego skala jest dużo niższa aniżeli skala likwidacji placówek przedszkolnych i szkolnych.

Należy podkreślić, że istnieje pozytywna zależność między zaangażowaniem samorządów w edukację (wyrażonym w nakładach na oświatę pochodzących ze środków pozabudżetowych) a osiągnięciami szkolnymi uczniów.

Ogromne znaczenie dla efektów funkcjonowania szkół wiejskich ma kształt lokalnej polityki oświatowej wyznaczonej przez miejsce, jakie zajmuje oświata wśród zadań własnych gminy, czy relacją między samorządem a oświatą. Tu zwrócić należy uwagę na szczególnie interesującą prawidłowość zaobserwowaną w badaniu. Paradoksalnie wysokie efekty pracy osiągają szkoły działające w środowiskach, gdzie samorząd gminy zarządza szkołami w sposób autorytarny. W uprawianej tu polityce nie ma miejsca na społeczne konsultacje, polityka kadrowa realizowana jest w taki sposób, by praca nauczycieli była możliwie jak najmniej kosztowna i jednocześnie jak najbardziej efektywna. Autonomia dyrektorów szkół jest wyraźnie ograniczona. Z kolei w środowiskach, gdzie szkoła zajmowała raczej pozycję partnera samorządu, efekty jej funkcjonowania były relatywnie niskie.

Analizie poddano różnice między grupą ludności z wyższym wykształceniem na wsi i w mieście. Głównym miejscem pracy wiejskich elit są państwowe/publiczne instytucje, lub zakłady pracy ulokowane w znacznej większości poza wsią zamieszkania. Z kolei elity miejskie, w zdecydowanej większości (ponad trzy czwarte badanych), pracują w miejscu zamieszkania. A zatem na wsi inteligencja pracuje głównie w lokalnym samorządzie, lub w szkole; w mieście przede wszystkim w prywatnym biznesie, lub wolnych zawodach (lekarze, prawnicy, itp.).

Wieś skupia przede wszystkim nauczycieli i pracowników umysłowych, głównie biurowych, oraz nieco mniejszą grupę przedstawicieli wolnych zawodów. Z kolei, ludzie z wyższym wykształceniem, zamieszkujący wielkie miasta, to przede wszystkim wysoko wykwalifikowani specjaliści oraz przedsiębiorcy. Jest to efekt odmiennej ścieżki edukacyjnej obu grup inteligencji oraz różnego zapotrzebowania na kompetencje w obu środowiskach. Wiejscy inteligenci są w większości absolwentami kierunków nauczycielskich, bądź pedagogicznych oraz rolniczych. W gruncie rzeczy zatem co drugi wiejski inteligent to z wykształcenia nauczyciel. Z kolei mieszkańcy miast, trzykrotnie częściej aniżeli mieszkańcy wsi, studiowali kierunki ekonomiczne i społeczne, a ponad dwukrotnie rzadziej kierunki nauczycielskie.

Środowisko miejskiej inteligencji jest zdecydowanie młodsze. U źródeł takiej proporcji jest przede wszystkim niewielka atrakcyjność wiejskiej oferty życia dla młodego człowieka po studiach. Decydujący jest brak odpowiednich miejsc pracy.

Poddano badaniu skłonność mieszkańców wsi do podejmowania działań o charakterze społecznym i skłonność ich do samoorganizacji. Większość (66,2%) deklaruje zadowolenie, z tego, że miejscem ich życia jest wieś, jednak jako miejsce do życia dla swoich dzieci wskazuje ją niespełna jedna trzecia badanych, co może oznaczać, iż mimo, że uznają wieś za miejsce dość dobre do mieszkania dla siebie samych, to dla swoich dzieci pragną jednak czegoś więcej.

Jako wysoki możemy ocenić poziom gotowości pracy i pomocy na rzecz innych. Aż 77% badanych deklaruje, że bezinteresownie robi coś na rzecz innych, co jednak nie przekłada się na przynależność do organizacji powołanych po to, by działać na rzecz gminy, czy rolnictwa – przynależność do nich deklarowało jedynie 13,4% badanych. O ile idea pomocy wzajemnej jest w środowisku wiejskim obecna i realizowana, to instytucje, mające wspomagać te działania nie zdobyły sobie jeszcze uznania. W ramach instytucji formalnych najczęściej działają osoby o najwyższym statusie materialnym i rozbudzonych aspiracjach, lokalni liderzy i osoby o najwyższym poziomie wykształcenia.

Gotowość do zaangażowania się w działalność poświęconą dobru wspólnemu musi wynikać z przekonania, że istnieje możliwość zmiany tego, co nie budzi akceptacji. O ile 44,1% mieszkańców

wsi deklaruje wiarę, że są w stanie wpływać na sprawy gminy, w której żyją, to poczucie wpływu na sprawy powiatu, czy województwa, ma już tylko 14,7%.

Prowadzono również badania nad autorytaryzmem postaw mieszkańców wsi i miast. Potwierdziły one większy autorytaryzm mieszkańców wsi w stosunku do miasta. Szczególnie różnicującą w określaniu poziomu autorytaryzmu rolę odgrywa poziom wykształcenia jednostki oraz złożoność przepisów wykonywanej przez nią roli zawodowej. W samej tylko wsi ujawnia to szczególnie wyrazisty autorytaryzm chłopów i bardzo słaby reprezentantów tradycyjnie inteligentkich zawodów.

Prawidłowości te nie znajdują potwierdzenia w odniesieniu do młodego pokolenia. Młodzież chłopska wcale nie należy do najbardziej autorytarnie zorientowanych. Pod tym względem w rodzinach chłopskich mamy do czynienia z największym dystansem między pokoleniami.

Socjologiczne podejście zdaje się tłumaczyć osobliwości wiejskiego autorytaryzmu najtrafniej. Odradza się on, z jednej strony, poprzez trwałość wiejskich warunków bytowania i społecznych struktur, z drugiej zaś, poprzez określone biografie i drogi, jakie wiodą ludzi na wieś i do zawodu rolnika. Jak bardzo jest to specyficzna droga, pokazuje dynamika autorytaryzmu widoczna w profilach biograficznych badanych osób – młodzież pozostająca na wsi, zwłaszcza ta przejmująca tradycyjne gospodarstwo rolne po ojcu, wchodząc w określony krąg życiowych doświadczeń, staje się bardziej autorytarna. Młodzież o równie niekorzystnych charakterystykach społecznych, lecz zdolna, z ambicjami do awansu, a zwłaszcza ta podejmująca studia, coraz mniej upodabnia się do swojego młodzieńczego środowiskowego wzorca.

III. Wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2006 roku

Duże gospodarstwa rolne po akcesji Polski do UE.

(Autor: Włodzimierz Dzun)

Z analizy rolnictwa światowego i europejskiego wynika, że w najbliższych latach gospodarke rodzinną w rolnictwie polskim czeka bardzo głęboka restrukturyzacja związana z przechodzeniem od gospodarstw chłopskich do towarowych farm rodzinnych. Mimo specyfiki polskiego rolnictwa i zmian we Wspólnej Polityce Rolnej UE proces ten jest nieuchronny bowiem uwarunkowany jest przymusem ekonomicznym i technologicznym. Proces ten będzie charakteryzował się z jednej strony ciągłą tendencją wypadania części gospodarstw chłopskich z rynku poprzez ich pełną likwidację, likwidację produkcji rolnej lub ograniczania tej produkcji wyłącznie na samozaopatrzenie, a z drugiej strony szybkim rozwojem ilościowym grupy gospodarstw rolnych większych ekonomicznie (z reguły większych obszarowo) i jeszcze szybszą koncentracją czynników produkcji w tych gospodarstwach.

W rolnictwie krajów UE, mimo już wysokiego poziomu koncentracji i specjalizacji w rolnictwie, widoczny jest proces ciągłego zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych ogółem, przy jednoczesnym wzroście liczby gospodarstw rolnych większych obszarowo i ekonomicznie. O obliczu rolnictwa w krajach UE 15, z którymi będziemy konkurować na Wspólnym Rynku Rolnym UE (przede wszystkim Belgia, Dania, Niemcy, Francja), już aktualnie decydują gospodarstwa rolne duże ekonomicznie (z reguły duże obszarowo), charakteryzujące się wysokim poziomem specjalizacji. W krajach tych użytki rolne w gospodarstwach dużych obszarowo (powyżej 30 ha UR) stanowią 73-90%, a w gospodarstwach dużych ekonomicznie (powyżej 40 ESU) 75-81% ogółu UR, podczas gdy w Polsce odpowiednio 33% i 18,5%.

W Polsce udział użytków rolnych w gospodarstwach dużych obszarowo (powyżej 30 ha) wynosi 33%, a w gospodarstwach dużych ekonomicznie (powyżej 40ESU) tylko 18,5% ogółu UR będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych w naszym kraju. Przy tym większość z tych gospodarstw nie powstała w drodze restrukturyzacji gospodarki chłopskiej, są to w większości tak zwane gospodarstwa popegeerowskie oparte na dzierżawie lub zakupie ziemi i majątku trwałego oraz wykupie majątku ruchomego z zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa. W rezultacie, udział dużych gospodarstw w naszym rolnictwie jest bardzo silnie zróżnicowany regionalnie. Udział gospodarstw dużych obszarowo przy średniej dla kraju 1,8% waha się od 0,2% w regionie Małopolska i Pogórze oraz 1,3% w regionie Mazowsze i Podlasie do 3,5% w regionie Wielkopolska i Śląsk oraz 5,7% w regionie Pomorze i Mazury. Zróżnicowanie terytorialne udziału gospodarstw dużych ekonomicznie jest podobne, chociaż nieco mniejsze i wynosi dla wyżej wskazanych regionów odpowiednio: 0,2%; 0,5%; 1,7% i 1,6%, przy średniej dla kraju 0,7%.

Analiza wyników produkcyjno-ekonomicznych naszego rolnictwa, wyników naszego handlu zagranicznego produktami rolno-spożywczymi oraz danych polskiego FADN wskazuje, że nasze towarowe gospodarstwa rolne okazały się konkurencyjne na WER UE. Gospodarstwa rolne duże ekonomicznie (osób fizycznych) w pierwszym roku po akcesji Polski do UE, mimo gorszych wyników w zakresie produktywności pracy i ziemi były konkurencyjne (osiągały wyższą opłatę pracy własnej) nawet w stosunku do porównywanych gospodarstw krajów UE 15. Jednak ta konkurencyjność opierała się przede wszystkim na niższych kosztach zewnętrznych (niska opłata pracy najemnej, niskie podatki i czynsze), niskiej amortyzacji oraz niskich odsetkach (niskie zobowiązania w stosunku do posiadanych aktywów). Te przewagi konkurencyjne będą jednak miały tendencję wygasającą. Już aktualnie w związku nawet tylko z częściowym otwarciem rynku pracy UE koszty pracy najemnej w rolnictwie mają szybką tendencję wzrostową. Rosną także koszty zakupu i dzierżawy ziemi. Jednocześnie jednak należy podkreślić, że ta wysoka konkurencyjność osiągnięta została przy zdecydowanie niższym poziomie dopłat i subsydiów. Zakładany wzrost poziomu dopłat i subsydiów przez najbliższe lata będzie podtrzymywał konkurencyjność naszych gospodarstw.

Aby konkurencyjność naszych dużych ekonomicznie gospodarstw oparta była na bardziej pewnych podstawach gospodarstwa te muszą zwiększyć produktywność ziemi (przede wszystkim poprzez wzrost wydajności roślin i zwierząt, ale także poprzez zmiany w strukturze produkcji) oraz pracy (przede wszystkim poprzez racjonalizację zatrudnienia, ale i poprzez wzrost produkcji). Realizacja tych zadań będzie wymagała znacznych nakładów inwestycyjnych. Przy tym będą one

musiały być realizowane w warunkach konieczności wzrostu nakładów także na ochronę środowiska i poprawę dobrostanu zwierząt.

Harmonizacja wspólnotowych i krajowych instrumentów oraz funduszy wspierających rozwój obszarów wiejskich.

(Autor: Jerzy Wilkin)

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. na wspieranie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich kraj nasz mógł wykorzystywać środki z trzech źródeł: krajowych (głównie w ramach współfinansowania programów unijnych i kontynuowania w okresie przejściowym wcześniej stosowanych form wsparcia), funduszy przedakcesyjnych (SAPARD) i programów unijnych dostępnych dla członków UE, a zwłaszcza Wspólnej Polityki Rolnej i programów strukturalnych. Suma tych środków wzrasta i będzie też wzrastać w kolejnych latach.

Duże rozmiary środków, bogata gama dostępnych instrumentów i złożoność procedur dostępu do środków unijnych rodzi potrzebę wypracowania sposobów harmonizacji wsparcia unijnego i krajowego. Od skuteczności tej harmonizacji zależy efektywność wykorzystania dużych (i rosnących) środków służących modernizacji polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich. Harmonizacja ta musi przebiegać na czterech płaszczyznach: krajowej, regionalnej, lokalnej i w ramach gospodarstw rolnych. Kluczową rolę w tym procesie odgrywają strategia krajowa i strategie regionalne. W budowaniu tych strategii z trudem przełamuje się barierę „resortowości” i rozpatrywanie poszczególnych problemów społeczno-ekonomicznych w oderwaniu od siebie i bez należytej kompleksowości. Wykorzystanie środków unijnych wymaga w wielu przypadkach ukształtowania nowych form współdziałania w różnej skali. Nowych i efektywnych form współpracy w skali kilku czy kilkunastu gmin wymaga np. program LEADER. Współpracy międzywojewódzkiej wymaga realizacja „Strategii Rozwoju Polski Wschodniej” (przygotowana dla 5 województw).

Gospodarstwa rolne w Polsce mogą obecnie korzystać z wielu (niekiedy kilkunastu) instrumentów wsparcia. Rodzi to potrzebę harmonizacji tych instrumentów w celu zapewnienia wysokiej efektywności ich wykorzystania i utrzymania odpowiedniej płynności finansowej gospodarstwa. Wiele gospodarstw jest przeinwestowanych bądź źle zainwestowanych. Stawia to nowe zadania przed organizacjami doradztwa rolniczego i instytucjami agrobiznesu współpracującymi z rolnikami.

Stabilizacja dochodów w rolnictwie.

(Autor: Leszek Klank)

W rolnictwie każdego kraju zawsze występują wahania produkcji i dochodów. Mają one różny charakter: cykliczny i przypadkowy. Te pierwsze związane są z cyklicznym rozwojem gospodarki narodowej a więc z cyklem koniunkturalnym, rynkowym. Te drugie natomiast mają charakter losowy i są wynikiem głównie czynników klimatycznych. W pojedynczym gospodarstwie oprócz czynników klimatycznych mogą wystąpić inne czynniki losowe jak np. pożar. W ostatnich latach do czynników o charakterze losowym można zaliczyć choroby zwierząt np. tzw. ptasia grypa czy BSE.

Istnieje wiele sposobów ograniczania wahań produkcji i dochodów. W gospodarce rynkowej jednym z najpowszechniejszych sposobów zabezpieczenia dochodów rolników są działania związane z utrzymaniem stabilnego poziomu cen rolnych. Dzieje się to zwykle przez działania instytucjonalne, a mianowicie tworzenie organizacji, których celem jest interwencja na rynku poszczególnych produktów, podlegających największej amplitudzie wahań. Taki system istnieje w świecie od 1933 r. tzn. od wprowadzenia w USA regulacji prawnych w tym zakresie. W Polsce jest to Agencja Rynku Rolnego. Wahania przypadkowe, losowe poddawane są zabezpieczeniom przez instytucje ubezpieczeń majątkowych obowiązkowych lub dobrowolnych. Są to rozwiązania stare, najpowszechniejsze. Do nowoczesnych rozwiązań zaliczyć można specjalne fundusze ubezpieczeniowe, tworzone przez rolników i współfinansowanych przez państwo. Taki system funkcjonuje np. w Kanadzie. Może on być zarówno powszechny, obowiązkowy jak i dobrowolny. Coraz częściej wprowadzane są nowoczesne instrumenty ubezpieczeń dochodów, które są rynkowymi instrumentami finansowymi. Są to tzw. instrumenty pochodne, derywaty (*derivates*). Ich główną ideą jest zapewnienie producentowi stałej ceny zbytu lub zakupu w przyszłości. Noszą one nazwę *kontraktów futures*. W Polsce takie

instrumenty stosowane są jedynie na Warszawskiej Giełdzie Towarowej. O ile mają one duże znaczenie np. w obrocie dewizami czy paliwami to w sferze obrotu rolnego nie mają one żadnego znaczenia. Do połowy 2006 r. WGT zgłosiła trzy takie kontrakty, na zboża, pasze i trzodę chlewną. Jednakże żaden z nich nie został zrealizowany. Szkoda, że wiedza na ten temat praktycznie nie istnieje wśród producentów, a są to instrumenty burzliwie rozwijające się w świecie.

Ludność i zatrudnienie w gospodarstwach rolnych w 2005 r.

(Autor: Izasław Frenkel)

Głównym celem badań była analiza zmian zatrudnienia w indywidualnych gospodarstwach rolnych w świetle wyników spisu powszechnego ludności, mieszkań i rolnictwa z 2002 r. i spisu rolnego przeprowadzonego metodą reprezentacyjną w 2005 r. Przedmiotem badań były w szczególności zmiany liczby i struktury (według wybranych cech demograficznych, zawodowych i poziomu wykształcenia) pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych (łącznie z działkami rolnymi do 1 ha użytków rolnych) oraz ich czasu pracy. Na podstawie tych badań przedstawiono m.in. ocenę stopnia rolniczego wykorzystania rodzinnych zasobów siły roboczej oraz rolę jaką w dalszej poprawie sytuacji zatrudnieniowej w rolnictwie mogą odegrać główne czynniki determinujące zmniejszanie się i pełniejsze wykorzystanie rolniczych zasobów siły roboczej.

1. Według spisu z 2005 r. ogólna liczba gospodarstw indywidualnych wynosiła 2729 tys., czyli była o 200 tys. (6,8%) mniejsza niż w 2002 r. Spadek objął gospodarstwa do 20 ha użytków rolnych. W pozostałych grupach obszarowych liczba gospodarstw wzrosła. Zmniejszyła się także powierzchnia użytków rolnych (o 5,7%). W rezultacie przeciętna powierzchnia gospodarstw rolnych (i działek rolnych) zwiększyła się z 5,07 ha UR w 2002 r. do 5,13 ha UR w 2005 r., w tym w gospodarstwach powyżej 1 ha UR z 7,41 do 7,65 ha UR.

2. W odróżnieniu od zmniejszenia się ogólnej liczby gospodarstw indywidualnych liczba gospodarstw prowadzących działalność rolniczą wzrosła z 2174,0 tys. w 2002 r. do 2472,8 w 2005 r., tj. o 13,7%. Wzrost wystąpił w większości grup obszarowych (z wyjątkiem gospodarstw 5-10 i 10-20 ha UR) i był największy w gospodarstwach do 1 ha (38,1%), 1-2 ha (15,1%) i 50 ha i więcej (15,3%). Łącznie ze wzrostem powierzchni użytków rolnych (o 1,4%) zmiany te doprowadziły do zmniejszenia się przeciętnej powierzchni gospodarstw prowadzących działalność rolniczą z 6,23 ha do 5,55 ha UR, w tym w gospodarstwach powyżej 1 ha z 8,22 ha do 7,87 ha.

3. Wzrostowi liczby gospodarstw prowadzących działalność rolniczą towarzyszyła intensyfikacja wykorzystania gruntów rolnych. Powierzchnia pod zasiewami wzrosła z 65,0% do 71,2% użytków rolnych, powierzchnia odłogów i ugorów zmalała z 12,3% do 5,1%, a sadów wzrosła z 1,8% do 2,1%. Podobne zmiany wystąpiły prawie we wszystkich grupach obszarowych.

4. W 2002 r. dla blisko połowy gospodarstw nieprowadzących działalności rolniczej jedyną, bądź jedną z przyczyn zaniechania takiej działalności były przyczyny ekonomiczne. W 2005 r. nie badano przyczyn wznowienia lub podjęcia działalności rolniczej. Można jedynie wysunąć przypuszczenie, że były one głównie związane z wejściem Polski do UE i wprowadzeniem dopłat bezpośrednich. Skłaniały one zapewne do wznowienia działalności rolniczej lub do jej częstszego zadeklarowania.

5. W ocenie porównywalności danych obu spisów w zakresie zatrudnienia zwrócono przede wszystkim uwagę na to, że w spisie 2002 posługiwano się dwoma zasadniczo różnymi definicjami osoby pracującej w gospodarstwie rolnym: jedną w części ludnościowej, drugą w części rolnej. Definicja przyjęta w spisie 2005 jest zbliżona do przyjętej w części rolnej spisu 2002, ale jest od niej szersza ze względu na pełniejsze uwzględnienie osób o minimalnym wkładzie pracy oraz niektórych osób spoza gospodarstwa domowego użytkownika. Zakłócenia porównywalności związane z ostatnią różnicą zostały w wyniku odpowiednich przeliczeń wyeliminowane, związane z pierwszą pozostały, co prowadzi do pewnego zawyżenia danych spisu 2005 w stosunku do przyjętych do porównań danych części rolnej spisu 2002.

6. W latach 2002-2005 r. przyjęta do porównań liczba pracujących w swoim gospodarstwie rolnym (wyłącznie, głównie i dodatkowo) zwiększyła się z 4261 tys. do 4943 tys. (o 16%). Wynik ten był nieoczekiwany i kolidował z danymi BAEL (Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności), według których liczba pracujących wyłącznie, głównie i dodatkowo w rolnictwie indywidualnym zmniejszyła się w tym czasie o ok. 6-7%. Przyczyn tych różnic nie udało się do końca wyjaśnić. Ustalono jedynie, że wiążą się one nie tylko z różnicami definicji osoby pracującej w gospodarstwie lecz także, i być może głównie, z różnicami struktury obszarowej badanych zbiorowości gospodarstw

rolnych i ich dynamiki, zwłaszcza gospodarstw do 1 ha UR, których liczba według BAEL zmniejszyła się w omawianym czasie o ok. 20%. W zwiększeniu się liczby gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą upatrujemy także główną przyczynę wzrostu liczby pracujących w gospodarstwie wykazaną w danych spisowych. Na korzyść takiej interpretacji przemawia to, że zmiany liczby pracujących w poszczególnych grupach obszarowych bardzo ściśle korespondowały z odpowiednimi zmianami liczby gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą: współczynnik korelacji między nimi wynosił 0,98. Pewną, chociaż zapewne drugoplanową, rolę odgrywała także szersza w 2005 r. niż w 2002 r. interpretacja wkładu pracy w gospodarstwo.

7. Z ogólnej liczby osób, które wykazały pracę w gospodarstwie ok. 34% pracowało także poza gospodarstwem, w tym dla znacznej większości z nich była to praca główna. Odsetek pracujących poza gospodarstwem był odwrotnie powiązany z powierzchnią gospodarstwa, zmniejszając się z ok. 44% w gospodarstwach do 1 ha do ok. 14% w gospodarstwach 50 ha i więcej.

8. W porównaniu z 2002 rokiem populacja pracujących w gospodarstwie była bardziej sfeminizowana: udział kobiet wzrósł z 45,2% do 47,1% r. i bardziej starsza: udział osób w wieku poniżej 45 lat zmniejszył się z 51,3% do 43,8%, a osób w wieku 55 lat i więcej wzrósł z 24,6% do 29,9%. W populacji użytkowników udział pierwszej grupy zmniejszył się z 41,9% do 34,9%, a drugiej wzrósł z 29,3% do 34,3%, w tym użytkowników w wieku 65 lat i więcej z 14,7% do 17,1%. Podobne zmiany wystąpiły we wszystkich grupach obszarowych, co świadczy o tym, że związane były nie tylko ze znacznym wzrostem drobnych gospodarstw, o bardziej sfeminizowanej i starszej strukturze demograficznej. Stopień feminizacji i starości był odwrotnie proporcjonalny do powierzchni gospodarstwa.

9. Lata 2002-2005 przyniosły także poprawę poziomu wykształcenia pracujących w gospodarstwie rolnym. Udział użytkowników posiadających wyższe wykształcenie zwiększył się z 4,3% do 5,5%, a średnie z 23,1% do 28,1%, w tym wśród najmłodszych użytkowników (do 35 lat) odpowiednio z 5,2% do 9,0% i z 28,9% do 36,8%.

10. W 2002 r. dla 42% pracujących w gospodarstwie dzień pracy trwał średnio 2 godziny lub mniej. Z drugiej strony dla 22% pracujących wynosił on średnio 9 godzin lub więcej. Zmiany do 2005 r. polegały głównie na zwiększeniu udziału osób o krótszym czasie pracy i zmniejszeniu udziału pracujących dłużej. W wyniku tych zmian liczba pracujących w swoim gospodarstwie rolnym w przeliczeniu na jednostki pełnozatrudnione zmalała w latach 2002-2005 o ok. 1%, w tym w gospodarstwach powyżej 1 ha o 3%. Różnica dynamiki zmian liczby pracujących w osobach fizycznych i pełnozatrudnionych wiąże się głównie ze wzrostem udziału drobnych gospodarstw, w których przeważają osoby o krótkim czasie pracy.

11. W oparciu o dane o czasie pracy przeprowadzono ocenę stopnia niepełnego zatrudnienia w gospodarstwach rolnych. W 2005 r. czas pracy ponad 62% pracujących w gospodarstwie wynosił co najwyżej 1/2 czasu jednostki pełnozatrudnionej, w tym dla 44% wynosił on co najwyżej 1/4 takiej jednostki. Dla części pracujących krótki czas pracy w gospodarstwie związany był m.in. z zaangażowaniem w pracę poza gospodarstwem i starszym wiekiem, jednak nawet wśród użytkowników w wieku produkcyjnym pracujących wyłącznie w gospodarstwie ok. 35% pracowało co najwyżej na 1/2 pełnego „etatu”, w tym 25% co najwyżej na jego 1/4.

12. Analiza głównych czynników wpływających na zmniejszenie liczby i pełniejsze zatrudnienie siły roboczej w rolnictwie, takich jak zwiększenie migracji z gospodarstw rolnych, wzrost pracy poza gospodarstwem, intensyfikacja produkcji rolniczej i poprawa struktury obszarowej gospodarstw wykazała, że największe potencjalne możliwości dalszego oddziaływania mogą mieć drugi, a szczególnie czwarty z wymienionych czynników. Zakładając, że struktura gospodarstw indywidualnych w Polsce byłaby taka jak w 2005 r. średnio w 15 starych krajach UE to, przy innych warunkach niezmiennych, liczba pracujących wyłącznie i głównie w swoim gospodarstwie rolnym zmniejszyłaby się z obecnych (według spisu 2005) 3596 tys. do 1099 tys., a w przeliczeniu na jednostki pełnozatrudnione odpowiednio z 1786 tys. do 625 tys. Jednocześnie stopień wykorzystania zasobów pracy, mierzony relacją liczby pełnozatrudnionych do pracujących w osobach fizycznych wzrosłby z ok. 45% do ok. 57%. Takie są potencjalne możliwości, w jakim stopniu powinny być i będą wykorzystane zależeć będzie od wielu czynników. Można się spodziewać, że nadchodzące lata przyniosą przyspieszenie procesów koncentracji ziemi, głównie w skutek oczekiwanej dalszej poprawy sytuacji na nierolniczym rynku pracy, wzmożonej presji sił rynkowych oraz bardziej aktywnej polityki państwa.

Problem pomiaru rozwoju obszarów wiejskich w Polsce z uwzględnieniem wskaźników jakości życia.

(Autor: Katarzyna Zawalińska)

Główną metodą ilościową używaną w Polsce do badania rozwoju obszarów wiejskich są wskaźniki. Zagadnieniem doboru odpowiednich wskaźników zajmują się zarówno urzędnicy (np. w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi osoby zajmujące się ewaluacją czy analizami i programowaniem) jak i naukowcy w różnych ośrodkach i uczelniach (można tu choćby wymienić IRWiR PAN, Olsztyn, Opole, Kraków, Poznań i inne).

Wskaźniki rozwoju obszarów wiejskich konstruowane przez urzędników różnią się od tych konstruowanych przez naukowców w aspektach metodologicznych i ideowych. Po pierwsze, urzędnicy mają wspólne wytyczne w całej Unii Europejskiej, określane w dokumentach unijnych i krajowych do oceny rozwoju obszarów wiejskich. Najlepszym przykładem jest zbiór wskaźników opracowanych pod nazwą „Wspólne Ramy monitorowania i oceny” (WRMO). Po drugie, wskaźniki konstruowane na potrzeby polityki odnoszą się bardzo konkretnie do poszczególnych poziomów realizacji projektów i oceniają program od szczegółu do ogółu. Stąd np. wskaźniki zawarte w WRMO pogrupowano kolejno w wskaźniki: 1. produktów, 2. rezultatów i 3. oddziaływania. Po trzecie, wskaźniki na użytek oceny polityki mają dodatkowo za zadanie oceniać relatywną efektywność i skuteczność programów, stąd pojawia się dodatkowa grupa tzw. wskaźników bazowych - kontekstowych (również zawartych w WRMO). Przyświeca im idea uchwycenia „czystego” wpływu programów operacyjnych na rozwoju obszarów wiejskich, czyli starają się uwzględnić pozytywne i negatywne efekty zewnętrzne programów. W odróżnieniu, wskaźniki tworzone przez kręgi naukowe po pierwsze nie mają wspólnych wytycznych, tzn. każda grupa badawcza tworzy własne grupy wskaźników w zależności od stawianych sobie pytań badawczych i dostępnych danych. Po drugie, wskaźniki te nie mają charakteru hierarchicznego ale raczej klastrowy, tzn. starają się uchwycić skupiska pewnych prawidłowości. Stąd prowadzą do wyłonienia pewnych struktur np. różnego rodzaju typologii (przykładem może być typologia obszarów problemowych grupy badawczej Prof. A. Rosnera). Po trzecie, mierzą pewne efekty, ale zwykle nie mierzą ich w bezpośrednim powiązaniu z ich przyczynami, tzn. nie ma tu tak ścisłego, związku (jak w przypadku wskaźników dla polityki) gdzie bezpośrednią przyczyną zmian jest program a mierzonym skutkiem jest rozwój obszarów wiejskich na skutek programu. Po czwarte, we wskaźnikach naukowych jest tendencja do syntetyzacji, tzn. do przedstawienia syntetycznego miernika w postaci jednej lub kilku liczb (nie jest to jednak regułą).

W nowym okresie finansowym 2007-2013 zainteresowanie polityków przesuwają się na jakość życia na obszarach wiejskich. Wyrazem tego jest Oś 3 „Podniesienie jakości życia na obszarach wiejskich i dywersyfikacja ekonomiczna obszarów wiejskich”. Wprawdzie, trzeba przyznać, że nie przekłada się to jeszcze na fundusze skierowane do tej Osi 3 (które stanowią najmniejszy odsetek spośród 3 osi w całym budżecie PROW, nie licząc LEADER’a). Jednak w ewaluacji programów dot. rozwoju obszarów wiejskich jest wyraźna tendencja do uwzględniania jakości życia. Np. Komisja Europejska finansuje projekty nastawione na opracowanie ulepszonych wskaźników ewaluacji programów adresowanych do obszarów wiejskich gdzie będzie się uwzględniać jakość życia. Oczywiście kwantyfikowaniu definicji jakości życia poświęcona jest bardzo bogata literatura światowa (np. takich autorów jak: Sen, A., Nusbaum, M. C., Layard, R. Kahneman, D. and Kureger, A. B., Nordhaus, OECD, UNEP, Welsh, H. i wielu innych). Jednak jest wiele trudności merytorycznych. Nawet jeśli się bierze czysto obiektywne wskaźniki do jej pomiaru to napotyka się na różnego rodzaju problemy, z definicją i relatywizacją (co w jednym kraju oznacza wysoką jakość życia w innym nie koniecznie), z dostępem do danych (zwykle jakość życia dotyczy danych indywidualnych), z agregacją danych, z szeregami czasowymi, itd. Chyba w literaturze niewiele jest tak krytykowanych wskaźników jak te dotyczące jakości życia.

W ostatnich latach, wraz z rosnącą krytyką polityki WPR wyraźnie wyłania się coraz większa potrzeba i tendencja tworzenia bardziej zaawansowanych metod pomiaru rozwoju obszarów wiejskich np. za pomocą modeli całej gospodarki. Wskaźniki mają swoje niewątpliwe zalety takie jak: prostota, łatwość interpretacji, zwykle dobrze zdefiniowane źródła danych, itd. ale nie mogą uchwycić skomplikowanych zależności między sektorami i aktorami w gospodarce. Stąd trudniej im uchwycić efekty pośrednie i synergiczne, ważne w zrozumieniu rozwoju obszarów wiejskich. To z kolei potrafią oszacować modele całej gospodarki, dając pełniejszy obraz powiązań i skutków inwestycji na

obszarach wiejskich. W Polsce jest deficyt takich modeli, jednym z najbardziej znanych jest HERMIN (model makroekonometryczny) ale brak regionalnych Modeli Równowagi Ogólnej, modeli SAM itp. modeli znanych w zachodniej Europie.

Wdrażanie programu wspierania obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (Less Favoured Areas – LFA) w Polsce.

(Autor: Dorota Klepacka)

1. Występuje niewielkie zróżnicowanie w zasobach oraz sytuacji ekonomicznej gospodarstw ONW nizinnych i poza ONW, co poddaje w wątpliwość system klasyfikacji ONW nizinnych.

2. Gospodarstwa rolne w badanym regionie 4 - Małopolska i Pogórze mają znacznie gorsze wskaźniki we wszystkich grupach ONW niż pozostałe regiony. Wskazuje to na wzmocnienie konieczność wzmocnienia wsparcia regionalnego dla tych obszarów.

3. Udział dopłat kompensacyjnych w dochodzie z gospodarstwa jest najniższy i najbardziej zróżnicowany regionalnie w grupie ONW górskie (5% Małopolska i Pogórze, 18% Wielkopolska i Śląsk – duże gospodarstwa). Jest to trend odwrotny niż w innych krajach np. Irlandii, gdzie udział dopłat kompensacyjnych w dochodach z gospodarstwa rośnie wraz ze zmniejszaniem się powierzchni gospodarstwa. Może to oznaczać, iż duże gospodarstwa są nadkompensowane dopłatami ONW.

4. Zanotowano związek między wysokością dopłat, a wartością inwestycji w poszczególnych grupach ONW i badanych regionach. Może to wskazywać na wykorzystywanie dopłat na inwestycje, bądź jest to związane z faktem, iż najwyższe dopłaty otrzymują gospodarstwa największe, którym większa siła ekonomiczna pozwala więcej inwestować.

5. Stwierdzono współzależność między stopniem wykorzystania programów rolno – środowiskowych i wielkością gospodarstwa oraz jego położeniem. Najwyższą partycypację w tych programach zanotowano w małych gospodarstwach górskich. Wynika to z tego, iż dla małych gospodarstw, położonych na słabych glebach bardziej opłacalne jest skorzystanie z programów rolno-środowiskowych niż intensyfikacja produkcji. Warunki naturalne gospodarstwa determinują udział w określonych programach strukturalnych.

Kształtowanie instytucjonalnych podstaw rynku produktów tradycyjnych i regionalnych w Polsce.

(Autor: Marta Błąd)

Podstawą kształtowania rynku produktów regionalnych i tradycyjnych w Polsce są rozporządzenia UE, ustanowione w 1992 r. Polityka wspierania żywności wysokiej jakości ma w Unii niedługą tradycję, jednakże jej usankcjonowanie wskazuje, iż nabiera znaczenia. Jednym z jej elementów jest wyróżnianie produktów wysokiej jakości specjalnymi znakami: oznaczenia geograficznego, nazwy pochodzenia oraz gwarantowanej tradycyjnej specjalności. Oznakowania są prawnie chronione, co pozwala producentom na podniesienie wartości rynkowej tych produktów, zapewnia uczciwą konkurencję, a z drugiej strony chroni konsumentów przed podrobionymi produktami.

Na podstawie unijnych norm prawnych, od 2004 r. obowiązuje w Polsce ustawa o produktach tradycyjnych i regionalnych. Jednostką odpowiedzialną za prowadzenie systemu rejestracji produktów o określonym pochodzeniu geograficznym i specyficznej, tradycyjnej jakości jest Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Przekazuje ono wnioski, zaakceptowane na poziomie krajowym, do Komisji Europejskiej. Powołany został specjalny wydział do realizacji tych zadań: Wydział Oznaczeń Geograficznych w ramach Departamentu Rynków Rolnych.

Obecnie w Komisji Europejskiej znajduje się 15 wniosków dotyczących polskich produktów, w tym dwa: oscypek i bryndza podhalańska przeszły już pozytywnie weryfikację. Jeśli w ciągu 6 miesięcy państwa członkowskie nie wniosą zastrzeżeń, zostaną one wpisane do Europejskiego Rejestru Produktów Regionalnych i Tradycyjnych.

Na podstawie ustawy utworzono w Polsce Listę Produktów Tradycyjnych. Wpisywane są na nią produkty, których jakość lub wyjątkowe cechy wynikają ze stosowania tradycyjnych metod produkcji (co najmniej 25 letnich). Lista ma na celu rozpowszechnienie informacji o produktach, nie zapewnia natomiast ich ochrony. Aktualnie na liście znajduje się 238 produktów.

Organizacją wspierającą rozwój rynku tych produktów jest, powstała w 2004 r., Polska Izba Produktu Regionalnego i Lokalnego. Stanowi ona zrzeszenie producentów, zaś jej działania dotyczą

promocji tych produktów, wprowadzenia do obrotu gospodarczego oraz wsparcia dla sprzedaży bezpośredniej. Zasadniczą misją jest kształtowanie świadomości społecznej oraz przygotowanie do wykorzystania dorobku prawnego Unii Europejskiej w zakresie ochrony produktów regionalnych.

Promocji produktów regionalnych służy realizowany od 6 lat konkurs: Nasze kulinarne dziedzictwo. Wraz z przystąpieniem do UE, obok głównego celu – identyfikacji i promocji regionalnych produktów, pojawił się dodatkowy – wsparcie producentów w ubieganiu się o ochronę produktów na rynku unijnym oraz zachęcanie mieszkańców obszarów wiejskich, zwłaszcza o niekorzystnych warunkach gospodarowania, do poszukiwania alternatywnych źródeł dochodu.

Wsparcie tworzenia w Polsce rynku produktów regionalnych i lokalnych o potwierdzonej jakości realizuje również Program Rozwoju Rynku Produktów Regionalnych i Lokalnych „Agro - Smak 2”. W jego ramach udzielana jest pomoc finansowa dla podmiotów prowadzących działania związanych z wytwarzaniem, zapewnianiem jakości i certyfikacją żywności wysokiej jakości.

Polityka jakości w Polsce zyskuje na znaczeniu. Wyrazem tego jest zamieszczony w Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata: 2007-2013 instrument wspierający rozwój rynku produktów regionalnych i tradycyjnych o nazwie: uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności. Wsparcie finansowe przyznawane będzie producentom uczestniczącym w systemach jakości. Ma ono szczególne znaczenie, gdyż rynek produktów tradycyjnych i regionalnych w Polsce dopiero się rozwija, zaś udział rolników w zwiększaniu podaży tych produktów umożliwi konkurencję jakością, osiąganie wyższych dochodów, przy jednoczesnej ochronie dziedzictwa kulturowego i dbałości o wpływ procesu wytwarzania na środowisko.

Wykorzystanie środków finansowych Unii Europejskiej w realizacji środowiskowych celów CAP w Polsce.

(Autor: Artur Boltromiuk)

Realizacja programów rolno-środowiskowych w Polsce stanowi istotny przejaw uwzględniania problematyki środowiskowej w modernizacji krajowej gospodarki rolnej zgodnie z kierunkiem reform II filaru CAP. Programy te znajdują coraz więcej zwolenników nie tylko wśród ekologów, polityków, konsumentów żywności, ale również wśród rolników. O ile w 2004 r. – pierwszym roku wdrażania programów rolno-środowiskowych w Polsce – gros wniosków o wsparcie w ramach omawianych programów dotyczyła rolnictwa ekologicznego (ponad 3,5 tys. wniosków – 98,4%), o tyle w kolejnym roku wnioski o dofinansowanie odnosiły się do wszystkich siedmiu pakietów działań rolno-środowiskowych, które mogli wybrać polscy rolnicy.

Największą popularnością w 2005 r. cieszył się pakiet K01 Ochrona gleb i wód. Zobowiązania odnoszące się do działań w ramach tego pakietu podjęło 13 865 rolników (47,5% ogólnej liczby 29 199 zgłoszonych pakietów). Atrakcyjnymi dla polskich rolników okazały się także działania objęte pakietami: S02 Rolnictwo ekologiczne – 7170 wniosków (24,6%) oraz P01 Utrzymanie ekstensywnych łąk – 5499 (18,8%). Znacznie mniej beneficjentów zdecydowało się na wdrażanie czterech pozostałych pakietów: S01 Rolnictwo zrównoważone – 1355 wniosków (4,6%), P02 Utrzymanie ekstensywnych pastwisk – 705 (2,4%), G01 Ochrona lokalnych ras zwierząt gospodarskich – 533 (1,8%), K02 Strefy buforowe – 72 (0,3%). Ogółem w 2005 r. złożono 24 511 wniosków o dofinansowanie przedsięwzięć rolno-środowiskowych (część wniosków obejmowała więcej niż jeden pakiet działań) na łączną kwotę 277 266 tys. zł. Stanowiło to jednak zaledwie 1,4% ogółu liczby gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR.

W ujęciu przestrzennym w 2005 r. najwięcej wniosków o płatności rolno-środowiskowe złożono w woj. lubelskim – 3245, co stanowiło 13,2% wszystkich złożonych wniosków. Ponad 2 tys. wniosków zarejestrowano jeszcze w woj. wielkopolskim (2207) i woj. pomorskim (2045). W ujęciu względnym – w relacji do liczby gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha UR – najwięcej wniosków o rzezony płatności złożyli rolnicy województw: zachodniopomorskiego (4,2%), pomorskiego (3,8%) i lubuskiego (3,2%). Z kolei najmniejsze zainteresowanie, zarówno w bezwzględnym jak i relatywnym ujęciu, programy rolno-środowiskowe wzbudziły w województwie śląskim – 303 wnioski (0,3% ogółu gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha UR).

Według danych ARiMR do końca września 2006 r. rolnicy złożyli ogółem 72 591 wniosków o płatności rolno-środowiskowe, co oznacza trzykrotny wzrost ich liczby w relacji do poprzedniego roku. Jeszcze większy, bo czterokrotny wzrost odnotowano w przypadku liczby zgłoszonych pakietów – 115 026. Obecnie zatem mamy około 4,1% gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR,

które zobowiązały się do realizacji przedsięwzięć rolno-środowiskowych. Stan ten jeszcze znacznie różni się od sytuacji w krajach UE-15, gdzie w 2001 r. odsetek ten wynosił 16,5%, ale należy podkreślić, iż programy rolno-środowiskowe uruchomiono tam w 1993 r.

Do końca listopada 2006 r. ARiMR wypłaciła beneficjentom programów rolno-środowiskowych dotacje w wysokości 301 mln. Wprawdzie jest to kwota prawie dziesięciokrotnie wyższa od sumy płatności, jakie do połowy 2005 r. trafiły do rolników realizujących omawiane programy, lecz może niepokoić fakt, iż zaawansowanie wypłat z tego tytułu jest najniższe spośród działań zawartych w PROW na lata 2004-2006 – 35% z przewidzianych 218,9 mln euro (6,3% budżetu PROW). W przypadku innych działań PROW limit płatności został już wykorzystany w granicach 46-76%. Biorąc jednak pod uwagę liczbę nowych wniosków o płatności rolno-środowiskowe, które napłynęły do Agencji w 2006 r., należy stwierdzić, iż przy zachowaniu dotychczasowej średniej kwoty płatności (3-3,1 tys. euro na wniosek) wykorzystanie limitu nie powinno nastęrczać problemów.

W ramach PROW na lata 2007-2013 na finansowanie działań rolno-środowiskowych przewidziano 1754 mln euro, co stanowi 11,5% budżetu PROW. Kwota ta pozwoli na realizację kontraktów zawartych do 2006 r. (około 800 mln euro) oraz objęcie programami kolejnych 60-65 tys. gospodarstw rolnych (954 mln euro). Przy takim poziomie finansowania należy zatem się spodziewać, iż udział gospodarstw realizujących programy rolno-środowiskowe w Polsce w perspektywie 2010 r. nie przekroczy 9%. W kolejnych latach, gdy zaczną wygasać pięcioletnie kontrakty z okresu 2005-2006, bez dodatkowego wsparcia finansowego trudno będzie ten stan utrzymać.

Budowanie partnerskiej współpracy między instytucjami i organizacjami na poziomie lokalnym. (Autor: Ryszard Kamiński)

Pojawienie się środków z Unii Europejskiej spowodowało na wsi znaczne ożywienie. Zarówno rolnicy, jak i inne grupy mieszkańców uwierzyły w realne możliwości skorzystania ze wsparcia zewnętrznego. Zdecydowana większość przedsięwzięć i pomysłów dotyczy działań indywidualnych lub podejmowanych w małej skali. Tymczasem inicjatywy lokalne - na poziomie sołectwa, organizacji, stowarzyszenia lub nawet gminy, jakkolwiek często cenne, nie zawsze dają nadzieję na osiągnięcie trwałej zmiany w środowisku. Dopiero ich upowszechnienie, uzyskanie poparcia ze strony innych partnerów i współdziałanie większej liczby wykonawców w realizacji, mogą spowodować uruchomienie szerszych procesów. Budowanie partnerstwa, szczególnie podmiotów wywodzących się z różnych sektorów wywołuje szereg wątpliwości i trudności. Ograniczenia formalne, mentalne, brak zaufania sprawiają, że samorządy, inne jednostki publiczne, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy i rolnicy rzadko podejmują wspólne działania.

Pomimo sporych tradycji współpracy, współczesna polska wieś charakteryzuje się słabszym kapitałem społecznym. Brakuje zarówno odpowiednich instytucji i organizacji zrzeszających mieszkańców, jak i wykształconych, światłych liderów gotowych dokonywać zmian w swoim najbliższym otoczeniu. W krajach Unii Europejskiej (UE15) największy wpływ na przemiany i rozwój lokalnych środowisk po 1990 roku wywarło tzw. podejście typu „LEADER”. Zakłada ono budowanie oddolnych i zintegrowanych programów rozwoju przez lokalne partnerstwa zrzeszające wszystkich ważnych aktorów życia społecznego i gospodarczego (sektor publiczny w tym samorządy, sektor gospodarczy i sektor społeczny). We wszystkich bez wyjątku krajach, które wdrażały program LEADER właśnie rozwój kapitału społecznego okazał się najważniejszym pozytywnym efektem. Trzeba jednak pamiętać, że program ten może mieć korzystne skutki dla rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, ale nie rozwiąże wszystkich istniejących problemów. Atuty programu - oddolność i lokalny charakter podejmowanych decyzji, współdziałanie międzysektorowe - to działania wspierające rozwój lokalnej demokracji i budowy społeczeństwa obywatelskiego wzmacniające kapitał społeczny. Programy wspierające „czynnik społeczny” typu LEADER są natomiast długofalowe, zaś ich efekty są odłożone w czasie. W 2006 roku okazało się, że gotowość tworzenia partnerstw lokalnych w Pilotażowym programie LEADER+, mierzona ilością inicjatyw tworzenia lokalnych grup działania, pokrywa się z rozmieszczeniem kapitału społecznego w Polsce. Najwięcej wniosków do pierwszej fazy tego programu zostało złożonych na południu i wschodzie, tam gdzie kapitał społeczny na wsi jest najsilniejszy. Uwzględniając potencjalnie pozytywny wpływ programu LEADER na kapitał społeczny wsi, należy więc postulować promocję tego programu na obszarach o „słabszym” kapitale społecznym.

Ważną kwestią związaną z budowaniem lokalnego partnerstwa na rzecz rozwoju wsi jest ponowne zwrócenie uwagi na znaczenie szkół wiejskich. Szkoła na wsi jest zazwyczaj jedynym miejscem publicznym, przestrzenią społeczną, w której spotykają się mieszkańcy wsi. Postępujące w wielu środowiskach zjawisko zamykania szkół, oznacza degradację wsi. Szkoła wiejska powinna być szczególnie chroniona i wspierana, tak aby była wielofunkcyjnym centrum kulturalnym, edukacyjnym i społecznym otwartym od rana do wieczora przez siedem dni w tygodniu dla wszystkich mieszkańców wsi. Obok drogich inwestycji w infrastrukturę na obszarach marginalizowanych należy również inwestować w poziom edukacji na wsi, w tym w poziom wykształcenia nauczycieli. Ważne jest też odpowiednie ukształtowanie lokalnych strategii edukacyjnych w zakresie dostępnych profili kształcenia. Tradycyjnie „praktycznie nastawieni” mieszkańcy wsi coraz częściej z konieczności lub podążając za pewną modą korzystają z kształcenia ogólnego lub humanistycznego. Nauczanie praktyczne jest znacznie droższe, ale z pewnością niezwykle potrzebne. Zakładany w różnych strategiach rozwój usług musi oznaczać profesjonalne przygotowanie sporej rzeszy pracowników z wykształceniem technicznym, potrafiących jednocześnie elastycznie zachowywać się na rynku pracy i dostosowywać do bieżących potrzeb. Dla wyrównywania dysproporcji w zakresie edukacji pomiędzy miastem a wsią potrzebny jest rozwój lokalnej infrastruktury oświatowej (w tym budowa i modernizacja obiektów dydaktycznych, pracowni do praktycznej nauki zawodu, nauki języków obcych, pracowni komputerowych).

Kierunki rozwoju turystyki wiejskiej w świetle planów rozwojowych Polski.

(Autor: Andrzej P. Wiatrak)

Z przeprowadzonych badań wynika szereg wniosków, które mogą być wykorzystane w dalszych działaniach związanych ze zmianami struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich, w tym z rozwojem turystyki wiejskiej.

1. „Strategia Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013” w małym stopniu odnosi się bezpośrednio do turystyki wiejskiej w Polsce. Podobnie nie jest to uwzględniane w planach działań innych resortów, z wyjątkiem resortu rolnictwa i rozwoju wsi. Jednocześnie w planach rozwojowych samorządów terytorialnych, szczególnie powiatów ziemskich i gmin wiejskich, na problemy turystyki kładzie się duży nacisk.
2. Obszary priorytetowe i cele operacyjne zawarte w „Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013” są na tyle szerokie, że może w ich ramach być realizowane wiele programów rozwoju turystyki wiejskiej, należy się w nie „wpisać” i wykorzystać istniejące możliwości, a mianowicie: rozwój produktów turystycznych, rozwój zasobów ludzkich w turystyce, wsparcie marketingowe turystyki, kształtowanie przestrzeni turystycznej oraz wsparcie instytucjonalne turystyki.. W wymienionych obszarach jest miejsce dla turystyki wiejskiej i potrzeby jej wspierania, przy czym biorąc pod uwagę charakter tej turystyki należy zwrócić uwagę, że podstawową rolę w jej rozwoju może mieć kształtowanie przestrzeni turystycznej na obszarach wiejskich z powiązaniem rozwoju produktów turystycznych, uwzględniających zrównoważony rozwój i dziedzictwo kulturowe.
3. Ogólne ujęcie planów rozwojowych turystyki wiejskiej w „Strategii Rozwoju Turystyki na lata 2007-2013”, jak i w wcześniejszych latach, wynikają z tego, że resortem wiodącym w tym zakresie jest Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W planach rozwojowych tego resortu, w tym w „Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020)” zagadnienia te są ujęte szerzej, ale w niedostatecznym stopniu nawiązują do ogólnej strategii rozwoju turystyki i wykorzystania jej wsparcia. Wynika to z tego, że na turystykę wiejską patrzy się poprzez pryzmat problemów występujących na obszarach wiejskich bez ścisłego powiązania z ogólną strategią turystyki. Takie ujęcie pozwala uwzględnić specyfikę produktu turystycznego z obszarów wiejskich, ale nie jest podejściem optymalnym.
4. Branżowość podejścia do turystyki wiejskiej wyraża się m. in. w niedostatecznym powiązaniu następujących zagadnień: podnoszenia poziomu jakości produktów turystycznych, przygotowania kadr dla turystyki, tworzenia spójnego i skutecznego systemu marketingu w turystyce, wspomagania systemów rozwijających turystykę i rozwoju infrastruktury turystycznej.
5. Brak dostatecznego powiązania omawianych zagadnień w planach rozwoju turystyki znajduje także odzwierciedlenie w programach wsparcia instytucjonalnego, które na ogół są zbyt ogólne, a jednocześnie nie gwarantują pomocy nawet w podstawowych sprawach, takich jak: doradztwo w zakresie prowadzenia działalności turystycznej, szkolenia w zakresie prowadzenia przedsięwzięć

turystycznych i wprowadzania systemów kwalifikacji zawodowych, wsparcia przedsiębiorstw turystycznych na wsi (w tym gospodarstw agroturystycznych).

6. Ważną rolę w działaniach na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej ma system informacyjny, którego zadaniem jest przygotowanie do zajęcia się działalnością turystyczną i jej doskonaleniem, ukazanie istniejących możliwości założenia przedsięwzięć turystycznych i sposobów ich sfinansowania itp. Obecnie nie ma w Polsce sprawnego systemu informacji, który przyczyniałby się do kreowania przedsiębiorczości na wsi, a w planach rozwoju turystyki wiejskiej nadal te zagadnienia nie są dostatecznie uwzględniane.

7. Działania na rzecz turystyki wiejskiej ujęte w planach rozwojowych nie mają charakteru systemu, nie są spójne i wzajemnie ze sobą powiązane, co w konsekwencji nie będzie sprzyjało wykorzystaniu istniejących możliwości rozwojowych i pomocowych, a w następstwie temu i optymalnemu rozwojowi turystyki wiejskiej.

Zewnętrzne źródła finansowania obszarów wiejskich.

(Autor: Beata Pięcek)

- Analiza zróżnicowanej dynamiki rozwoju infrastruktury wiejskiej w latach 1990-2005 wskazuje, że intensyfikacja tego procesu występowała w okresach działania różnych programów wspierających rozwój obszarów wiejskich (zwłaszcza w okresach kumulacji kilku z nich), i tak np. „skokowy” przyrost przyłączy wodociągowych w roku 1997 to efekt działania programu ASAL – 300 (pożyczki Banku Światowego), drugi analogiczny jeżeli chodzi o skalę przyrostu przypada na 2003 rok i jest efektem działania SAPARD i kończącego się w tym czasie PAOW (II pożyczka Banku Światowego). Tego typu zależności potwierdzają znaczącą rolę zewnętrznych źródeł finansowania rozwoju obszarów wiejskich. Ekstrapolując dotychczasowe trendy kolejnego takiego efektu możemy oczekiwać w roku 2006 i 2007, po zakończeniu pierwszego okresu wdrażania funduszy strukturalnych.
- Analiza realizowanych jak i planowanych przez samorządy lokalne inwestycji ujawnia główne priorytety rozwojowe gmin. Podstawowy kierunek działań władz lokalnych, bez względu na rodzaj gminy i jej położenie w kraju, to infrastruktura komunalna, przede wszystkim drogi, kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, wodociągi (50% realizowanych inwestycji). Drugą ważną dziedziną jest rozwój infrastruktury społecznej, wśród jej elementów, najważniejsze znaczenie ma infrastruktura edukacyjna (budowa i modernizacja obiektów szkolnych), stanowią one 24% realizowanych inwestycji. Udział pozostałych dziedzin w strukturze zadań inwestycyjnych jest nieduży, wśród trzech najważniejszych praktycznie nie wymienia się takich, które mogą przyczyniać się do generowania nowych miejsc pracy. Z badań wynika, że nawet w sytuacji zaistniałej (teoretycznie) nadwyżki środków finansowych władze lokalne nie zmieniłyby preferencji inwestycyjnych.
- Działania zaprojektowane w ramach Programów Operacyjnych (finansowanych z funduszy strukturalnych UE) wspierających rozwój obszarów wiejskich, trafnie odpowiadają na problemy i potrzeby obszarów, do których są adresowane aczkolwiek ich zakres okazuje się być zbyt szeroki w stosunku do finansowych możliwości inwestycyjnych beneficjentów. Beneficjanci nie do końca wykorzystują możliwości tkwiące w tych działaniach. Sytuacja finansowa (dotyczy to zarówno samorządów lokalnych jak i indywidualnych beneficjentów) ogranicza zakres i skalę podejmowanych równocześnie inwestycji. Wymagany wkład własny i refundacja kosztów po zakończeniu inwestycji (długi czas oczekiwania na realizację płatności końcowych) jest główną przyczyną wyboru tylko tych najpilniejszych (długi czas oczekiwania na refundację kosztów oraz skomplikowane procedury ubiegania się o nie, to jedne z głównych zarzutów zgłaszanych przez beneficjentów pod adresem instytucji wdrażających fundusze strukturalne).
- Struktura realizowanych projektów według rodzaju inwestycji w ramach badanych działań ZPORR i SPO „Restrukturyzacja...” to potwierdza. Pomimo, że w działaniach, finansujących infrastrukturę techniczną i społeczną można ubiegać się o dofinansowanie dziesięciu różnych dziedzin, blisko 60% wszystkich projektów dotyczyło tylko dwóch rodzajów inwestycji: były to „drogi” (35%) i oczyszczalnie ścieków, włącznie z kanalizacją (25%).
- Analizując wielkość dofinansowania łącznie w czterech badanych działaniach (działanie 2.2 i 2.6 SPO „Restrukturyzacja...” i 3.1 i 3.2 ZPORR) jakie przypada średnio na jedną gminę w danym województwie, okazuje się, że pod tym względem najkorzystniejsza sytuacja jest w

województwach: pomorskim, śląskim i kujawsko-pomorskim, najmniej korzystna zaś w woj. lubelskim. Okazuje się, że wielkość dofinansowania nie jest skorelowana z poziomem rozwoju w układach wojewódzkich.

- Aktywność w pozyskiwaniu środków finansowych okazuje się być powszechną, typową cechą samorządów lokalnych w naszym kraju. Średnio 92% gmin deklaroowało, że co najmniej raz wnioskowało o środki finansowe na dofinansowanie projektów inwestycyjnych z różnych programów pomocowych, ponad połowa gmin złożyła więcej niż 3 wnioski. Ponad 75% udział wniosków, na które zostało udzielone dofinansowanie wśród ogółu wniosków złożonych przez wszystkie gminy pozwala skuteczność gmin w tej mierze ocenić jako wysoką.
- Wśród programów, z których o dofinansowanie inwestycji obecnie ubiegają się samorządy lokalne niekwestionowanym „liderem” jest Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (ZPORR), priorytet „Rozwój lokalny”. W okresie przed przystąpieniem do Unii Europejskiej takie znaczenie miał SAPARD.

Proces rekonstrukcji postaw rolników i mieszkańców wsi wobec Unii Europejskiej. Czynniki zmian i źródła trwałości dotychczasowych poglądów.

(Autor: Barbara Fedyszak-Radziejowska)

1. Wyniki badań nad postawami mieszkańców wsi i rolników wobec UE pokazują systematyczny i wyraźny wzrost akceptacji dla naszej akcesji do Unii. Akceptacji tej towarzyszy jednak większy, niż w innych grupach społeczno - zawodowych sceptycyzm. Poparcie dla obecności Polski w UE deklaroowało w kwietniu 80%, a w październiku 2006 roku 88% Polaków. Wśród rolników przyrost poparcia był większy i dokonywał się z "niższego poziomu"; od 60% w kwietniu, przez 73% w sierpniu do 77% w październiku 2006. Ten wynik pokazuje kierunek zmian - zwiększa się liczba rolników o pronijnych postawach i zmniejsza się dystans między rolnikami a resztą społeczeństwa.
2. Równocześnie, jak wskazują wyniki badań, postawy rolników są nadal bardziej sceptyczne, niż innych grup społeczno - zawodowych. O ile 59% Polaków uważa, że przystąpienie Polski do UE wpłynęło korzystnie na funkcjonowanie indywidualnych gospodarstw rolnych (kwiecień 2006) i podobnie myśli 51% mieszkańców wsi, to taką opinię ma zaledwie 39% rolników. O niekorzystnym wpływie integracji na gospodarstwa rolne mówi 16% Polaków, 21% mieszkańców wsi i aż 38% rolników. Na pytanie o to, jak integracja wpłynęła na sytuację w gospodarstwie rolnym respondenta, pada odpowiedź - raczej niekorzystnie - 42%, nie miała wpływu - 33% i raczej korzystnie - 20%.
3. Trwałość sceptycyzmu rolników widoczna jest także w ocenie wpływu integracji na polską gospodarkę, na sytuację materialną Polaków i na pozycję Polski w Europie. Różnice w ocenach sięgają od 16 punktów procentowych w przypadku polskiej gospodarki (41% rolników i 57% Polaków ocenia ten wpływ jako korzystny) po 7 punktów procentowych w ocenie pozycji Polski w Europie. (korzystna - zdaniem 60 % Polaków i 53% rolników). Jednak w kilku kwestiach opinie rolników są zbieżne z opiniami większości Polaków, np. w ocenie poczucia bezpieczeństwa, poczucia własnej wartości, czy wiedzy i wykształcenia Polaków po akcesji.
4. Wyniki badań wskazują, że przyczyną sceptycyzmu rolników jest tradycyjny dla chłopskich postaw pragmatyzm, którym kierują się oceniając konsekwencje unijnej polityki rolnej. Jakkolwiek ogólna ocena tej polityki jest "raczej dobra" (tak sądzi 47% właścicieli dobrych, towarowych gospodarstw), to liczne wątpliwości budzą zarówno procedury jej wdrażania (biurokracja, formularze i zmieniające się wytyczne), jak i konkretne regulacje, np. zbyt niskie kwoty mleczne i niższy, niż w UE poziom płatności bezpośrednich.
5. Najbardziej znane i akceptowane działania PROW i SPO to; renty strukturalne; wspieranie gospodarstw niskotowarowych; dostosowanie do standardów unijnych; zalesianie gruntów rolnych; ułatwianie startu młodym rolnikom i inwestycje w gospodarstwo. Także różnicowanie działalności rolniczej oceniono stosunkowo dobrze. Wymienione programy znało ok. 80% badanych rolników. Nadal jednak rolnicy oczekują wiedzy i dobrze zorganizowanego doradztwa.
6. Najbardziej znane i akceptowane przez rolników są te działania, które powstały z myślą "o wszystkich", zarówno tych, którzy inwestują i rozwijają produkcję, jak i tych, którzy zamierzają przetrwać w rolnictwie lub szukają sposobu wycofania się z prowadzenia gospodarstwa rolnego.

7. Jednak za najważniejsze i najbardziej akceptowane formy unijnego wsparcia uważane są płatności bezpośrednie, chociaż 17% rolników oceniło ten instrument krytycznie, 37 uznało go za korzystny dla gospodarstw, a pozostali wybrali odpowiedź - płatności nie mają większego wpływu na ekonomiczną sytuację gospodarstw rolnych. Pytani o kierunek reformowania polityki rolnej UE, rolnicy (58%) pozytywnie ocenili perspektywę przejścia wszystkich (!) państw na system dopłat płaconych do ha, niezależnie od rodzaju, struktury i wielkości produkcji. Za bardzo korzystny uznało go 22% i raczej korzystny - 36% badanych rolników. Jednak bardziej rewolucyjne zmiany, np. zniesienie dopłat bezpośrednich popiera mniejszość, czyli 28% badanych rolników. Większość polskich rolników - 55% - jest zniesieniu dopłat przeciwna.
8. Zdaniem rolników celem polityki wsparcia dla rolnictwa i wsi powinno być zarówno dążenie do poprawy sytuacji ekonomicznej i życiowej wszystkich mieszkańców wsi (63%), jak i poprawa dochodowości wszystkich gospodarstw rolnych (59%). W świetle badań równie dużym poparciem jak programy o charakterze modernizacyjnym, cieszą się te, które pomagają rolnikom w stopniowym odchodzeniu od rolnictwa i w pozyskiwaniu poza rolniczych dochodów. Można przyjąć, że rolnicy chcą uniknąć gwałtownych, rewolucyjnych zmian, uderzających w słabsze ekonomicznie grupy mieszkańców wsi a równocześnie oczekują środków na modernizację gospodarstw rolnych.
9. Reasumując, trwały w postawach rolników jest pragmatyczny, nie ideologiczny stosunek do integracji Polski z UE oraz sceptyczna, chociaż zarazem umiarkowanie pozytywna ocena unijnej polityki rolnej. Nowe w ich świadomości jest rosnące poparcie dla obecności Polski w strukturach Unii¹.

Przyczyny zjawiska dezagrarnizacji wsi regionów górskich Karpat.

(Autor: Wiesław Musiał)

Subregionalnej depopulacji Karpat towarzyszy zjawisko dezagrarnizacji, polegające na zmniejszaniu ekonomicznego znaczenia produkcji rolnej i zaniechaniu produkcji przez gospodarstwa, które uprzednio utrzymywały swe rodziny z rolnictwa. Narastają procesy odłogowania i ugorowania ziemi, rezygnacji z chowu inwentarza (zwłaszcza trawożernego). Oceniając dezagrarnizację przebiegającą w obrębie Karpat Polskich należy stwierdzić dużą, ogólną zmienność przestrzenną przebiegu zjawisk społeczno-ekonomicznych, które opisują ten proces. Zwraca uwagę różnorodność uwarunkowań procesów dezagrarnizacji oraz zmienność natężenia, przebiegu i następstw.

W mezoregionie zachodnim Karpat tj. (głównie) w Beskidzie Śląskim i Żywieckim porzucanie rolniczego użytkowania ziemi, zmniejszanie dochodów z rolnictwa i spadek ogólnego zainteresowania produkcją rolną wynika głównie z relatywnie dużych możliwości pozyskiwania przez ludność miejscową dochodów pozarolniczych. Utrwalone przez lata zatrudnienie w przemyśle, zwłaszcza ciężkim, zlokalizowanym w pobliskim Śląsku sprawia, że w sytuacji drastycznego obniżania się dochodów z rolnictwa (i ich zmarginalizowania) spada zainteresowanie ludności gospodarstw dwuzawodowych rozwojem, a nawet podtrzymywaniem produkcji rolniczej.

W mezoregionie Podhala następuje lokalne nasilenie porzucania produkcji rolnej, a także i gospodarstw z powodu powszechnej migracji ludności czynnej zawodowo, a nawet całych rodzin. Wyjeżdżając do tradycyjnych (w Galicji) miast emigracji, zlokalizowanych głównie w USA, zwykle pozostawiają ziemię w stanie odłogowania. Alternatywą jest oddanie ziemi do użytkowania członkom rodziny, a raczej niechętnie wydzierżawienie ziemi nie spokrewnionym sąsiadom. Powszechną jest obawa, że użytkowanie ziemi przez *obcych*, a zwłaszcza wieloletnie jej dzierżawienie stwarza zagrożenie przejęcia jej w *złej wierze* przez dzierżawców. Jednocześnie dotychczas zaniechanie uprawy ziemi nie wiązało się z żadnymi konsekwencjami prawnymi ani finansowymi, gdyż niemal cały areał użytków rolnych jest tu zwolniony z podatku rolnego. Tradycyjne przywiązanie do ziemi, jej posiadania, dziedziczenia i rolniczego użytkowania sprawia, że ogólnie ujmowany poziom dezagrarnizacji mezoregionu jest niższy aniżeli w sąsiednich subregionach i średnio w całych Karpatach.

W Beskidzie Sądeckim dezagrarnizację najsilniej można powiązać z poszukiwaniem przez ludność miejscową lepszych warunków do codziennego życia, łatwiejszą dostępnością

¹ Podstawą dla prezentowanych wniosków jest raport z badań zrealizowanych w IRWiR PAN w sierpniu 2006 roku oraz Komunikaty CBOS "Bilans 2 lat" nr 76/2006, nr 134/2006 oraz nr 174/2006.

komunikacyjną, zmniejszeniem oddalenia od szkół, sklepów itp. Stąd też następuje opuszczanie – zwłaszcza przez wyprowadzające się z domu rodzinnego młode małżeństwa – domów i zagród rozproszonych w terenie i położonych poza zwartą zabudową wiejską. W konsekwencji tj. mikromigracji następuje zaniechanie rolniczego użytkowania ziemi oddalanej od wsi i zmiana charakteru społeczno-ekonomicznego nowo tworzonych przez młodych ludzi gospodarstw domowych, w których produkcja rolna jest marginalizowana lub całkowicie porzucana.

W Beskidzie Niskim i w Bieszczadach dezagraryzacja wiąże się z depopulacją mezoregionów, znaczącym udziałem dużych areałów ziemi po byłych PGR-ach oraz ze skomplikowanym przebiegiem procesów jej prywatyzacji i zagospodarowania. Mała przydatność rolnicza ziemi, peryferyjność jej położenia oraz relatywnie niski udział ludności przedsiębiorczej, zdolnej i skłonnej do podjęcia gospodarowania na własny rachunek (byłe załogi PGR) spowodowała narastanie tendencji recesywnych w zakresie rolniczego użytkowania ziemi. Znaczące areały wielko powierzchniowych użytków rolnych zostały tu zakupione przez inwestorów zewnętrznych, często nie związanych z rolnictwem, którzy ziemię traktują jako lokatę kapitału, oczekując na dyskontowanie korzyści w nieokreślonej przyszłości. Ziemia ta wobec subregionalnego niedoboru inwentarza trawożernego pozostaje nie użytkowana lub też użytkowana jest w sposób ekstensywny.

Porzucanie produkcji rolniczej przez znaczącą część zwłaszcza młodych rolników, skutkuje ogólnymi zmianami w zagospodarowaniu rolnoleśnej przestrzeni produkcyjnej, w tym ekstensyfikacją organizacji produkcji, jak też i ekstensyfikacją nakładczą. Radykalne zmniejszenie pogłowia zwierząt trawożernych skutkuje nie tylko spadkiem ogólnego wolumenu produkcji i wartości dodanej wytworzonej w regionie, lecz także niepożądanymi zmianami w przestrzeni produkcyjnej, w tym niekontrolowanym zalesianiem i zakrzaczeniem użytków rolnych, zmieniając krajobraz kulturowy Karpat. Recesywny charakter produkcji rolnej i dochodów uzyskiwanych z rolnictwa rekompensowany jest pracą pozarolniczą (nadmieniona emigracja zarobkową) oraz rozwojem drobnej przedsiębiorczości. Mieszkańcy gór wykazują w tym względzie - na tle kraju - znaczące osiągnięcia, a subregionalnie nawet sukcesy, których wyrazem jest wysokie natężenie podmiotów gospodarczych przypadające na 1km², a także wysoki wskaźnik przedsiębiorczości przypadający na 1000 mieszkańców. Bardzo dobrze rozwinięta jest tu także przedsiębiorczość nie rejestrowana w systemie REGON, tj. gospodarstwa agroturystyczne (będących czasem dużymi kwaterami), a także trudna do odpowiedzialnej oceny tzw. szara strefa gospodarza.

Kierunki rozwoju obszarów wiejskich zlokalizowanych na terenach o wysokich walorach przyrodniczych.

(Autor: Barbara Kutkowska)

Celem badań było wskazanie możliwości rozwojowych obszarów wiejskich usytuowanych na terenach prawnie chronionych. Badania zlokalizowano w woj. dolnośląskim. Badaniami objęto 11 gmin wybranych celowo. Kryterium doboru był ponad 50% udział terenów chronionych w powierzchni ogólnej gminy. Zasięg terytorialny obszarów chronionych był zróżnicowany: od 50,5% w gminie Międzyzlesie do ponad 86% w gminie Męcinka. Uzyskane wyniki badań posumować można następująco:

1. Jednym z możliwych sposobów zagospodarowania gruntów jest zalesianie. Stopień lesistości badanych gmin wynosi od 17% w gminie Gaworzyce do 75% w gminie Stronie Śląskie. W przypadku większości gmin zwiększenie lesistości jest wskazane, ale dla żadnej z nich nie opracowano planu zagospodarowania przestrzennego i nie wyznaczono granicy rolno- leśnej, co stanowi barierę dalszych zalesień.
2. Działalność rolnicza ma duże znaczenie w strukturze dochodów i strukturze zatrudnienia mieszkańców gmin. Działalnością wyłącznie rolniczą zajmuje się średnio 50-60% rolników. W gminach funkcjonują także gospodarstwa ekologiczne, lecz ilość ich jest znikoma: od 55 gospodarstw w gminie Międzyzlesie do 1-5 w gminach: Żmigród, Wleń, Krośnice, Gaworzyce.
3. Badania ankietowe przeprowadzone wśród mieszkańców gmin wykazały, że dużym zainteresowaniem cieszą się programy rolno- środowiskowe. Ponad 97% ankietowanych rolników zna te programy, a 79% zamierza w przyszłości przystąpić do ich realizacji, lub już je realizuje.

4. Badania wykazały, że prawie 80% ankietowanych rolników ma świadomość, że ich gospodarstwa znajdują się na terenach prawnie chronionych i posiada znajomość ograniczeń prawnych związanych z prowadzeniem działalności produkcyjnej, a 77% stosuje się do tych przepisów.
5. W badanych gminach działalnością pozarolniczą zajmuje się od 8,3% do 26% użytkowników gospodarstw. Przede wszystkim jest to działalność produkcyjna, handlowa, a także w niektórych gminach działalność turystyczna. Turystyką wiejską zajmuje się 4% rolników gminy Stronie Śląskie, około 2% rolników gmin: Międzylesie i Szczytna. W pozostałych gminach ta forma działalności pozarolniczej prowadzona jest przez pojedynczych rolników.
6. W gminach wskazano kierunki rozwojowe i działania wspomagające oraz możliwości finansowania przedsięwzięć z funduszy strukturalnych, funduszy gminnych oraz przez inwestorów indywidualnych.
7. Dla większości gmin kierunki rozwojowe to: modernizacja rolnictwa w kierunku rolnictwa rolno-środowiskowego i ekologicznego, rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki, rozwój działalności pozarolniczych, w tym rzemiosła i przetwórstwa produktów leśnych, rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Jako działania wspomagające zaproponowano: modernizację infrastruktury technicznej, rozwój infrastruktury turystycznej, rozwój wykorzystania przyjaznych dla środowiska źródeł energii, odbudowa zniszczonych drzewostanów, uporządkowanie gospodarki odpadkami, wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców gminy, aktywizacja mieszkańców gminy poprzez szkolenia zawodowe, promocja gminy.

Monografie aktywnych gmin wiejskich – czynniki i bariery wzrostu.

(Autor: Marek Kłodziński)

Skala przemian, jaka dokonała się w Polsce w ciągu ostatnich 15 lat, mimo że zasadniczo zmieniła sposób funkcjonowania jednostek terytorialnych jakimi są gminy wiejskie, to jednak nie wszędzie wywarła dostatecznie pozytywny wpływ na tempo dostosowania lokalnych społeczności do nowej sytuacji, w której należy wziąć większą odpowiedzialność za swoją przyszłość. W wymiarze indywidualnym i zbiorowym obserwujemy dość często bierność i oczekiwanie na to, że ktoś „z góry” załatwi pilne potrzeby lokalne.

Przykłady kilkunastu wykonanych monografii gmin sukcesu ukazują jednak, że niektóre władze lokalne potrafią umiejętnie wykorzystać przyznane im kompetencje kreując nowy sposób myślenia i nowy styl pracy. Dialog ze społeczeństwem, promocja gminy, poszukiwanie inwestorów, wspieranie przedsiębiorczości, tworzenie nowej infrastruktury, dbałość o oświatę, zabieganie o środki pomocowe, walka z bezrobociem, nie upolitycznianie pracy samorządu, wspieranie liderów oraz formalnych i nieformalnych grup działania typu np. obywatelskiego, dywersyfikacja lokalnej gospodarki – to tylko niektóre kierunki działań, które cechują nowoczesny sposób zarządzania gminą. W gminach sukcesu widać wyraźnie także znacznie wyższe zaangażowanie lokalnej ludności w rozwój. Wzrost stopnia aktywności coraz liczniejszych grup mieszkańców staje się równie ważnym czynnikiem rozwoju, jak np. tworzenie nowej infrastruktury lub nowych miejsc pracy.

Z badań wynika, że zmiana świadomości i postaw mieszkańców przebiega powoli i wymaga wcielania w życie różnorodnych programów aktywizujących społeczności lokalne. Nawet najlepsi wójtowie w badanych gminach nie byłoby w stanie osiągnąć sukcesu bez pomocy i udziału lokalnej ludności. Proces „rozbijania skorupy apatii” mieszkańców wsi i budowa kapitału społecznego nie jest zadaniem prostym, bowiem liczba warunkujących się wzajemnie czynników składających się na aktywność ludzką jest bardzo duża i stanowi skomplikowany węzeł, którego rozwiązanie jest bardzo trudne i wymaga czasu oraz cierpliwości. Niestety, obserwując perypetie z programem LEADER+ można dojść do wniosku, że zarówno politycy, jak i administracja szczebla centralnego, a także lokalnego wszelkie działania na rzecz poprawy kapitału społecznego uważają za mało znaczące i najchętniej odłożyliby je w czasie. W badanych gminach problem apatii, bierności a także często związane z tym zjawisko biedy przypomina równanie z wieloma niewiadomymi. Te same zabiegi przynoszące pozytywne efekty w jednych gminach, w drugich przynoszą mierne rezultaty. Trzeba brać bowiem pod uwagę różny stopień wykształcenia, kultury i zaszczości historycznych oraz kogo udało się wybrać do samorządu gminnego.

Badania potwierdziły ogromną rolę władz lokalnych w procesie aktywizacji społeczno-gospodarczej gmin, jednak obecnie, przy coraz większej liczbie zadań, bez znacznie większej grupy osób zaangażowanych na rzecz społeczności gminnej trudno jest myśleć o osiągnięciu sukcesu.

Realizacja procesu aktywizacji społeczności wiejskiej następuje najczęściej w ramach organizacji pozarządowych, które zaczynają odgrywać coraz większą rolę na wsi. Jedną z mało dostrzeganych szans na rozwój gmin wiejskich jest proces rewitalizacji, jakiemu powinny zostać poddane małe miasteczka. Wzrost gospodarczy jaki obecnie odbywa się wyłącznie wokół kilku największych aglomeracji wiejskich powinien być stopniowo przenoszony na tereny małych miast.

Przestrzenne aspekty integracji polskiej wsi.

(Autor: Krystian Heffner)

Proces integracji z UE skutkuje w sferze gospodarczej, społecznej i kulturowej zmieniając także obszary wiejskie w Polsce.

Pod wpływem procesów integracyjnych (CAP, otwarcie europejskich rynków pracy, programy kohezyjne, Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego 2004-2006, NPR 2007-2013 i in.) na wsi dokonują się zmiany w relacjach przestrzennych jej mieszkańców oraz podmiotów gospodarczych. Napływ środków europejskich wzmacnia z jednej strony silne, rynkowe gospodarstwa rolne, w których inwestuje się środki w przedsięwzięcia infrastrukturalne i produkcyjne sprawiając, że w wielu miejscowościach wiejskich coraz wyraźniej zaznacza się farmerski typ zabudowy. Z drugiej strony coraz więcej mieszkańców wsi, korzystając z otwarcia rynków pracy, podejmuje pracę za granicą (stałą i sezonową) stosunkowo często inwestując w własne zabudowania gospodarstw (głównie związane z poprawą warunków i standardem zamieszkania). W wielu, często peryferyjnych obszarach wiejskich skutkuje to zmianą charakteru zabudowy części, a nawet całych wsi.

Następują stosunkowo szybkie zmiany funkcjonalne na obszarach wiejskich, w licznych wsiach woj. północnych i wschodnich gospodarstwa wiejskie dostosowują się do wymogów agroturystyki i turystyki specjalistycznej. Skutkuje to utrwalaniem się układów morfologicznych wsi z zabudową rozproszoną, przysiółkami oraz wsi łańcuchowych (w obszarach górskich i wyżynnych).

Zachodzą także zmiany w strukturze przestrzennej wsi o charakterze urbanizacyjnym, w zakresie funkcjonalnym i sferze intensywności wykorzystania możliwości rozwojowych obszarów wiejskich. Szczególna presja w tym względzie obejmuje obszary podmiejskie praktycznie wszystkich miast liczących powyżej 50 tys. mieszkańców, ale w szczególności strefy wiejskie obszarów metropolitalnych (Warszawy, Krakowa, Wrocławia, Łodzi, Poznania, Gdańska i Katowic). Dominuje tu funkcja mieszkaniowa (często rezydencjonalna) nie związana zupełnie z tradycyjnymi częściami wsi. We wsiach tych stref następują bardzo szybkie zmiany infrastrukturalne (nowe drogi dojazdowe, chodniki, ścieżki rowerowe, komunikacja miejska, wodociągi, kanalizacja, oczyszczalnie ścieków, tereny inwestycyjne, oświetlenie, infrastruktura społeczna, handlowa itp.) integrujące je funkcjonalnie z centrami aglomeracji.

Kształtowanie się lokalnych centrów rozwoju oraz porządkowanie przestrzeni wiejskiej poprzez różnokierunkowe wsparcie tych procesów znajduje się w fazie początkowej. Jakkolwiek wiele małych miast stopniowo specjalizuje się w obsłudze otaczających je obszarów wiejskich, a także skutecznie przyciąga zewnętrzne inwestycje produkcyjne i obsługowe, poprzez zmiany w wizerunku jak i w poprawie wyposażenia infrastrukturalnego i usługowego - to większość ośrodków lokalnych w dalszym ciągu nieskutecznie konkuruje o ekonomiczne podstawy funkcjonowania z dużymi centrami miejskimi i ich podmiejską infrastrukturą handlowo-usługową. Praktycznie we wszystkich małych miastach zdecydowanie przeważa „rozdrobniona” funkcja usługowo-handlowa, a bardzo niewielki jest udział funkcji produkcyjnych, co bardzo upodabnia lokalne centra do siebie, niezależnie od ich położenia w układach przestrzennych. Prawie zupełnie brakuje tendencji specjalizacyjnych. Charakterystyką, która różnicuje strefy wiejskie poszczególnych miast jest udział dochodów uzyskiwanych poza rolnictwem, im większy tym większe możliwości lokalnej integracji obszarów wiejskich.

Ocena szybko zmieniającego się stanu zagospodarowania wiejskiej przestrzeni oraz przemian funkcjonalnych w układach regionalnych i lokalnych jest podstawą formułowania strategii rozwoju obszarów wiejskich.

Znaczenie sąsiedztwa miast różnej wielkości dla rozwoju obszarów wiejskich.

(Autor: Andrzej Rosner)

Ostatnie lata nasiliły procesy zmian rozkładu przestrzennego ludności wiejskiej w kraju. Generalnie wzrasta liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie wokół dużych miast, procesy prowadzące do zmniejszenia zaludnienia obejmują przede wszystkim odległe od miast obszary Polski centralnej i wschodniej. W Polsce zachodniej oraz na terenach dawnej Galicji obszary odległe od miast cechuje stabilizacja zaludnienia. Mechanizm kształtowania się obszarów aglomeracyjnych ma swe źródło przede wszystkim w procesach migracyjnych, przy czym chodzi tu zarówno o migracje ludności z miast centralnych do miejscowości nabierających charakter rezydencyjny jak i migracji z oddalonych obszarów wiejskich do tańszych pod względem kosztów mieszkania i utrzymania obszarów podmiejskich, które jednak zapewniają możliwość korzystania z sąsiedztwa rynków miejskich.

Nasilenie tych procesów powoduje, że (biorąc pod uwagę stopę bezrobocia rejestrowanego) rynek pracy w obszarach podmiejskich jest mniej zrównoważony, niż w wiejskich regionach oddalonych od miast. Jednak spostrzeżenie to związane jest ze specyfiką statystyki rynku pracy. Jeśli uwzględnić inne elementy problemu, takie jak przeludnienie gospodarstw rolnych, strukturę zasobów pracy itp. stopień zrównoważenia rynku pracy w obszarach aglomeracyjnych jest wyższy, niż w wiejskich regionach odległych od centrów miejskich.

O ile w okresach wcześniejszych wieś generalnie charakteryzowała się niską atrakcyjnością migracyjną (liczoną jako stosunek salda do obrotu migracyjnego), zaledwie ok. 2 % gmin wiejskich miało współczynnik atrakcyjności dodatni, to obecnie ok. 40% gmin wykazuje dodatnią atrakcyjność migracyjną, a w obszarach aglomeracyjnych przeważają gminy o wartości współczynnika atrakcyjności powyżej +0,2.

Również wskaźniki ruchu budowlanego (np. odsetek mieszkań oddanych do użytku po 1999 roku) wyraźnie pokazują, że nowe budownictwo skupione jest wokół wielkich miast, co więcej, podwyższony wskaźnik w większości przypadków dotyczy pierwszego pierścienia gmin wokół centrum miejskiego.

Obszary wiejskie wokół dużych i średnich miast charakteryzują się rosnącą dezagraryzacją struktury gospodarczej (mierzoną np. poprzez struktury zatrudnienia, struktury podmiotów gospodarczych według sekcji itp.), bardziej korzystną strukturą demograficzną, strukturą wykształcenia oraz wskaźnikami skolaryzacji.

Obszary podmiejskie, o których mowa, powstają wokół wszystkich miast wojewódzkich, choć stopień zaawansowania procesu jest różny. Największy zasięg i najgłębsze przemiany zaszły wokół Warszawy i Poznania, nieco słabsze przeobrażenia występują wokół Łodzi, Krakowa, Wrocławia i Szczecina.

Biorąc pod uwagę wielkość miast zaawansowanie procesów tworzących wiejskie strefy podmiejskie zróżnicowane jest ze względu na charakter struktury gospodarczej miasta. Są one silniejsze wokół miast wielofunkcyjnych, o ugruntowanej roli miasta jako ośrodka centralnego, słabsze wokół miast o kształtującej się strukturze funkcjonalnej a wyraźnie opóźnione wokół miast monofunkcyjnych. Jako przykład posłużyć może proces powstawania strefy podmiejskiej wokół Zielonej Góry, szybszy niż wokół podobnej wielkości Gorzowa Wielkopolskiego, którego struktura funkcjonalna jest mniej rozwinięta i osłabiona przez utratę funkcji miasta wojewódzkiego. Prawie niedostrzegalne procesy powstawania stref podmiejskich dotyczą miast monofunkcyjnych COP, a więc miast opierających swoją gospodarkę o wybrane funkcje przemysłowe, często związane z przemysłami schyłkowymi.

Urbanizacja a wielofunkcyjność obszarów wiejskich

(Autor: Adam Czarnecki)

W ramach tematu rocznego poszukiwano symptomów urbanizacji i przechodzenia do wielofunkcyjności wsi, w kontekście wykorzystania czynników lokalizacyjnych związanych z rentą położenia. Szczególną uwagę zwrócono na rolę wielkości ośrodka centralnego, odległości od niego, układu sieci komunikacji drogowej i gęstości sieci miejskiej. Analiza dotyczyła siły powiązań między ośrodkiem centralnym a wiejskim zapleczem, w oparciu o dojazdy do pracy mieszkańców wsi (w 5 wybranych gminach), ustalenia poziomu zurbanizowania w aspekcie ekonomicznym, społecznym, demograficznym i przestrzennym oraz identyfikacji stopnia zróżnicowania aktywności ekonomicznej

mieszkańców wsi, w układzie województw (lata 2000-2004) i gmin województwa łódzkiego (1999-2004).

1. Struktura dojazdów do pracy wykazywała silne zróżnicowanie między gminami reprezentującymi różne typy (przyjmując za kryterium dystans od ośrodka centralnego i status administracyjny). Jednostki zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie rdzenia aglomeracji wrocławskiej i lubelskiej, charakteryzowała dominacja dojazdów właśnie do ośrodka centralnego. Silniej zróżnicowana struktura rynku pracy, z przewagą dojazdów do ośrodka centralnego i małych miast satelickich charakteryzowała natomiast silnie zurbanizowaną gminę podwarszawską i jedną z bardziej oddalonych od centrum aglomeracji gmin podwrocławskich. Odmienne układ dojazdów kształtował się w słabo zurbanizowanej gminie podlubelskiej, dla której mieszkańców rynek pracy zdominowany był przez dojazdy do małego miasta (siedziby gminy).
2. Najwyższy poziom zurbanizowania charakteryzował gminy Warszawskiego i Poznańskiego Obszaru Metropolitalnego, o czym zdecydował przede wszystkim niewielki stopień zróżnicowania przestrzennego w obrębie obu jednostek. Zaobserwowano wzrost poziomu zurbanizowania w gminach o silnym wpływie czynników lokalizacyjnych związanych z rentą położenia, a więc bliskości miasta centralnego i miast satelickich, ważnych szlaków drogowych, czy gęstej sieci miejskiej. Z drugiej strony słaby poziom zurbanizowania charakteryzował obszary wiejskie położone przeważnie na peryferiach obszarów metropolitalnych, szczególnie Szczecina i Lublina.
3. Badany okres charakteryzował się stałym wzrostem liczby firm pozarolniczych, choć zmiany te nie wpłynęły w istotny sposób na zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich kraju. Utrwalony został tym samym podział z lat 90., na silniej w tym zakresie rozwiniętą Polskę Zachodnią i słabiej rozwiniętą Polskę Wschodnią, oddzielonymi „strefą przejściową” w postaci województw centralnych. Dynamika zmian, była wyższa w regionach o niskim dotychczas poziomie aktywności ekonomicznej, niż w pozostałych województwach. Dysproporcje w rozwoju funkcji pozarolniczych nie uległy jednak zatarciu, nastąpiło bowiem ich dalsze różnicowanie się poprzez wzrost różnicy poziomu aktywności ekonomicznej między najsilniej i najsłabiej rozwiniętym regionem.
4. Przyrost liczby firm pozarolniczych nastąpił też w badanym okresie (1999-2004) we wszystkich gminach wiejskich i obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich województwa łódzkiego. Jednocześnie zmiany w obrębie sektora pozarolniczego nie wpłynęły w decydującym stopniu na dalsze różnicowanie się badanego obszaru w aspekcie przestrzennym. Najwyższy poziom aktywności ekonomicznej charakteryzował silnie zurbanizowane gminy sąsiadujące bezpośrednio z Łodzią (szczególnie w pierwszym „pierścieniu” aglomeracji łódzkiej), a także otoczenie wiejskie innych miast powiatowych. Stosunkowo niskie wartości odnotowano natomiast na peryferiach województwa łódzkiego, szczególnie w północnym, wschodnim i częściowo zachodnim jego krańcu. Jednocześnie ograniczenie obszarów najsilniej rozwijających się na tej płaszczyźnie głównie do strefy podmiejskiej Łodzi, pozwoliło na sformułowanie tezy o osłabieniu roli pozostałych czynników lokalizacyjnych związanych z rentą położenia, np. bliskości ważnych szlaków komunikacyjnych, przy równoczesnym wzroście znaczenia sąsiedztwa dużego ośrodka miejskiego.
5. Zaobserwowano dalsze różnicowanie się struktury rodzajowej firm pozarolniczych we wsiach województwa łódzkiego, w dużym stopniu za sprawą wzrostu odsetka podmiotów z sektora usług niematerialnych, a więc intensywniejszego procesu tercjalizacji gospodarki wiejskiej. Nastąpił spadek udziału działalności produkcyjnej w większości gmin, przez co zmalały różnice wartości między gminami o kontrastowej charakterystyce w tym zakresie. Przeobrażenia nastąpiły też pod względem stopnia zróżnicowania przestrzennego, który był znacznie wyższy na początku okresu badania. Struktura rodzajowa firm pozarolniczych zdominowana została w całym okresie badania przez sektor usług materialnych.

Zarysowane wyżej wnioski z badań, potwierdziły bardzo wyraźną zależność pomiędzy wykorzystaniem czynników lokalizacyjnych związanych z rentą położenia, a poziomem zurbanizowania i aktywności gospodarczej mieszkańców wsi podmiejskich. Relacja ta prawdopodobnie jest sprawdzalna także w przypadku innych obszarów metropolitalnych Polski, dlatego też uznać ją można za jedną z determinantów urbanizacji i rozwoju wielofunkcyjnego w skali makro.

Polityka oświatowa lokalnych władz samorządowych.

(Autor: Jarosław Domalewski)

Jedną z pierwszych, ważniejszych zmian, jakie wprowadzono w polskim systemie oświaty po roku 1989 była decentralizacja jego zarządzania. W pierwszej kolejności (1990 rok) samorządy gminne zostały zobowiązane do przejęcia działających na ich terenie przedszkoli, na których działalność nie przekazano z budżetu centralnego żadnych środków. Jednocześnie samorządy mogły przejmować funkcjonujące na ich terenie szkoły podstawowe, których przejęcie (do roku 1996 nie obligatoryjne) wiązało się z otrzymaniem dotacji w postaci subwencji oświatowej.

Bez wątpienia decentralizacja zarządzania oświatą na szereg pozytywów. Samorząd posiada większą niż kuratorium zdolność diagnozy problemów, z jakimi zmagają się działające na jego terenie placówki oświatowe. Jednak problem w tym, że w Polsce proces ten zachodził w warunkach biedy i niewystarczającego poziomu finansowania oświaty. Rodzi to szereg napięć, konfliktów z jakimi musi się zmierzyć lokalna władza. Obecne są one przede wszystkim na wsi, gdzie trudna sytuacja ekonomiczna utrudnia czy wręcz uniemożliwia realizację ustawowych zadań gminy. W jaki sposób radzą sobie samorządy z obowiązkami oświatowymi w warunkach ciągłych niedoborów finansowych? Jakie podejmują strategie zarządzania oświatą? Czy kształt lokalnych polityk oświatowych zawsze jest powiązany z lokalnymi uwarunkowaniami społeczno-ekonomicznymi, czy też może być od nich niezależny?

Analizując zmiany w systemie oświaty na wsi po roku 1989 można zaobserwować jedną generalną prawidłowość. Samorządy nie dysponując wystarczającymi środkami na prowadzenie przedszkoli i szkół podejmują działania zmierzające do ograniczenia kosztów ich utrzymania. Sprzyja temu niż demograficzny, choć jego skala jest dużo niższa aniżeli skala likwidacji placówek przedszkolnych i szkolnych. Wraz ze spadkiem liczby dzieci i młodzieży samorządy zamykały kolejne przedszkola, powołując jednocześnie do życia dużo tańsze w utrzymaniu oddziały przedszkolne przy szkołach podstawowych. Likwidacji ulegały również kolejne szkoły podstawowe, co do czasu reformy dało efekt w postaci zwiększenia liczby uczniów przypadających na szkołę, ale także znaczącego wydłużenia drogi ucznia do szkoły. Reforma edukacji nie wniosła w tym zakresie znaczących zmian. Choć należy podkreślić, że obok owej „likwidacyjnej” tendencji występowała na wsi także druga. Od początku lat dziewięćdziesiątych samorządy (na miarę swoich możliwości) realizują znaczące inwestycje oświatowe. Nie zawsze i nie w każdym środowisku jest to możliwe, choć nie zmienia to faktu, że infrastruktura oświaty na wsi uległa poprawie.

Z drugiej strony wyniki analiz Przemysława Śleszyńskiego nad ekonomicznymi uwarunkowaniami osiągnięć uczniów w testach zewnętrznych wskazują, że wysokość nakładów na edukację dzieci w zasadzie nie ma związku z poziomem ich umiejętności szkolnych. Co więcej, im wyższa jest wysokość subwencji oświatowej przypadającej na jednego ucznia tym niższe są jego wyniki w testach zewnętrznych. Może to w pewnym stopniu świadczyć o wpływie uwarunkowań środowiskowych na poziom funkcjonowania szkół (subwencja jest wysoka w środowiskach o niekorzystnych uwarunkowaniach społeczno-demograficzno-przestrzennych), z drugiej o nieefektywności istniejącego systemu finansowania edukacji. Choć należy podkreślić, że istnieje pozytywna zależność między zaangażowaniem samorządów w edukację (wyrażonym w nakładach na oświatę pochodzących ze środków pozabudżetowych) a osiągnięciami szkolnymi uczniów.

Trudno jednak całą politykę oświatową sprowadzić do sfery ekonomicznej. Jak wskazują wyniki badań własnych ogromne znaczenie dla efektów funkcjonowania szkół wiejskich ma kształt lokalnej polityki oświatowej wyznaczonej przez miejsce, jakie zajmuje oświata wśród zadań własnych gminy czy relacją między samorządem a oświatą. Tu zwrócić należy uwagę na szczególnie interesującą prawidłowość zaobserwowaną w badaniu. Paradoksalnie wysokie efekty pracy osiągają szkoły działające w środowiskach, gdzie samorząd gminy zarządza szkołami w sposób autorytarny. W uprawianej tu polityce nie ma miejsca na społeczne konsultacje. Polityka kadrowa realizowana jest w taki sposób, by praca nauczycieli była możliwie jak najmniej kosztowna i jednocześnie jak najbardziej efektywna. Autonomia dyrektorów szkół jest wyraźnie ograniczona. Z kolei w środowiskach, gdzie szkoła zajmowała raczej pozycję partnera samorządu, efekty jej funkcjonowania były relatywnie niskie. Oczywiście powyższe ustalenia (ze względu na celowość badanej próby) należy traktować w kategoriach hipotez. Niemniej jednak, jeśli uległyby potwierdzeniu w większej skali oznaczałoby to wystąpi konieczność zastanowienia się nad znaczącą przebudową polityki oświatowej państwa.

Tradycje przedsiębiorczości polskiej wsi - kapitał kulturowy w działaniu.

(Autor: Izabella Bukraba-Rylska)

Realizacja tematu badawczego polegała na analizie dostępnej literatury przedmiotu z zakresu historii, socjologii wsi (w tym licznych monografi) i tekstów teoretycznych dotyczących pojęcia przedsiębiorczości. Celem przeprowadzonych analiz była krytyka stosowanego obecnie pojęcia przedsiębiorczości (rozumianej najczęściej w kategoriach nawiązujących do modelu *homo oeconomicus*) i próba wprowadzenia na to miejsce kategorii „człowieka gospodarującego”, obecnej w tekstach antropologów gospodarczych. Główną zaletą tego drugiego terminu jest to, iż pozwala on ujmować działania przedsiębiorcze w szerszym kontekście kulturowym i społecznym, a także dostrzegać inne niż tylko wąsko ekonomiczne skutki takich działań.

Zrekonstruowane tradycje przedsiębiorczości mieszkańców polskiej wsi, udokumentowane od okresu powułaszczeniowego, pozwalają istotnie zweryfikować obiegowe sądy o małych zasobach kapitału społecznego czy braku innowacyjności tego środowiska społecznego. Wniosek ten jest udokumentowany wynikami badań empirycznych (np. IGS) i ilustrowany danymi zawartymi w monografiach lub pamiętnikach (np. opis funkcjonowania cegielni Jana Słomki i jego zwycięskiej walki z konkurentem).

Poza przykładami dotyczącymi przedsiębiorczości indywidualnej udało się także opisać przejawy przedsiębiorczości społecznej, podejmowanej już od drugiej połowy XIX w., a więc jeszcze w czasie zaborów. Istniejące opracowania pozwalają ocenić ten dorobek polskiej wsi jako imponujący i poświadczający produktywność jej kapitału kulturowego. W ślad za cytowanymi badaczami proponowane jest analizowanie tego typu przedsięwzięć w kategoriach działań etosowych (jako jednoczesnej „gry o autentyczność” i „gry o adaptację” - J. Goćkowski). Cechy przedsiębiorczości indywidualnej i społecznej zrekonstruowane na podstawie dostępnych opracowań skłaniają do przypisania temu zjawisku następujących cech:

- jest to przedsiębiorczość nie indywidualistyczna, lecz kolektywistyczna (można tu mówić nie o „krewniaczych kajdanach gospodarki”, jak to ujmował M. Weber, lecz o „przedsiębiorczym familizmie”, co sugeruje B. Berger)
- jest to przedsiębiorczość łącząca innowacyjność z tradycją (korzystająca z istniejących na wsi wzorów samopomocy i samoorganizacji)
- intencje podejmowania działań są nie tylko ekonomiczne; świadomie zakłada się potrzebę kreowania „wartości dodatkowej” (umiejętności altruistycznego współdziałania, pracy na rzecz dobra ogółu, patriotyzmu, kształtowania charakterów, integrowania różnych warstw społecznych - L. Bojarska, 1916)
- właściwe działania przedsiębiorcze poprzedzone są długim (nierzadko paroletnim) okresem przygotowawczym: „liderzy”, którzy tkwią w środowisku, a nie są przywożeni „w teczkach”, umiejętnie nawiązują kontakt z tym środowiskiem, inicjują działania o charakterze kulturalnym, religijnym, patriotycznym - np. wspólne czytanie „Trylogii”!
- przedsiębiorczość nie oznacza powoływania tylko instytucji o charakterze ekonomicznym, lecz jest to tworzenie rozbudowanego, zróżnicowanego „otoczenia instytucjonalnego” (np. wsie wzorowe), które jest złożoną infrastrukturą społeczno-kulturalno-gospodarczą.

Zrekonstruowane formy przedsiębiorczości zasługują na przypomnienie zwłaszcza obecnie, gdy korzysta się głównie ze wzorów przeszczepianych z UE.

Kapitał społeczny wsi – między marginalizacją a partycypacją.

(Autor: Maria Wieruszewska)

Marginalizacja i partycypacja jako kategorie pojęciowe, interpretowane we wzajemnych powiązaniach, na tle ujęć teoretycznych określonych teorii socjologicznych, okazały swą poznawczą użyteczność. Niezależnie od sposobu traktowania marginalności społecznej, np. jako kulturowej obcości czy deficytu uprawnień statusowych, marginalizacja wskazuje na ograniczone uczestnictwo i limitowany dostęp do podstawowych instytucji społeczeństwa. Interpretacja marginalności tylko przez pryzmat dominującego systemu (kulturowego, społeczno-gospodarczego) w warunkach szybkich zmian społecznych i zróżnicowań kulturowych okazuje się niewystarczająca.

Przyjęto tezę, że marginalność jest efektem syndromu różnych wymiarów nieuczestnictwa w dyskursie publicznym. Należy ją analizować równolegle na trzech poziomach: unijnym, krajowym i lokalnym. Względność ocen co do siły i zakresu marginalizacji polskiej wsi wypływa z odniesień do

owych poziomów. Zmiany w polityce rolnej Unii Europejskiej (UE) dokonywane na podstawie negatywnych oddziaływań CAP tworzą nowe wymiary dla oceny zjawisk marginalizacji i partycypacji wsi. Partycypacja dotyczy tu głównie wymiaru strukturalnego (bycie adresatem funduszy unijnych). Wymiary krajowe marginalizacji oraz partycypacji dotyczą głównie struktury społeczno-zawodowej wiejskich społeczności i mają swoje konsekwencje lokalne. Słabnięcie pozycji rodzinnych gospodarstw rolnych i zwiększenie roli agrobiznesu stawia kluczowe pytanie o reprezentację interesów wsi, i to w kilku wymiarach: procesów decyzyjnych, instytucjonalnych, zarówno na poziomie krajowym jak i lokalnym.

W konkluzji znajduje potwierdzenie teza, iż kształt kapitału społecznego, jego cechy i wpływ na społeczność wiejską zależą od społecznie podzielanego systemu reprezentacji (Trutkowski, Mandes 2005). Sposoby postrzegania przez ludzi rzeczywistości, oraz określenia w niej własnego miejsca i rodzaju działania, są funkcją podzielanego społecznie systemu społecznych reprezentacji.

Przemiany gospodarcze na wsi jako efekt kapitalizacji zasobów kulturowych i społecznych

(Autor: Barbara Perepeczko)

Przemiany gospodarcze zachodzące na wsi polskiej to przede wszystkim dezagraryzacja czyli odchodzenie od produkcji rolnej i dywersyfikacja w obszarze rolnictwa. Dokonują się one za sprawą osób osiedlających się na wsi i budujących na terenach wiejskich przedsiębiorstwa, ale także za sprawą pewnych kategorii mieszkańców wsi, a zwłaszcza rolników.

Zróżnicowane wyposażenie rolników w kapitał kulturowy i społeczny, a także finansowy wywołuje zjawiska „wyspowe”, enklawy rozwoju gospodarczego, co objawia się w postaci narastającej dywersyfikacji o wielostronnym charakterze i złożonych przyczynach. Praca zawodowa przestaje być czynnikiem więziotwórczym ze względu na różnorodność zajęć będących podstawą utrzymania rodzin. Rośnie zróżnicowanie rolników ze względu na cele i posiadane warunki do produkcji. Polaryzacja struktury agrarnej, siły ekonomicznej gospodarstw i struktury produkcji pogłębia się, a w konsekwencji maleje spójność, czyli lokalne więzi zawodowe ulegają osłabieniu. Rośnie wpływ gospodarki rynkowej, a więc i konkurencja, co dla właścicieli gospodarstw towarowych oznacza konieczność orientacji w popycie na ich produkty, szansach na korzystny zbył na pozalokalnych rynkach, a w przypadku gospodarstw wysokotowarowych na rynkach poza Polską, a nawet poza UE.

Odchodzi w przeszłość etos agrarny, czyli zespół tradycyjnych norm i wartości, na których opierały się najważniejsze formy i wzory zachowań zawodowych. Odchodzi w przeszłość fundamentalizm agrarny jako podstawa tożsamości zawodowej rolników, a jego miejsce zajmuje racjonalność ekonomiczna i dostrzeganie korzyści płynących z kooperacji w warunkach konkurencyjnej gry rynkowej. Zmiany gospodarcze w rolnictwie, a zwłaszcza jego rosnące zróżnicowanie, wywołują z jednej strony erozję lokalnych więzi zawodowych o charakterze wspólnotowym, a z drugiej nawiązywanie kontaktów zawodowych poza społecznością lokalną. Nowa integracja przebiega od wspólnoty lokalnej, od wartości aksjologicznych i norm jako spoiwa, do budowania wpraw na wspólnym interesie zawodowym, a następnie na wspólnych normach i wartościach sieci więzi ponadlokalnych.

Mieszkańcy wsi polskiej, a wśród nich i rolnicy, pokonują ewolucyjnie drogę, na której zmieniają się łączące ich więzi, pojawiają się więzi o nowym zasięgu, podstawie, charakterze i stopniu sformalizowania. Maleje siła więzi tradycyjnych o nieformalnym charakterze spajających wioskową społeczność (wspólnotę), rośnie i zagęszcza się sieć więzi ponadlokalnych opartych na wspólnych interesach i zainteresowaniach, o większym stopniu sformalizowania (zrzeszenia).

Społeczno-kulturowe źródła autorytaryzmu na wsi.

(Autor: Krystyna Szafranec)

Mimo autorytatywności sądów hipoteza o autorytaryzmie polskiej wsi, a zwłaszcza założenie dotyczące jego odradzania się poprzez mechanizmy socjalizacyjne w rodzinach chłopskich, są słabo empirycznie udokumentowane. W dużej mierze dlatego, że większości tych badań brak jest wiejskiego, kontekstowego odniesienia. Wiele utartych ocen nie uwzględnia ani czynnika zróżnicowania wsi, ani tego, że zmienia się ona w czasie. W opracowaniu wykorzystano wyniki trzech badań empirycznych, pozwalających na weryfikację środowiskowych, statusowych, pokoleniowych i

regionalnych zróżnicowań autorytaryzmu. Analizie poddano zarówno styl wychowania w rodzinie, jak i sam autorytaryzm (mierzony kalifornijską skalą F). Trzy ustalenia wydają się tutaj istotne.

Po pierwsze, badania potwierdziły większy autorytaryzm wsi w stosunku do miasta. Szczególnie różnicującą w określaniu poziomu autorytaryzmu rolę odgrywa poziom wykształcenia jednostki oraz złożoność przepisów wykonywanej przez nią roli zawodowej. W samej tylko wsi ujawnia to szczególnie wyrazisty autorytaryzm chłopów i bardzo słaby reprezentantów tradycyjnie inteligenckich zawodów.

Po drugie, prawidłowości te nie znajdują potwierdzenia w odniesieniu do młodego pokolenia. Młodzież chłopska wcale nie należy do najbardziej autorytarnie zorientowanych. Pod tym względem w rodzinach chłopskich mamy do czynienia z największym dystansem między pokoleniami.

Po trzecie, paradoksu tego nie tłumaczy ani styl wychowania w rodzinie chłopskiej (na tle większości rodzin nie wyróżnia go nic znacząco szczególnego), ani wiejskość jako taka (różne wsie potrafią znacząco różnić się między sobą poziomem autorytaryzmu). Tłumaczy go pewien szczególny kompleks czynników, wśród których podstawową rolę odgrywają sprzężenia „wiejskości” ze strategicznymi decyzjami edukacyjnymi, przesądzającymi o dalszej biografii człowieka – oddalającej od autorytaryzmu lub przybliżającej do niego.

Spośród dwóch stanowisk – psychologicznego i socjologicznego – to drugie zdaje się tłumaczyć osobliwości wiejskiego autorytaryzmu najtrafniej. W tej logice odradzałby się on, z jednej strony, poprzez trwałość wiejskich warunków bytowania i społecznych struktur (brak cywilizacyjnego postępu, rozdrobnione, słabe technologicznie i mało wymagające rolnictwo, niewielki udział ludności zatrudnionej poza rolnictwem), z drugiej zaś poprzez określone biografie i drogi, jakie wiodą ludzi na wieś i do zawodu rolnika (krótka, zła, zawężająca horyzonty poznawcze edukacja, proste kwalifikacje zawodowe, brak szans życiowych i zawodowych poza wsią, dziedziczenie niskiego statusu rodziny pochodzenia, narastające pod presją zmian poczucie zagrożenia, kompleks wiejskości itp.). Jak bardzo jest to specyficzna droga, pokazuje dynamika autorytaryzmu widoczna w profilach biograficznych badanych osób – młodzież pozostająca na wsi, zwłaszcza ta przejmująca tradycyjne gospodarstwo rolne po ojcu, wchodząc w określony krąg życiowych doświadczeń staje się bardziej autorytarna. Młodzież o równie niekorzystnych charakterystykach społecznych, lecz zdolna, z ambicjami do awansu, a zwłaszcza ta podejmująca studia coraz mniej upodabnia się do swojego młodzieńczego prototypu i środowiskowego wzorca.

Wiejska a/i wielkowiejska „inteligencja” – różnice i podobieństwa. Środowisko zamieszkania jako czynnik różnicujący ludzi z wyższym wykształceniem.

(Autor: Krzysztof Wasielewski)

Prowadzone badania pozwalają wyciągnąć kilka istotnych wniosków co do pełnionych ról, miejsca inteligencji oraz różnic wynikających ze środowiska zamieszkania.

Po pierwsze możemy dostrzec wyraźnie odmienną strukturę zatrudnienia obu kategorii wynikającą z miejsca zamieszkania. Głównym miejscem pracy wiejskich elit są państwowe/publiczne instytucje lub zakłady pracy ulokowane w znacznej większości poza wsią zamieszkania. Z kolei elity miejskie w zdecydowanej większości (ponad trzy czwarte badanych) pracują w miejscu zamieszkania. A zatem na wsi inteligencja pracuje głównie w lokalnym samorządzie lub szkole; w mieście przede wszystkim w prywatnym biznesie lub wolnych zawodach (lekarze, prawnicy, itp.).

Po drugie, wieś skupia przede wszystkim nauczycieli i pracowników umysłowych, głównie biurowych oraz nieco mniejszą grupę przedstawicieli wolnych zawodów. Z kolei ludzie z wyższym wykształceniem zamieszkujący wielkie miasta to przede wszystkim wysoko wykwalifikowani specjaliści oraz przedsiębiorcy. To efekt odmiennej ścieżki edukacyjnej obu grup inteligencji oraz różnego zapotrzebowania na kompetencje w obu środowiskach. Wiejscy inteligenci są w większości absolwentami kierunków nauczycielskich bądź pedagogicznych oraz rolniczych. W gruncie rzeczy zatem co drugi wiejski inteligent to z wykształcenia nauczyciel. Z kolei mieszkańcy miast trzykrotnie częściej aniżeli mieszkańcy wsi studiowali kierunki ekonomiczne i społeczne, a ponad dwukrotnie rzadziej kierunki nauczycielskie.

Po trzecie widać wyraźny dysparytet wiekowy na niekorzyść wsi. Okazuje się ona nadal niezbyt atrakcyjnym miejscem dla młodych, dobrze wykształconych osób z dużymi aspiracjami statusowymi. Środowisko miejskiej inteligencji jest zdecydowanie młodsze. U źródeł takiej proporcji jest przede wszystkim niewielka atrakcyjność wiejskiej oferty życia dla młodego człowieka po

studiach. Decydujący jest brak pracy. Na wsi przeważają starsze osoby. To wynik migracji młodzieży wiejskiej poza wieś oraz osadzania na terenach wiejskich migrantów z miasta w wieku poprodukcyjnym.

Typ orientacji życiowych mieszkańców wsi a rodzaj ich społecznej aktywności i postaw obywatelskich.

(Autor: Sylwia Michalska)

- Transformacja systemowa powoduje zmiany i burzy dotychczasowy porządek społeczny. Sposobem na łagodzenie społecznych kosztów przemian, które mogłoby pomóc jednostkom odnaleźć się w nowych, ciągle zmieniających się realiach dla wielu jest budowa społeczeństwa obywatelskiego. Dla społeczeństw przez dziesięciolecia sterowanych centralnie, odgórnie, może ono stać się alternatywą i nową drogą rozwoju, łagodzącą szok spowodowany zmianami i pozwalającą łagodnie odnaleźć się w nowych realiach.
- Podstawą skutecznego funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego jest wzajemne zaufanie, jakim darzą składające się nań jednostki, ich gotowość do podejmowania wyzwań i wysiłku działania dla dobra wspólnego, przekonanie, że własna aktywność jest ważna i wpływa na otoczenie, że dzięki włożonemu wysiłkowi można kształtować charakter własnej gminy, powiatu, czy kraju. Wiele z tych cech pokrywa się z cechami tradycyjnego etosu chłopskiego, który jednak został osłabiony przez niemal pół wieku odgórnych ingerencji państwa w relacje, panujące między mieszkańcami wsi. Struktury społeczeństwa obywatelskiego opierają się na relacjach nieformalnych i na działalności instytucji, stworzonych, by usprawniać relacje obywateli z instytucjami państwowymi.
- Wyniki badań realizowanych w IRWiR PAN pokazują, że większość z badanych mieszkańców wsi, (66,2%) deklaruje zadowolenie, z tego, że miejscem ich życia jest wieś, jednak jako miejsce dla życia dla swoich dzieci wskazuje ją niespełna jedna trzecia badanych, co może oznaczać, iż mimo, że uznają wieś za miejsce dość dobre do mieszkania dla siebie samych, to dla swoich dzieci pragną jednak czegoś więcej.
- Poziom zaufania mieszkańców wsi jest wyższy niż większości Polaków, jednak aż 71,1% z nich deklaruje, że ich zdaniem w kontaktach z innymi należy zachować daleko posuniętą ostrożność. Deklarowany brak zaufania nie dotyczy jednak najbliższych – aż 73,5% badanych deklaruje, że ufa swoim sąsiadom. Najtrudniej na zaufanie zdobyć się osobom, których życiowe cele wybiegają dalej, niż pozwalają sięgać ich realne możliwości, najbardziej ufni są ci, których warunki życia i rodzaj życiowych dążeń jest najbardziej zbliżony do przeciętnego, ci, którzy wokół siebie mają osoby o podobnym statusie materialnym i aspiracjach. Znacznie mniejszym zaufaniem cieszą się już przedstawiciele władz gminnych i partii politycznych (39,9% i 3,9% badanych deklaruje, że im ufa). 42% badanych dostrzega w swojej gminie osoby, których działalność na rzecz innych zasługuje ich zdaniem na uznanie. Najwięcej takich osób potrafią wskazać osoby, które same są lokalnymi liderami i być może z tej racji mają częstszy kontakt z innymi jednostkami, aktywnymi w gminie.
- Jako wysoki możemy ocenić poziom gotowości pracy i pomocy na rzecz innych. Aż 77% badanych deklaruje, że bezinteresownie robi coś na rzecz innych, co jednak nie przekłada się na przynależność organizacji, powołanych po to, by działać na rzecz gminy czy rolnictwa – przynależność do nich deklarowało jedynie 13,4% badanych. O ile idea pomocy wzajemnej jest w środowisku wiejskim obecna i realizowana, to instytucje, mające wspomagać te działania nie zdobyły sobie jeszcze uznania. W ramach instytucji formalnych najczęściej działają osoby o najwyższym statusie materialnym i rozbudzonych aspiracjach, lokalni liderzy i osoby o najwyższym poziomie wykształcenia.
- Gotowość do zaangażowania się w działalność poświęconą dobru wspólnemu musi wynikać z przekonania, że istnieje możliwość zmiany tego, co nie budzi akceptacji. O ile 44,1% mieszkańców wsi deklaruje wiarę, że są w stanie wpływać na sprawy gminy, w której żyją, to poczucie wpływu na sprawy powiatu czy województwa ma już tylko 14,7% z nich. Najbardziej odpowiedzialni za to, co dzieje się na wyższych szczeblach organizacji czują się osoby o wysokim statusie materialnym, lepiej wykształcone i zadowolone z zajmowanej w strukturze społecznej pozycji.

IV. Projekty badawcze „granty”

Projekty badawcze krajowe finansowane ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

<i>Tytuł projektu</i>	<i>Kierownik projektu</i>	<i>Okres realizacji</i>	<i>Koszt projektu</i>
1. Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich.	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	2003-2006	80.000
2. Projekcja uplasowania rolniczej Polski w poszerzonej Unii Europejskiej.	Prof. dr hab. Tadeusz Hunek	2003-2006	150.000
3. Lokalne inicjatywy pozarządowe w przemianach strukturalnych obszarów wiejskich.	Dr Ryszard Kamiński	2004-2007	60.000
4. Pomoc społeczna wobec wiejskich rodzin problemowych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania.	Prof. dr hab. Krystyna Gutkowska	2005-2007	109.800
5. Wpływ migracji międzynarodowych na zasoby społeczności wiejskich. Świadomość dyskursywna, świadomość praktyczna.	Prof. dr hab. Maria Wieruszewska	2005-2007	200.000
6. Zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian.	Prof. dr hab. Andrzej Rosner	2005-2007	150.000
7. „Porzucona generacja” – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość.	Doc. Dr hab. Krystyna Szafraniec	2006-2008	274.000
8. Aktywizacja rolnicza Karpat Polskich poprzez implementację traktatu akcesyjnego z Unią Europejską.	Doc. Dr hab. Wiesław Musiał	2006-2007	85.000

Projekty badawcze promotorskie finansowe ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

<i>Tytuł projektu</i>	<i>Kierownik projektu</i>	<i>Okres realizacji</i>	<i>Koszt projektu</i>
1. Wsparcie Unii Europejskiej dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania – doświadczenia i wnioski dla Polski.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	2005-2007	22.800
2. Urbanizacja a wielofunkcyjność obszarów wiejskich,	Prof. dr hab. Krystian Heffner	2005-2007	20.000

Projekt badawczy finansowany przez Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej zlecony bezpośrednio IRWiR PAN:

<i>Tytuł projektu</i>	<i>Kierownik projektu</i>	<i>Okres realizacji</i>	<i>Koszt projektu</i>
Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich..	Prof. dr hab. Andrzej Rosner Dr Marta Bład Mgr Dorota Klepacka	VII- XI 2006	50.000

Projekty badawcze finansowane przez podmioty/instytucje zagraniczne:

<i>Tytuł projektu</i>	<i>Kierownik projektu</i>	<i>Okres realizacji</i>	<i>Koszt projektu</i>
1. European Network for Agricultural and Rural Policy Research Institute (ENARPRI). V Ramowy Program UE.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	2002-2006 (zaakceptowany przez Komisję Europejską w XII 2002)	21.888 euro 100.000 PLN
2. Development and Application of Advanced Quantitative Methods to Ex-ante and Ex-post Evaluations of Rural Development Programmes in the EU VI Ramowy Program UE	Doc. dr hab. Leszek Klank Dr Katarzyna Zawalińska	2006-2008	177.000 euro

• W 2006 roku zakończony został projekt realizowany w ramach V Ramowego Projektu Unii Europejskiej: *European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture ENARPRI-- Europejska Sieć Instytucji Zajmujących się Polityką Rolnictwa i Obszarów Wiejskich*. Celem projektu było nawiązanie instytucjonalnej współpracy naukowej między 12 europejskimi placówkami naukowymi zajmującymi się rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich. Koordynatorem ze strony polskiej był **prof. Jerzy Wilkin**. Problematyka badawcza skoncentrowana była na współzależności między liberalizacją handlu a wielofunkcyjnością rolnictwa. W trakcie realizacji projektu odbyło się 7 konferencji.

Rezultatem naukowym projektu jest przygotowywana do druku książka pt.: "Trade Agreements, Multifunctionality and UE Agriculture" CEPS Book. Ponadto poprzez internet upowszechniono 18 ENARPRI Working Papers i 7 ENARPRI – Conference Papers.

W 2006 roku zostały zakończone następujące projekty („granty”) finansowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

1. "Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast" – kierownik projektu- prof. dr hab. Marek Kłodziński; realizacja w latach 2003-2006.

Podstawowym problemem dotyczącym obszarów wiejskich w Polsce jest ich opóźnienie cywilizacyjne w stosunku do analogicznych obszarów wielu krajów Unii Europejskiej. Z kolei skala zróżnicowania rozwoju obszarów wiejskich w Polsce przebiega na ogół między obszarami peryferyjnymi, położonymi z dala od dużych aglomeracji miejskich, a obszarami w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Na to nakładają się jeszcze różnice spowodowane polityką gospodarczą prowadzoną przez zaborców w okresie, gdy Polski nie było na mapie Europy. Zmniejszenie powyższych zróżnicowań w rozwoju jest najistotniejszym zadaniem jakie stoi zarówno przed praktyką gospodarczą, jak i nauką.

W pracy za najistotniejsze czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich uznano kapitał społeczny, przedsiębiorczość, proces dywersyfikacji gospodarki wiejskiej, umiejętność strategicznego planowania – problemom tym poświęcono najwięcej uwagi. Analiza tych zagadnień została w pracy wzbogacona konkretnymi przykładami udanych inicjatyw wiejskich wpływających zarówno od władz lokalnych, jak i organizacji pozarządowych. Mimo niedociągnięć i braków w poziomie rozwoju wielu gmin wiejskich nie sposób nie zauważyć ogromnego postępu jaki dokonał się na wsi dzięki funduszom przed i poakcesyjnym. W pracy zostały omówione działania i efekty poszczególnych programów kierowanych na obszary wiejskie, realizowanych przez różnego typu agencje i fundacje.

Najistotniejszym elementem pracy jest położenie dużego nacisku na rolę kapitału ludzkiego, społecznego i kulturowego. Wychowanie społeczności wiejskiej w duchu większej samodzielności tak, aby mogła ona w przyszłości zadbać sama o swe potrzeby bez ciągłego zasilania z zewnątrz – jest kluczowym elementem pracy propagującej różnorodne metody wyrównywania różnic rozwojowych.

Finalnym produktem zakończonego projektu jest opublikowana w 2006 roku w serii „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” książka autorska prof. M. Kłodzińskiego pt.: *„Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast”*

2. „Projekcja uplasowania rolniczej Polski w poszerzonej Unii Europejskiej” – kierownik projektu – prof. dr hab. Tadeusz Hunek; realizacja w latach 2003-2006.

Projekt badawczy koncentrował się na redefinicji funkcji rolnictwa polskiego w warunkach gospodarki rynkowej oraz akcesji Polski do Unii Europejskiej. Obejmował charakterystykę podstawowych problemów związanych, z jednej strony z gruntowną transformacją systemu centralnie planowanej gospodarki rynkowej, a z drugiej strony z procesami akcesji Polski do UE, w tym systemu prawnego obowiązującego we wspólnocie UE 15.

Szczególną cechą współczesnego rolnictwa światowego jest z jednej strony „roztapianie” się w otoczeniu nierolniczych sektorów, częściowe przekazywanie im swoich funkcji, procesów oraz zasobów produkcyjnych rolniczego gospodarowania, z drugiej zaś - ma miejsce absorpcja przez sektor rolny nowych sfer aktywności, jak: podnoszenie jakości życia społeczności wiejskiej, rozwoju gospodarki obszarów wiejskich, ochrony środowiska naturalnego.

Globalizacja i integracja to obecnie wyznaczniki ścieżki rozwoju rolnictwa UE 25. Uplasowanie „rolniczej Polski” w UE 25 będzie wypadkową oddziaływania sił zdeterminowanych zewnętrznie (poza krajem) i sił zależnych w pewnym stopniu od decyzji i działań krajowych. Można sformułować twierdzenie, że najprawdopodobniej, niezależnie od układu tych sił, rozwój gospodarczy „rolniczej Polski” – obserwowany obecnie i oczekiwany w przyszłości – sprawi, iż w efekcie jej uplasowanie w Unii Europejskiej będzie, mając na uwadze doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych gospodarczo, coraz bardziej „nierolnicze”.

W ramach projektu, w 2005 roku, zorganizowane zostały warsztaty naukowe z udziałem gości zagranicznych. W 2006 roku ukazała się publikacja książkowa pt.: „Perspektywy Rolniczej Polski w Unii Europejskiej” pod redakcją naukową prof. T.Hunka.

V. Współpraca z zagranicą.

W 2006 roku Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN prowadził współpracę w ramach programów badawczych, zawartych w porozumieniach Polskiej Akademii Nauk z akademiami nauk poszczególnych krajów (Chiny, Finlandia, Francja, Węgry, Wielka Brytania, Niemcy, Rosja), skupionych wokół programu badawczego IRWiR PAN,

Kraj	Partner	Nazwa dokumentu	Okres obowiązywania
1. Chiny	Rural Development Institute Chinese Academy of Social Sciences, Pekin	Porozumienie o współpracy naukowej między PAN i ChANS	2005-2008
2. Finlandia	1.Ruralia Institute Seinäjoki Unit University of Helsinki 2.School of Cultural Research Department of Ethnology University of Turku	Protokół o współpracy naukowej między Akademią Finlandii i PAN	2006 – 2009 2006-2009
3. Węgry	Instytut Ekonomiki Węgierskiej Akademii Nauk, Budapeszt	Porozumienie o współpracy naukowej między PAN i Węgierską Akademią Nauk	2005 – 2007
4. Wielka Brytania	Centre for Rural Research School of Geography and Archaeology University of Exeter	Porozumienie o współpracy naukowej między PAN i Akademią Brytyjską	2004-2007
5. Francja	Centre d'Etudes Russe (CEMRSPS)	Umowa o współpracy naukowej między PAN i Narodowym Ośrodkiem Badań Naukowych Francji CNRS	2006-2007
6. Niemcy	Uniwersytet w Kilonii	Umowa w ramach umowy międzyrządowej (10.XI 1989)	2005 – 2006
7. Rosja	Instytut Ekonomiki Rosyjskiej Akademii Nauk	Umowa bezpośrednia o współpracy naukowej	2006 – bezterminowa

Zagraniczne instytucje naukowe, z którymi IRWiR PAN współpracuje bez zawartego porozumienia:

1. University of Reading, Reading, Wielka Brytania
2. University of Plymouth, Wielka Brytania
3. University of Glasgow, Wielka Brytania (Szkocja)
4. University of Paisley, Wielka Brytania
5. Regional Science Association, London, Wielka Brytania
6. British Association for Central and East European Studies
7. Agricultural Economics Research Institute - The Hague, Holandia
8. Technická Univerza – Ostrava, Rep. Czeska
9. Centre for European Policy Studies – Bruksela, Belgia

10. IOWA State University, USA
11. University of Wolverhampton, Centre of International Development and Training, Wielka Brytania
12. Institute of Sociology Szanghai Academy of Social Sciences, Chiny
13. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Leśnictwa w Wiedniu, Austria
14. Instytut Ekonomiki Rolnej w Bukareszcie, Rumunia
15. Szwedzki Uniwersytet Nauk Rolniczych w Uppsali,
16. Królewska Szwedzka Akademia Rolnictwa i Leśnictwa w Sztokholmie,
17. Królewski Duński Uniwersytet Rolniczy w Kopenhadze

Inne uzupełniające informacje dotyczące wydarzeń i osiągnięć wynikających z realizowanej współpracy naukowej z zagranicą:

W 2006 roku zakończony został projekt realizowany, w latach 2003-2006, finansowany w ramach 5 Projektu Ramowego Unii Europejskiej: ***European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture (ENARPRI)***.

Celem projektu było nawiązanie instytucjonalnej współpracy naukowej między europejskimi placówkami naukowymi zajmującymi się rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich.

Problematyka badawcza skoncentrowana była na współzależności między liberalizacją handlu a wielofunkcyjnością rolnictwa.

Koordynatorem ze strony polskiej był: **prof. Jerzy Wilkin**; **partnerami** byli: Centre of European Policy Studies – Bruksela, Belgia; Universidad Politecnica de Madrid – Escuela Tecnica Superior de Ingenieros Agronomos, Madryt, Hiszpania; Federal Agricultural Research Centre, Institute of Market Analysis and Agricultural Trade Policy, Brunschweig, Niemcy; Institute for European Environmental Policies - Londyn, Wielka Brytania; Instituto Nazionale di Economia Agraria - Rzym, Włochy; Institut de la Recherche Agronomique; National Institute of Agronomic Research - Rennes Cedex, Francja; Landbouweconomisch Institute, Agricultural Research Institute, Haga, Holandia; Agrifood Research Finland, Economic Research, Helsinki, Finlandia; Danish Research Institute of Food Economics, Frederiksberg, Dania; Department of Economics, University of Patras, Patra, Grecja; Department for Structural and Economic Development of Agriculture and Rural Areas, Research Institute of Agricultural Economics, Praga, Czechy

W trakcie realizacji projektu odbyło się 7 konferencji.

Rezultatem naukowym projektu jest przygotowywana do druku książka pt.: "Trade Agreements, Multifunctionality and UE Agriculture" CEPS Book. Ponadto poprzez internet upowszechniono 18 ENARPRI Working Papers i 7 ENARPRI – Conference Papers.

W marcu 2006 r. IRWiR PAN rozpoczął realizację 6 Ramowego Projektu Unii Europejskiej, pt. ***Rozwój i zastosowanie zaawansowanych metod ilościowych do ewaluacji ex-ante i ex-post programów rozwoju obszarów wiejskich (ADVANCED-EVAL)***. Koordynatorem projektu jest Uniwersytet w Kilonii (Niemcy) a pozostałymi **partnerami** są: Uniwersytet w Bonn (Niemcy), Uniwersytet w Sussex (Wielka Brytania), Uniwersytet w Utrechcie (Holandia), Uniwersytet w Mainheim (Niemcy), Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Polska) oraz Instytut Badawczy Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (Słowacja). Wykonawcami projektu z ramienia IRWiR PAN są: doc. dr hab. L. Klank i dr K. Zawalińska.

W ramach tego projektu w maju 2006 r. IRWiR PAN zorganizował **międzynarodową konferencję**, której celem było przedyskutowanie różnych technik badawczych, które umożliwiałyby jak najmniej obciążoną błędami ewaluację wpływu projektów unijnych na rozwój obszarów wiejskich. Szczególną uwagę poświęcono wskaźnikom jakości życia, które stają się ważną częścią wskaźników oceny programów. W konferencji uczestniczyło 8 osób z zagranicy (Holandii, Niemiec, Słowacji i Wielkiej Brytanii) oraz 50 uczestników krajowych, w tym przedstawiciele świata nauki, urzędników z instytucji rolniczych, przedstawiciele firm ewaluacyjnych oraz doradców rolnych. W sumie wygłoszonych zostało 8 referatów krajowych i zagranicznych w 4 sesjach panelowych poświęconych: 1. metodom ewaluacji ex-ante i ex-post programów adresowanych do obszarów wiejskich, 2. wskaźnikom jakości

życia na wsi, 3. zagadnieniom teoretycznym i praktycznym związanym z badaniami nad sieciami społecznymi oraz 4. zastosowaniu modeli agentowych do oceny polityki rozwoju obszarów wiejskich.

Nakładem Wydawnictwa Naukowego CNRS Editions (Francja), w 2006 roku ukazała się książka „*Democratie et gouvernement local en Pologne*”, której autorkami są: prof. Maria Halamska i Marie – Claude Maurel. Publikacja ta jest kolejną publikacją, będącą rezultatem wspólnie prowadzonych z Narodowym Ośrodkiem Badań Naukowych Francji (CNRS), wieloletnich programów badawczych.

Książka otrzymała w 2006 roku nagrodę Rektora Uniwersytetu Warszawskiego.

W wyniku wieloletniej współpracy z Instytutem Ekonomiki WAN, we wspólnie prowadzonych programach badawczych, 2006 roku, na Węgrzech, ukazała się książka pod redakcją naukową prof. I. Beneta, pt.: „*Agricultural Transition and Rural Development (some experiences from Finland, Hungary and Poland)*”. Znajdują się w niej cztery rozdziały autorstwa pracowników IRWiR PAN:

- 1) prof. dr hab. M. Kłodzińskiego: „The process of rural economic diversification in Poland”;
- 2) prof. dr hab. K. Heffnera: „Small towns as centres of economic growth in rural areas”;
- 3) doc. dr hab. L. Klanka: „Polish agrarian policy during the transformation”;
- 4) mgr S. Michalskiej: „New material status and new aspirations. Changes in rural societies after 1989”.

W 2006 roku koordynację współpracy z zagranicą IRWiR PAN dyrektor Instytutu prof. dr hab. Marek Kłodziński powierzył dr Katarzynie Zawalińskiej.

Zrealizowana w 2006 roku współpraca z zagranicą (wyjazdy i przyjazdy) pracowników naukowych w ramach zawartych porozumień z zagranicznymi placówkami naukowymi:

BELGIA

W styczniu 2006 r. **mgr Dorota Klepacka** przebywała na miesięcznym stypendium naukowym rządu flamandzkiego w Katholieke Universiteit Leuven w Belgii. Opiekę naukową sprawował prof. Johan Swinnen z Centre for Transition Economics (LICOS), należącym do Wydziału Ekonomii Stosowanej.

8 czerwca 2006 roku w Brukseli odbyła się konferencja „*Trade Agreements & EU Agriculture*” (Umowy handlowe i rolnictwo Unii Europejskiej), w której wzięli udział: **prof. Marek Kłodziński, prof. Jerzy Wilkin, dr Marta Błąd i mgr Dorota Klepacka**. Była to konferencja kończąca 3,5 letnią współpracę IRWiR PAN w V Programie Ramowym UE „*European Network of Agricultural and Rural Policy Research Institutes. Thematic Network on Trade Agreements and European Agriculture (ENARPRI)*”. Na konferencji referat wygłosił **prof. Jerzy Wilkin**.

W grudniu 2006 r. **dr Katarzyna Zawalińska** została zaproszona do udziału w pracach Komisji Europejskiej przez DG Zatrudnienie w ramach tematu: „*Preparations of Structural Funds Programming 2007-2013*”; odbyła szereg spotkań z pracownikami Komisji z DG Zatrudnienie, DG Rolniczego i DG Regionalnego.

IRLANDIA

W marcu 2006 r. **mgr Dorota Klepacka** odbyła staż naukowy w Irlandii, na Wydziale Ekonomii Trinity Collage w Dublinie, gdzie konsultacji udzielili jej: profesor Allan Mathews oraz pracownicy Ministerstwa Rolnictwa (Department of Agriculture and Food). Celem wyjazdu było zebranie materiałów dotyczących obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w Irlandii a w szczególności dokumentów oceniających system wsparcia tych obszarów ze środków budżetowych i środków UE. Uzyskane materiały będą wykorzystane do przygotowywanej rozprawy doktorskiej pt. „*Rola instrumentu wspierania obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w rozwoju terenów wiejskich w UE i możliwości jego wykorzystania w warunkach Polskich*”.

WIELKA BRYTANIA

W dniach 4 - 7 kwietnia 2006 roku **prof. Jerzy Wilkin** wziął udział w międzynarodowej konferencji *“The Rural Citizen Governance, Culture and Wellbeing in the 21st Century”*, zorganizowanej przez University of Plymouth, UK, na której wygłosił referat *pt.: “Multifunctionality of Polish agriculture in the perspective of European integration and globalization”*.

W okresach: 20 maja – 3 czerwca i 02 - 26 września 2006 roku **dr Katarzyna Zawalińska** przebywała na stypendium naukowym Fundacji Dekabana-Liddle na Wydziale Ekonomii Uniwersytetu w Glasgow. Celem wyjazdu było zebranie literatury do pracy habilitacyjnej. Podczas pobytu konsultacji udzielali profesorowie: prof. Farhard Noorbakhs (Uniwersytet w Glasgow), Uniwersytet w Edynburgu: dr Alan Renwick i dr Sarah Skerratt (Scottish Agricultural College).

Również we wrześniu 2006 r. **dr Katarzyna Zawalińska** odbyła wizytę studialną w Center for Rural Studies University of Exeter, w ramach wymiany bezdewizowej pomiędzy Akademią Brytyjską i Polską Akademią Nauk. W czasie pobytu konsultacji udzielili: prof. Michael Winter, dr Keith Howe, dr Matt Lobley, dr Allan Butler i dr Stewart Barr.

W dniach od 9 do 16 października 2006 roku **dr Jarosław Domalewski i mgr Krzysztof Wasielewski**, podczas pobytu w Wielkiej Brytanii, w ramach wymiany bezdewizowej, zapoznali się z funkcjonowaniem różnych typów szkół brytyjskich a także uczestniczyli w seminariach odbywających się w Centre of Rural Research oraz na University of Exeter.

W dniach 20 - 24 listopada 2006 roku, gościem IRWiR PAN był **dr Keith Howe** z University of Exeter w Wielkiej Brytanii. Dr Keith Howe wziął udział w posiedzeniu Rady Programowej Kwartalnika „Wieś i Rolnictwo” i jako redaktor najbliższego wydania anglojęzycznego numeru Kwartalnika, zapoznał się z autorami tekstów. Odbył również szereg spotkań z pracownikami naukowymi Instytutu w sprawie współpracy pomiędzy IRWiR PAN a Uniwersytetem w Exeter na najbliższe lata. Dr Keith Howe uczestniczył także w zebraniu Rady Naukowej Instytutu. Był również gościem konferencji młodych naukowców *pt.: „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich”*, która odbyła się w IRWiR PAN 21 listopada 2006 r.

FINLANDIA

W dniach 8 - 10 maja 2006 roku przebywał z wizytą w IRWiR PAN **prof. Hannu Törmä**, dyrektor ds. naukowych Ruralia Institute Uniwersytetu w Helsinkach. Celem wizyty było, zgodnie z aktualną umową o współpracy pomiędzy naszymi instytucjami, przekazanie wiedzy na temat tworzenia modelu równowagi ogólnej dla Polski. W ramach wizyty, prof. Hannu Törmä odbył merytoryczne spotkania z pracownikami naukowymi IRWiR PAN na temat przygotowań do budowania modeli CGE, oraz zaprezentował internetowy kurs modelowania równowagi ogólnej, własnego autorstwa.

W dniach 12-17 czerwca 2006 roku **dr Katarzyna Zawalińska i inż. Radosław Hoffmann** odbyli wizytę studialną w Finlandii w Ruralia Institute w Seinäjoki. W ramach pobytu, finansowanego w ramach wymiany bezdewizowej pomiędzy Akademią Finlandii i Polską Akademią Nauk, wzięli udział w warsztatach prowadzonych przez prof. Hannu Törmä z zakresu modelowania równowagi ogólnej i budowania macierzy rachunków społecznych (SAM). Ponadto uczestniczyli w dwudniowej Letniej Konferencji Ekonomistów Fińskich (15-16 czerwca 2006 r.) zorganizowanej przez Uniwersytet Jyväskylä.

Od października 2006 r. **dr Katarzyna Zawalińska** przebywa na stypendium post-doktorskim w Ruralia Institute na Uniwersytecie Helsińskim. Píše tam pracę na temat regionalnych efektów na zatrudnienie na wsi w skutek różnych rodzajów inwestycji w rozwój obszarów wiejskich w Polsce. W tym celu opracowuje regionalny Model Równowagi Ogólnej dla Polski pod kierownictwem prof. Hannu Törmä.

W listopadzie 2006 r. **inż. Radosław Hoffmann**, na zaproszenie Ruralia Institute Uniwersytetu w Helsinkach, wziął udział w międzynarodowych warsztatach CGE, prowadzonych przez prof. Hannu Törmä.

FRANCJA

W dniach 8 - 9 lutego 2006 roku **prof. Jerzy Wilkin**, podczas Workshop ENARPRI w Paryżu, wziął udział w posiedzeniu Komitetu Sterującego oraz w panelu „Multifunctionality and Trade”.

W dniach 24 - 31 maja 2006 roku przebywały w Polsce: **prof. Marie-Claude Maurel i Agnieszka Niewiedzial-Bedu** z Centre d'Etudes des Mondes Russe, Caucasicien et Centre Europeen (CERCEC) i LADYSS – Paris X Nanterre.

Pobyt związany był z realizacją polsko – francuskiego projektu badawczego *pt.: ”Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model rozwoju wsi. Analiza porównawcza Francja – Polska”*, którego realizację przewidziano na lata 2006-2007. Ze strony polskiej projektem kieruje **prof. Maria Halamska**.

W listopadzie 2006 roku **prof. Maria Halamska i mgr Sylwia Michalska**, w ramach wymiany bezdewizowej, odbyły wizytę we Francji, gdzie spotkały się z pracownikami Centre d'Etudes des Mondes Russe, Caucasicien et Centre Europeen (CERCEC), a także LADYSS – Paris X Nanterre. Podczas pobytu wzięły udział w międzynarodowej konferencji *pt.: „Quel cadre pour les politiques agricoles, demain, en Europe et dans les pays en developpement?”*, na której **prof. Maria Halamska** wygłosiła referat *pt.: ”Les agriculteurs – la PAC – le developpement. L'exemple de la Pologne et la possibilité de l'application des conclusions dans les autres pays de l'Europe centre-orientale “*.

Prof. Maria Halamska odbyła także spotkanie z dr Barbarą Żochowską-Despiney, z którą omówiła projekt polsko-francuskiej konferencji na temat specyfiki polskiego i francuskiego rolnictwa w UE oraz ich wspólnych i rozbieżnych interesów, zaplanowaną na 2007 rok.

Mgr. Sylwia Michalska wygłosiła referat, poświęcony sytuacji polskich chłopów w okresie konfrontacji ze zmianami powodowanymi globalizacją - w ramach seminarium „Dynamique sociale et recomposition des espaces” (LADYSS), cyklicznie realizowanego przez działające w ramach Paris X-Nanterre Laboratorium.

WĘGRY

W dniach 27 maja - 2 czerwca 2006 roku **prof. Marek Kłodziński, doc. Leszek Klank, prof. Krystian Heffner i mgr Sylwia Michalska** wzięli udział w międzynarodowej konferencji *pt.: ”Agricultural Transition and Rural Development after 1989 (Experience of Different Countries)*, zorganizowanej przez Instytut Ekonomiki Węgierskiej Akademii Nauk w Budapeszcie. Konferencja, jako wynik wspólnie prowadzonego programu badawczego, poświęcona była zmianom w zachodzącym w rolnictwie i na wsi po roku 1989. Udział w niej wzięli przedstawiciele ośrodków badawczych z Węgier, Finlandii i Polski. Ze strony polskiej referaty wygłosili: **prof. Marek Kłodziński**: Stimulation of socio-economic rural development in Poland, **doc. Leszek Klank**: Polish agrarian policy during a transformation process and its macro-economic precondition, **prof. Krystian Heffner**: Small towns as centers of economic growth in rural areas i **mgr Sylwia Michalska**: New material and new aspirations. Changes in rural societies after the year 1989.

W dniach 1 - 8 lipca 2006 r. **dr Marta. Błąd i mgr Dorota Klepacka** uczestniczyły w piątej edycji Euracademy Summer School, która w tym roku poświęcona była „The Role of Education and Lifelong Learning in Sustainable Rural Development,” zorganizowanej przez Szechenyi Istvan University, w Győr na Węgrzech.

RUMUNIA

W dniach 29 września - 3 października 2006 r. **doc. dr hab. L. Klank** przebywał w Bukareszcie, gdzie wziął udział w międzynarodowym sympozjum *pt.: „Wspólna Polityka Rolna i Polityka Rozwoju Euro-Regionów w UE – 25/27”*. Podczas pobytu omówiono temat przyszłej współpracy pomiędzy IRWiR PAN i IERR (Instytutem Ekonomiki Rolnej Akademii Rumuni).

CHINY

W dniach 28 października - 10 listopada 2006 r. *prof. Marek Kłodziński i prof. Jerzy Wilkin*, w wyniku wspólnie prowadzonego programu badawczego, w ramach wymiany bezdewizowej pomiędzy ChANS i PAN, odbyli wizytę w Instytucie Rozwoju Obszarów Wiejskich Chińskiej Akademii Nauk Społecznych w Pekinie. Podczas pobytu ustalono z Dyrekcją IROW ChANS, że jesienią w 2007 roku w Pekinie, zostanie zorganizowana konferencja, na której referaty wygłosi 6 pracowników IRWiR PAN. Profesorowie odwiedzili także Institute of Industrial Economics oraz Institute of Ecology Economics and Eco-Industry. Poza Pekinem profesorowie złożyli wizytę w Rural Development Institute w Nankinie, gdzie zapoznali się z problemami rolnictwa i wsi w tej prowincji Chin.

ROSJA

W dniach 4 - 8 czerwca 2006 roku w IRWiR PAN przebywała delegacja Instytutu Ekonomiki Rosyjskiej Akademii Nauk w składzie: *dr Olga Frolowa, dr Boris Frumkin*. Podczas rozmów z Dyrekcją Instytutu zaproponowano rozważenie rozpoczęcia dwustronnej współpracy naukowej pomiędzy IRWiR PAN i IE RAN.

W dniach 2 - 5 grudnia 2006 roku *prof. Marek Kłodziński i prof. Włodzimierz Dzun* złożyli wizytę w Moskwie, w Instytucie Ekonomiki Rosyjskiej Akademii Nauk, gdzie spotkali się z kierownictwem i pracownikami naukowymi, zajmującymi się problemami wsi i rolnictwa. Omówione zostały problemy rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce oraz Rosji. Przedyskutowano cele, kierunki i zakres współpracy oraz określono tematy badawcze na najbliższe lata. Delegacja polska zapoznała się także z nową strukturą Instytutu Ekonomiki, którą przedstawił I zastępca Dyrektora Instytutu Ekonomiki RAN prof. dr hab. D. Sorokin.

Podczas spotkania z Dyrektorem Instytutu Ekonomiki RAN prof. dr hab. R. Grinbergiem, członkiem korespondentem RAN i z I zastępcą Dyrektora prof. dr hab. D. Sorokinem omówiono zakres i formy współpracy, a następnie uroczyście podpisano Umowę, dotyczącą współpracy naukowej obu Instytutów.

Sprawozdanie opracowali:

Prof. dr hab. Marek Kłodziński – dyrektor IRWiR PAN

Prof. dr hab. Andrzej Rosner – z-ca dyrektora ds. .naukowych IRWiR PAN

Romualda Grams i mgr Jan Caliński - Dział Organizacyjny IRWiR PAN

**VI. Seminaria ogólnoinstitutowe w Instytucie
Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
2006 rok**

Data	Referent	Tytuł
23 stycznia	Przedstawicielstwo Fundacji im. Heinricha Boella w Polsce	THEO AUGUSTIN (Naczelnik Wydziału Zrównoważonego Rozwoju Obszarów Wiejskich; Federalne Ministerstwo Rolnictwa, Żywnienia i Ochrony Konsumentów) przedstawi referat pt.: <i>Rozwój obszarów wiejskich w Niemczech - wyzwania i nowe podejście</i> Prof. dr hab. OTMAR SEIBERT (Profesor Wyższej Szkoły Weihenstephan) będzie mówiła na temat: <i>Przyczyny sukcesu zintegrowanego rozwoju regionalnego</i>
6 lutego	prof. dr hab. Wojciech Józwiak	<i>Ekonomia polskich gospodarstw rolnych w latach 1998-2005</i>
6 marca	Sesja sprawozdawcza (zespół)	<i>Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej – wybrane kierunki badań IRWiR PAN</i>
3 kwietnia	dr hab. Krystyna Szafraniec	<i>»Społeczeństwo bez norm« w odczuciach mieszkańców wsi. Możliwe konsekwencje polityczne</i>
8 maja	prof. dr hab. Franciszek Tomczak	Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju Komentarz do książki autorskiej prof. F. Tomczaka pt. <i>Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju</i> wygłosza: prof. Jerzy WILKIN i prof. Józef ZEGAR
5 czerwca	prof. dr hab. Maria Halamska	<i>Polska: nowe wymiary relacji wieś-miasto?</i>
9 października	doc. dr hab. Izabella Bukraba-Rylska	<i>Migracje zarobkowe mieszkańców wsi. Od „obieżysastwa” do „ludzi na huśtawce”</i>
6 listopada	mgr J. Domalewski	<i>Szkoła wobec procesów (de)marginalizacji polskiej wsi</i>
4 grudnia	mgr D. Klepacka	Wyniki badań terenowych przeprowadzonych wśród rolników gospodarujących na obszarach o niekorzystnych warunkach